

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

6

ROČNÍK 24 (LI)
PRAHA
ČERVEN
1978
CENA 10 KčS

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ
ÚSTAV VEDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Redakční rada

Prof. ing. Karel Svoboda, CSc. (předseda), doc. ing. Milan Branický, CSc., ing. Emil Divilá, CSc., prof. dr. ing. Alois Grolig, DrSc., ing. Zdeněk Hoffmann, CSc., doc. ing. Dimitrij Choma, CSc., prof. Jaroslav Kabrhel, ing. Jaroslav Korbíni, CSc., ing. Jaroslav Kune, CSc., prof. ing. Jaroslav Pič, CSc.

Za vedení časopisu odpovídá prof. ing. Karel Svoboda, CSc.

Redaktorka ing. Hedvika Maliková

© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1978

■
Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozbor a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská — Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 257541, 254451. Celoroční předplatné Kčs 120,—.

■
Научный журнал ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA публикует обзоры, анализы и научные статьи о решенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства. Издаёт Чехословацкая сельскохозяйственная академия — Институт научно-технической информации по сельскому хозяйству. Выход в свет ежемесячно. Редакция 120 56 Прага 2, Слезска 7.

■
The scientific journal ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA published studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the sphere of the agricultural economics. Published by the Czechoslovak Academy of Agriculture — the Institute of Scientific and Technical Information for Agriculture. Issued monthly. Editorial office 120 56 Prague 2, Slezská 2.

■
Die wissenschaftliche Zeitschrift ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA veröffentlicht Studien, Analysen und wissenschaftliche Abhandlungen über die gelösten Forschungsaufgaben auf dem Gebiete der Ökonomik. Herausgegeben von der Tschechoslowakischen landwirtschaftlichen Akademie — Institut für wissenschaftlich-technische Information der Landwirtschaft. Erscheint monatlich. Redaktion 120 56 Prag 2, Slezská 7.

Rostoucí nároky na úroveň výživy obyvatelstva, které je nutno vzhledem k situaci na světových trzích paliv, surovin a potravin zabezpečovat v podmínkách větší napjatosti mezi potřebami a zdroji reprodukce, kladou zvýšené požadavky nejen na samotné zemědělství, ale na celý souhrn odvětví a oborů zabezpečujících výrobu, zpracovávání a oběh zemědělských surovin a finálních výrobků, tzn. na celý zemědělsko-průmyslový komplex (ZPK). V nynější vývojové etapě roste význam tohoto komplexu, jeho proporcionálního rozvoje a efektivního fungování.

Efektivnost ZPK závisí jak na výsledcích jeho odvětvových a oborových složek, tak i na jejich vzájemných relacích, tzn. na vyváženosti odvětvové struktury a plynulosti ekonomického koloběhu v rámci ZPK. Nepřetržitý proces specializace a zužování výrobních funkcí jednotlivých složek komplexu umožňuje značné zvýšení produktivity práce v každém článku vertikálního řetězce navazujících činností: zásobování zemědělství výrobními prostředky a poskytování služeb, výrobě zemědělských produktů, jejich nákupu, skladování, zpracování i realizaci hotové produkce. Celkově kladný proces prohlubování společenské dělby práce může však za určitých okolností vést i k nesouladu (disproporcím) na stycích (vstupech a výstupech) příslušných složek ZPK a tím i k národohospodářským ztrátám.

V zabezpečení nezbytné proporcionálnosti a synchronizace činnosti jednotlivých složek ZPK spočívají značné možnosti zvyšování jeho efektivnosti a dokonalejšího uspokojování společenských potřeb v zemědělsko-potravinářských výrobcích. K tomu směřuje i současné úsilí „vypracovat ucelený systém opatření, která by umožnila zajistit přesnou vzájemnou součinnost všech odvětví zemědělsko-průmyslového komplexu, všech podniků a organizací, které do něho patří“.²⁾ To klade i nové požadavky na ekonomickou vědu a výzkum, včetně zvláštních požadavků na rozpracování problematiky národohospodářské efektivnosti ZPK.

¹⁾ Článek je upravenou a zkrácenou verzí referátu předneseného na mezinárodním sympoziu k problematice efektivnosti zemědělsko-průmyslového komplexu, uspořádaném EÚ ČSAV v listopadu 1977.

²⁾ Z projevu L. I. Brežněva na říjnovém plénu ÚV KSSS. Moskva, Pravda 26. 10. 1976.

ZEMĚDĚLSKO-PRŮMYSLOVÝ KOMPLEX A PROBLEMATIKA NÁRODOHOSPODÁŘSKÉ EFEKTIVNOSTI

ZPK, který je především výrazem komplexního přístupu k zabezpečování výživy obyvatelstva, není již pouhou vědeckou hypotézou, ale stále výrazněji se začíná projevovat v hospodářské realitě. Není však ještě celistvým systémem (národohospodářským subsystémem) s relativně pevnými vnitřními vazbami, integrujícími jeho strukturální části.

Vznik odpovídající systémové kvality různorodých složek komplexu předpokládá další rozvoj výrobních sil a prohloubení společenské dělby práce. Vyžaduje zároveň cílevědomé vytváření ekonomických, organizačních i sociálních předpokladů rozvoje intenzivnějších forem integračních vztahů v dané oblasti společenské výroby. Je proto třeba se systematicky zabývat problematikou ZPK, řešit dosud otevřené teoretické i praktické otázky spojené s jeho vytvářením a napomáhat tak jeho postupné realizaci jako organického celku, který se bude vyznačovat efektivní propojeností svých složek a jejich jednotným plánovitým řízením.

Problematiku zvyšování efektivnosti je možno zkoumat na různých úrovních hierarchie společenské výroby. Tak např. soubor otázek snižování ztrát a odhalování rezerv ve výrobě se týká především oblasti řízení a organizace výroby na podnikové úrovni, resp. na úrovni vertikálního řetězce výroba — zpracování — odbyt. Souvisí tedy s prohlubováním podnikové kooperace a integrace a hlavně s rozvíjením integračních vztahů v oblasti výroby a realizace jednotlivých zemědělsko-potravinářských produktů. Zvyšování efektivnosti má svůj základ v nepřetržitém úsilí o příznivý vývoj ve vztazích input — output, výrobní fondy — výroba, a to na úrovni podniku, jednotlivých složek ZPK a komplexu jako celku. Racionalizace industrializačního procesu, efektivní substituce živé práce zhmotnělou a prosazování technického pokroku úsporného nebo málo náročného na omezené zdroje — to jsou hlavní formy konkretizace tohoto úsilí.

Určování národohospodářské efektivnosti kteréhokoli meziodvětvového komplexu představuje složitý úkol. V případě ZPK je zvýšená náročnost tohoto úkolu spojena se specifikou zemědělské výroby a se zvláštní složitostí existujícího systému úhrady nákladů v dané sféře společenské výroby.

Předkládaný příspěvek neusiluje o komplexní zvládnutí této široké a složité problematiky. Především si neklade za cíl zabývat se problematikou efektivnosti daného komplexu na všech úrovních hierarchie společenské výroby. Omezuje se v podstatě pouze na problematiku národohospodářské efektivnosti ZPK. Objasnění této problematiky, tzn. globální, resp. integrální efektivnosti celkového reprodukčního procesu v rámci ZPK má primární význam i pro dílčí analýzu efektivnosti v jednotlivých složkách komplexu, včetně zemědělství. Jinak řečeno, s vytvářením ZPK se mění i hodnotící ukazatele činnosti sdružovaných odvětvových a obořových složek. Jejich činnost nelze posuzovat pouze podle dílčích odvětvových ukazatelů, ale především na základě efektivnosti výroby konečné produkce daného meziodvětvového komplexu.

Stěžejním problémem je, že ekonomickou efektivnost nelze spolehlivě zjišťovat jinak než prostřednictvím takových cen, které se co nejvíce přibližují společensky nutným nákladům. Jakým způsobem mají být tyto

ceny utvářeny je však dosud spornou teoretickou otázkou (diskuse o typech ceny a jejich teoretických konstrukcích).

Dalším vážným problémem hodnocení ekonomické efektivity je otázka, zda kritéria používaná při tomto hodnocení mají být na všech stupních řízení (podnik — obor — odvětví — meziodvětvový komplex — národní hospodářství) jednotná, či nikoliv.

Podle našeho názoru je zapotřebí na národohospodářské úrovni používat jiných kritérií než na ostatních stupních řízení. Je to dáno existující soustavou cen, ve které jednotlivé cenové okruhy (nákupní ceny, prodejní ceny, velkoobchodní ceny, maloobchodní ceny) na sebe bezprostředně plně nenavazují. Potřebná návaznost těchto okruhů a jejich integrální propojenost je zabezpečována v rámci hospodářské politiky prostřednictvím centrální uhrazovací soustavy (spolu s odvodovou soustavou, která však plní i další funkce).

Ve srovnání s ostatními odvětvími má zemědělsko-potravinářská výroba své zvláštnosti, vyplývající z jejího charakteru a z dosavadního stupně integrovanosti jednotlivých fází reprodukčního procesu. Její členitost (z prostorového hlediska a podle hospodářských subjektů), která má za následek určitou oddělenost jednotlivých výrobních fází působí, že interpretace míry efektivity na úrovni podniků, jednotlivých oborových a odvětvových složek ZPK a celého komplexu nebo na úrovni jednotlivých výrobních řetězců může vést k rozdílným výsledkům. Jinak řečeno, ukazatele efektivity výroby na úrovni podniků nebo odvětví nemají vypovídací schopnost o národohospodářské efektivity na úrovni celkového reprodukčního procesu v ZPK. Co se např. jeví jako neefektivní na nižší úrovni, nemusí být neefektivní na vyšší úrovni reprodukčního procesu a naopak. Souvisí to se zvláštnostmi hodnotových vztahů jednotlivých článků reprodukčního procesu a s relativní složitostí společenské uhrazovací soustavy v zemědělsko-potravinářské sféře.

K vyjádření ekonomické efektivity fungování ZPK i dalších meziodvětvových komplexů je nutná soustava ukazatelů. Obsahuje především ukazatele použitelné pro všechny články národního hospodářství. Pro postižení specifčnosti meziodvětvových komplexů je do ní třeba zařadit doplňkové ukazatele národohospodářské efektivity. To předpokládá, aby ukazatele efektivity byly zjišťovány jak na základě existujících cen, tak na základě jejich doplnění o prostředky, poskytované v rámci centrálního uhrazovacího systému.

Národohospodářská efektivity ZPK je ve svém syntetickém vyjádření výrazem tvorby nadvýrobku v navazujících složkách komplexu bez ohledu na to, kde je nadvýrobek realizován a bez ohledu na formu této realizace. Ukazuje celkový přínos komplexu k tvorbě společenského nadvýrobku jako rozhodujícího zdroje akumulace a rozšířené reprodukce. Lze ji vyjádřit jako poměr společenské hodnoty nadproduktu, vytvořené v ZPK, k celkové hodnotě zdrojů (základních a oběžných fondů) vázaných v daném komplexu, objektivizovaný z hlediska veškeré uhrazovací soustavy.

Rozbor ukazatelů efektivity a faktorů působících na její vývoj v zemědělsko-potravinářské sféře by měl přitom ukázat, do jaké míry zjištěná úroveň efektivity:

— zabezpečuje národohospodářsky žádoucí strukturu výroby a podněcuje hmotný zájem na zvyšování výroby společensky žádoucích užitečných hodnot;

— směřuje k vyrovnávání nabídky a poptávky po zemědělsko-potravinářských výrobcích a k odhalování potenciálních rezerv v souvislosti s napětím ve vztahu mezi zdroji a potřebami;

— má vypovídací schopnost pro další zvyšování efektivity z hlediska působení kooperačních a integračních efektů v rámci ZPK, uplatňování vědeckotechnického pokroku a prohlubování mezinárodní socialistické integrace v dané oblasti.

K OBSAHOVÉMU VYMEZENÍ ZPK

Zvláštní pozornost při určování efektivity ZPK vyžaduje problematika jeho vlastního vymezení. Konkretizace složení daného komplexu, stanovení jeho „hranic“ je dosud diskusní. Podle našeho pojetí tvoří vlastní obsah ZPK ty odvětvové a oborové složky, které historicky vznikly a existují v těsné spojitosti se zajišťováním výživy obyvatelstva. Součinnost těchto složek, které můžeme nazvat konzistentními, má prvořadý význam pro celkový efekt komplexu.

Konzistentní složky ZPK výrobního charakteru můžeme rozdělit do tří skupin. První skupina zahrnuje zemědělství, potravinářský a krmivářský průmysl spolu se specializovanými službami, určenými pro uvedené odvětví.³⁾ Do druhé skupiny zahrnujeme průmysl vyrábějící průmyslová hnojiva a chemické prostředky pro zemědělství a potravinářství, zemědělské a potravinářské strojírenství, specializované stavebnictví a výrobu obalových materiálů pro zemědělsko-potravinářské účely; do třetí skupiny pak potravinářský obchod a veřejné stravování, pro ně určenou výrobu strojů a zařízení, výrobu kuchyňského zařízení a technických prostředků pro úpravu jídel. Mezi konzistentní složky ZPK náleží rovněž specializovaná předvýrobní sféra, především příslušné vědeckovýzkumné, vývojové a projekční organizace.

Vedle konzistentních složek ZPK rozlišujeme jeho polyvalentní složky. Výsledky jejich činnosti mají mnohostranné využití a nejsou určeny výhradně pro zemědělsko-potravinářskou sféru. Jedná se o průmysl paliv a energie, některé další průmyslové obory, nesespecializované stavebnictví, dopravu a spoje. Tato odvětví, resp. obory, které dodávají část svého inputu do zemědělsko-potravinářské sféry, přesahují vlastní rámec komplexu. Na rozdíl od konzistentních složek se nejedná o složky „komplexotvorné“, ale pomocné, projevující se v materiálových nákladech ZPK. Z hlediska soustavy národohospodářských komplexů náleží organizačně do jiných meziodvětvových komplexů (palivově energetického apod.) a k ZPK mají vztah v podstatě pouze normativní (prostřednictvím normativů dodávek, určených národohospodářským plánem).

Jestliže dosud schází hlubší a detailnější analýza, která by umožňovala dokonalejší vymezení celkového rámce ZPK i vzájemných vazeb jeho jednotlivých složek, souvisí to především s tím, že nebyly k dispozici potřebné statistické údaje, resp. že tyto údaje jsou neúplné. Platí to zvláště o inputových a částečně o realizačních složkách ZPK.

³⁾ Tato skupina konzistentních složek tvoří jádro ZPK, pro které se v ČSSR vžilo označení zemědělsko-potravinářský komplex.

Základním zdrojem numerických informací pro empirickou analýzu reprodukčního procesu v ZPK a kvantifikaci vazeb mezi jeho jednotlivými složkami i mezi daným komplexem a celým národním hospodářstvím je mezioborová bilance. Avšak dosavadní statistické bilance mezioborových vztahů (BMV) nemohou dát vyčerpávající informace o rozsahu a vnitřní struktuře ZPK, neboť v BMV figurují jednotlivé složky ZPK ne podle komplexního seskupení, ale volně, podle oborového členění a globální charakteristiky jejich výrobního zaměření.

Z tohoto hlediska představuje BMV ve vztahu k ZPK pouze výchozí blok základních informací. Kvantifikace inputových a outputových toků v jednotlivých složkách ZPK, které jsou zachyceny v tomto bloku, neodpovídají uvedenému vymezení komplexu. Je proto nutno poměrně složitým způsobem upravovat většinu ukazatelů podle schématu konzistentních složek ZPK. Vyžaduje to kombinaci údajů z různých statistických pramenů i provádění určitých odhadů.

Strukturu ZPK v ČSSR z hlediska konzistentních a polyvalentních složek, jeho celkovou produkci a zároveň strukturu materiálových nákladů v jednotlivých oborech zemědělsko-potravinářského komplexu, do kterého zahrnujeme zemědělství, potravinářský průmysl, krmivářský průmysl, specializované služby pro zemědělsko-potravinářskou výrobu a potravinářský obchod a veřejné stravování ukazuje tab. I. Činnost konzistentních odvětví a oborů tvořících ZPK se započítává jen tou měrou, jakou se účastní výroby a realizace zemědělské produkce a produkce vyráběné ze zemědělských surovin.⁴⁾

Ukazatele produkce a materiálových nákladů ZPK, získané na základě bilance meziooborových vztahů, jsou zkresleny určitými duplicitami ve výrobní spotřebě. Proto kvantifikace těchto ukazatelů byla upravena s ohledem na uvedené vymezení obsahu ZPK.

V tab. II je zachycen vývoj ukazatelů ZPK v letech 1967 a 1973 jak podle BMV, tak z hlediska jednotnosti reprodukčního procesu při výrobě potravin. Podle první části tabulky činila produkce ZPK v roce 1973 297 716 mil. Kčs (v cenách finálního užití) a materiálové náklady 181 302 mil. Kčs. Přesnější výsledky poskytují výpočty, v nichž se pracuje s výslednou výrobou, jak je tomu v druhé části tabulky. Za zkoumané šestileté období vzrostla výsledná produkce ZPK o 42,3 % a materiálové náklady (bez odpisů) o 29,8 %, kdežto počet pracovníků v konzistentních složkách ZPK klesl o 7,3 bodu a celkem o 7,8 bodu. Úhrn nákladů (tj. materiálové náklady, odpisy a pracovní náklady) na finální produkci ZPK činil v roce 1967 asi 141,4 mld Kčs, čili 92,0 % finální produkce, kdežto v roce 1973 dosáhl 184,1 mld Kčs, tj. 84,6 % finální produkce. Tyto údaje dokazují růst efektivnosti výroby v ZPK. Je však třeba zdůraznit, že výsledná produkce je vyjádřena v cenách užití a tedy podstatná část určená pro osobní spotřebu je vyjádřena v cenách realizace (tj. se započtením obchodního rozpětí a daně z obrátu).

Při zkoumání dynamiky ukazatelů ZPK je důležitá jeho analýza podle jednotlivých složek (hlavně podle první skupiny konzistentních složek ZPK). Tato analýza umožňuje doplnit údaje bilance mezioborových

⁴⁾ Například k určení objemu produkce obalové techniky je nutno odečíst od celkové produkce tohoto oboru produkci určenou pro jiné účely než zemědělsko-potravinářské.

I. Produkce a materiálové náklady v hlavních složkách ZPK podle bilance mezioborových vztahů v letech 1967 a 1973

v mil. Kčs (ceny užití)

Složky ZPK	Zemědělství		Potravinář. průmysl		Krmivářský průmysl		Služby pro zem.-potr. výrobu		Potravin. obchod a veřejné stravování		Výroba celkem	
	1967	1973	1967	1973	1967	1973	1967	1973	1967	1973	1967	1973
I. Konzistentní složky												
Zemědělství	22 462	21 854	30 791	38 079	3 158	6 235	6	6	—	—	63 817	92 729
Potravinářský průmysl	1 502	1 275	13 747	16 633	562	2 269	—	—	2	2	87 260	114 897
Krmivářský průmysl	4 392	9 219	7	13	1 358	2 455	—	—	—	—	6 216	11 947
Služby pro zem.-potr. výrobu	3 415	4 133	678	1 414	23	54	569	1 281	639	1 559	9 800	11 800
Nezem. a nepotr. výroba podniků výše uvedených složek	2 677	5 480	876	1 637	—	—	—	—	—	—	6 535	9 765
Průmyslová hnojiva a specifické chemické prostředky	2 973	4 864	87	30	3	377	6	18	4	5	3 540	7 865
Zemědělské stroje	703	1 747	2	19	—	10	—	8	—	18	4 642	8 646
Potravinářské stroje	—	—	29	124	—	76	—	2	—	1	2 276	3 202
Obalová technika	5	37	1 014	1 638	2	4	4	71	177	343	5 500	7 305
Obchod a veřejné stravování	809	1 381	7 307	10 462	4	1	—	—	—	—	12 390	19 784
Stroje a zařízení pro obchod a veřejné stravování	—	4	3	16	—	2	—	—	25	117	1 207	2 409
Kuchyňské vybavení	19	18	9	32	—	1	—	5	122	250	3 717	7 367
II. Polyvalentní složky												
Energetika	2 128	3 376	1 053	1 239	56	100	117	174	824	1 429	—	—
Stavebnictví	219	387	96	164	9	16	44	96	510	826	—	—
Doprava a spoje	789	857	1 855	2 752	51	66	447	481	3 000	4 846	—	—
Ostatní odvětví	2 536	2 971	2 087	3 511	149	247	713	1 254	1 697	1 972	—	—
Celkem	44 628	57 603	59 641	77 763	5 375	11 847	1 906	3 396	7 000	11 368	211 900	297 716

II. Dynamika hlavních ukazatelů výroby v ZPK v letech 1967–1973

v mil. Kčs (ceny užití)

	1967	1973	Index 1973 1967
I. ZPK celkem podle BMV			
— produkce celkem (včetně dovozu)	211 900	297 716	140,5
— materiálové náklady celkem	130 724	181 302	138,7
— pracovní náklady celkem	35 889	43 029	119,9
— základní prostředky celkem	146 215	236 305	161,6
II. ZPK z hlediska jednotnosti reprodukčního procesu			
— výsledná produkce	153 723	218 723	142,3
— materiálové náklady	99 566	129 204	129,8
— počet pracovních sil ¹⁾	1 854 321	1 718 459	92,7
— počet pracovních sil ²⁾	2 115 782	1 950 450	92,2
— počet pracovních sil ³⁾	1 976 450	1 829 320	92,5

BMV — bilance mezioborových vztahů

1) počet pracovních sil jen v konzistentních složkách ZPK

2) včetně počtu pracovních sil v polyvalentních složkách ZPK a odhadu za dovážené výrobní prostředky

3) počet pracovních sil v konzistentních a polyvalentních složkách ZPK

vztahů o prostředky, které jsou centrálně poskytovány k úhradě části výrobních nákladů v zemědělství a potravinářském průmyslu, ve prospěch hmotné zainteresovanosti výrobců na plnění plánu, jakož i k zajištění potřebné výroby v horších přírodních podmínkách. Z tohoto hlediska problém národohospodářské efektivnosti ZPK musí být zkoumán se zřetelem na zvláštnosti hodnotových vztahů, které se realizují v jednotlivých etapách pohybu hodnoty v ZPK a koneckonců určují soulad mezi materiálně energetickými a finančními toky.

METODOLOGICKÉ OTÁZKY OCEŇOVÁNÍ PRODUKCE ZPK

Při oceňování produkce ZPK je nutno vycházet ze zvláštností hodnotových vztahů projevujících se v jeho reprodukčním procesu. Tyto zvláštnosti pramení zejména z ekonomických důsledků rozvoje zemědělství, ze stupně společenského ovládnutí přírody a z povahy potravin jako základních spotřebních předmětů. Zároveň je třeba mít na zřeteli, že reprodukční proces v ZPK jako integrální součást národohospodářské reprodukce se uskutečňuje v několika hospodářských sférách, které sice navenek vystupují jako samostatné ekonomické subjekty, avšak směřují k integraci výrobních i nevýrobních činností, vyjadřující jednotu výroby a společenských cílů v oblasti výživy obyvatelstva.

Důležitým prostředkem zabezpečování hodnotových proporcí v rámci reprodukčního procesu v ZPK (v návaznosti na plánování výroby a do-

dávek v naturálních ukazatelích a určování agregovaných úkolů ve výrobě pro jednotlivé složky komplexu v hodnotovém vyjádření) je soustava ekonomických nástrojů (soustava cen a ostatních ekonomických nástrojů, včetně odvodových). Zvláštností této soustavy je poměrně rozsáhlý systém doplňkových (doplňujících cenovou soustavu) forem úhrady v zemědělství a celém ZPK, praktikovaný v určité míře ve všech socialistických zemích. Podle našich propočtů se např. v ČSSR v posledním období soustřeďovalo v ZPK kolem 55 % všech cenových a mimocenových intervencí (bez subvencí na investice) ze státního rozpočtu do výrobní sféry národního hospodářství (počítáno bez intervencí a dotací v oblasti vnitřního a zahraničního obchodu a veřejného stravování). Přitom v systému maloobchodních cen podíl záporné daně z obrátu na potraviny na celkové výši této záporné daně v národním hospodářství dosahuje přes 50 %. Srovnáme-li uvedené ukazatele s podílem ZPK na společenském produktu (cca 22 %) nebo na národním důchodu (cca 25 %), pak je zřejmé, že tento komplex má výrazné zvláštnosti, spojené i s uplatňováním široké palety různých forem úhrady.

Centrálně poskytované doplňkové úhrady vzrostly v letech 1967 až 1973 o 46,9 % a do roku 1976 o 66,1 %, což je vyšší tempo než tempo růstu výsledné produkce ZPK. Intervence cen inputu rostla rychleji než ostatní formy úhrady (v letech 1967–1976 o 115,1 % v ZPK a o 116,9 % v samotném zemědělství). Tento růst umožnil určitou stabilizaci v cenových relacích: nákupní ceny — velkoobchodní ceny — maloobchodní ceny.

Soustava doplňkových nástrojů v rámci ZPK, která se projevuje v různých formách cenových intervencí, dotací a subvencí, je prostředkem realizace cílů hospodářské politiky v dané oblasti. Obecně vzato, společenské vlastnictví výrobních prostředků, vysoký stupeň zespolečnění výroby a nezastupitelná úloha centra v plánování a řízení socialistické ekonomiky určují charakter hodnototvorného procesu tím, že společenská uhrazovací soustava dává do souladu vztah mezi společensky nutnou prací vynakládanou na výrobu a hodnotou. Tato společenská uhrazovací soustava není totožná s cenovým mechanismem, neboť zahrnuje jednak chozrasčotní (podnikový) uhrazovací systém s jemu odpovídajícím modifikovaným cenovým systémem, jednak centrální uhrazovací systém v podobě systému doplňkových cenových a mimocenových nástrojů. Tyto dvě stránky společenské uhrazovací soustavy, které se uplatňují v celém socialistickém hospodářství, zaujímají v reprodukčním procesu ZPK vzhledem ke zvláštnostem zemědělsko-potravinářské výroby zvláště významné místo (předešlým z hlediska centrálního uhrazovacího systému).

Uvedené pojetí společenské uhrazovací soustavy a podstaty jejích obou stránek v hodnototvorném procesu v rámci ZPK umožňuje podle našeho názoru vědecktější přístup k analýze reprodukčního procesu v tomto komplexu. Jejím prostřednictvím se lze při oceňování produkce ZPK nebo jeho jednotlivých složek přiblížit ke společensky nutným nákladům na tuto produkci. Na základě toho je pak možno odvodit i určitý pomocný typ ceny, který můžeme nazvat měrnou cenou. Tato cena, sumarizující jak cenu užití, tak doplňkové cenové i mimocenové nástroje, má parametrický charakter, neboť vyjadřuje celkové společenské náklady spojené s danou výrobou (včetně celkového vytvořeného nadproduktu). Uvádí tak v soulad společensky nutnou práci vynakládanou na výrobu a směnnou hodnotu.

Uvedený typ měrné ceny může přispět k racionalizaci cenové soustavy v rámci ZPK tím, že umožňuje určit objektivní makroekonomické vazby mezi nákupními, velkoobchodními a maloobchodními cenami i příslušnými doplňkovými formami úhrady reprodukčních nákladů. Zároveň umožňuje provádět hodnocení ekonomické efektivity jeho výrobního procesu.

Ve sledovaném období se vybrané ukazatele ZPK, vypočtené při promítnutí vlivu centrální uhrazovací soustavy, vyvíjely takto: výsledná produkce ZPK činila v roce 1967 167 007 mil. Kčs a 239 451 mil. Kčs v roce 1973, čili vzrostla o 43,4 %, materiálové náklady vzrostly ze 106 411 mil. Kčs na 140 855 mil. Kčs, tj. o 32,4 % a veškeré výrobní náklady se zvýšily ze 149 654 mil. Kčs v roce 1967 na 197 056 mil. Kčs, tj. o 31,7 %.

Ve srovnání s tab. II jsou tyto údaje komplexnější, neboť zahrnují veškeré společenské náklady včetně té jejich části, která je vynakládána prostřednictvím centrální uhrazovací soustavy v zájmu zajištění plynulosti výroby v ZPK a spotřeby obyvatelstva. Takto zjištěné ukazatele jsou vyšší u výsledné produkce o 8,6 % v roce 1967 a o 9,5 % v roce 1973, u materiálových nákladů analogicky o 6,9 % a 9,0 % a u výrobních nákladů celkem o 5,7 % a 7,0 %. Ještě výraznější rozdíly mezi uvedenými ukazateli, vyčíslenými oběma uvedenými způsoby, existují v případě jednotlivých odvětvových resp. oborových složek komplexu, zvláště v případě zemědělství.⁵⁾

K UKAZATELŮM EFEKTIVNOSTI ZPK

Existuje větší počet ukazatelů, jejichž prostřednictvím lze dílčím nebo souhrnnějším způsobem vyjadřovat efektivnost v ZPK. V daném případě jsme k charakteristice její dynamiky použili především ukazatele produktivity živé práce a účinnosti materiálových nákladů a výrobních fondů (tab. III). Ocenění výsledků výrobní činnosti komplexu jsme provedli na základě výsledné produkce, čisté produkce a čistého důchodu. Předností ukazatelů konstruovaných s použitím čistého důchodu je, že mohou sloužit jak k hodnocení dynamiky národohospodářské efektivnosti daného komplexu, tak i k srovnávání efektivnosti fungování různých meziodvětvových komplexů.

V tab. III jsou konfrontovány hlavní ukazatele efektivnosti výroby v ZPK, a to z hlediska jejich vyčíslení prostřednictvím cen užití i z hlediska nákladů a důchodů oceněných se zřetelem na centrální uhrazovací soustavu. Vypovídací schopnost jednotlivých ukazatelů je třeba hodnotit v jejich vzájemné souvislosti.

Uvedené ukazatele efektivnosti výroby v ZPK (zjišťované jak na základě cen užití, tak na základě těchto cen doplněných o centrální uhrazovací nástroje) vykazují následující tendence:

- vzrostla produktivita živé práce (růst výsledné i čisté produkce na 1 pracovníka),
- zvýšila se účinnost materiálových nákladů (pokles podílu materiálových nákladů na výsledné produkci),

⁵⁾ Při promítnutí centrálních uhrazovacích nástrojů jsou sledované ukazatele za odvětví zemědělství např. za rok 1973 vyšší: u výsledné produkce o 15,8 %, materiálových nákladů o 10,7 % a výrobních nákladů celkem o 8,6 %.

— vzrostla fondová náročnost výroby (pokles produkční účinnosti základních výrobních fondů),

— vzrostl čistý důchod na jednotku výsledné produkce i na jednotku výrobních fondů.

Ukazatele efektivity výroby ZPK z hlediska celospolečenského zabezpečení jeho výroby se vyznačují příznivějším vývojem, i když určitá rozpornost ve vývoji těchto ukazatelů zůstává. Ukazatele čistého důchodu na jednotku výrobních fondů v jednotlivých složkách ZPK, zvláště v zemědělství, jsou podhodnoceny. Naproti tomu ukazatele za ZPK vyjadřují míru efektivity výroby spolehlivěji, neboť se vztahují na celkový reprodukční proces v rámci daného komplexu. Propočty uvedených ukazatelů nevyčerpávají samozřejmě celou problematiku stanovení efektivity ZPK.

III. Dynamika vybraných ukazatelů efektivity výroby v ZPK

v Kčs, ceny užiti

	1967	1973	Index 1973 1967
1	2	3	4
I. Ukazatele z hlediska jednotnosti reprodukčního procesu v ZPK			
— Výsledná produkce na 1 pracovníka	77 777	119 565	153,7
— Výsledná produkce na 1 Kčs základních prostředků	1,051	0,925	88,0
— Výsledná produkce na 1 Kčs výrobních fondů	0,546	0,535	98,0
— Materiálové náklady bez odpisů na 1 Kčs výsledné produkce	0,648	0,591	91,2
— Materiálové náklady včetně odpisů na 1 Kčs výsledné produkce	0,676	0,622	92,0
— Čistá produkce na 1 pracovníka	27 401	48 936	178,6
— Čistá produkce na 1 Kčs výrobních fondů	0,192	0,219	114,1
— Čistý důchod včetně odpisů na 1 Kčs výsledné produkce	0,119	0,213	179,0
— Čistý důchod bez odpisů na 1 Kčs výsledné produkce	0,090	0,181	201,1
— Čistý důchod včetně odpisů na 1 Kčs výrobních fondů	0,065	0,114	175,4
— Čistý důchod bez odpisů na 1 Kčs výrobních fondů	0,063	0,097	154,0
— Čistý důchod včetně odpisů na 1 Kčs výrobních fondů v zemědělství	0,022	0,063	286,4
— Čistý důchod bez odpisů na 1 Kčs výrobních fondů v zemědělství	0,0045	0,046	102,22
— Čistý důchod včetně odpisů na 1 Kčs výrobních fondů v potravinářském průmyslu	0,177	0,189	106,8
— Čistý důchod bez odpisů na 1 Kčs výrobních fondů v potravinářském průmyslu	0,167	0,179	107,2

1	2	3	4
II. Ukazatele z hlediska celospolečenského zabezpečení výroby ZPK			
— Výsledná produkce na 1 pracovníka	84 498	130 896	154,8
— Výsledná produkce na 1 Kčs základních prostředků	1,142	1,013	88,7
— Výsledná produkce na 1 Kčs výrobních fondů	0,576	0,568	98,6
— Materiálové náklady bez odpisu na 1 Kčs výsledné produkce	0,637	0,588	92,3
— Materiálové náklady včetně odpisů na 1 Kčs výsledné produkce	0,663	0,617	93,1
— Čistá produkce na 1 pracovníka	30 659	53 898	175,8
— Čistá produkce na 1 Kčs výrobních fondů	0,209	0,234	112,0
— Čistý důchod včetně odpisů na 1 Kčs výsledné produkce	0,140	0,227	162,1
— Čistý důchod bez odpisů na 1 Kčs výsledné produkce	0,128	0,203	158,6
— Čistý důchod včetně odpisů na 1 Kčs výrobních fondů	0,081	0,129	159,3
— Čistý důchod bez odpisů na 1 Kčs výrobních fondů	0,070	0,116	165,7
— Čistý důchod včetně odpisů na 1 Kčs výrobních fondů v zemědělství	0,062	0,097	156,4
— Čistý důchod bez odpisů na 1 Kčs výrobních fondů v zemědělství	0,045	0,080	177,7
— Čistý důchod včetně odpisů na 1 Kčs výrobních fondů v potravinářském průmyslu	0,180	0,199	110,5
— Čistý důchod bez odpisů na 1 Kčs výrobních fondů v potravinářském průmyslu	0,171	0,190	111,1

ZÁVĚR

V daném příspěvku jsme se zaměřili na některé metodické otázky posuzování efektivity zemědělsko-potravinářské výroby ve vztahu k ZPK jako celku. Efektivnost tohoto komplexu jako poměr jeho výsledku na společenské úrovni k celkovým nákladům, které na něj společnost vynakládá, nelze spolehlivě vyjádřit nějakým svodným (integrálním) ukazatelem. Jen určitá soustava kritérií a ukazatelů je schopna postihnout změny efektivity v dané oblasti společenské výroby z širších aspektů, ekonomických i mimoekonomických, týkajících se úrovně uspokojování potřeb v produkci ZPK, zabezpečování vyšší míry soběstačnosti v potravinách, vlivu rozvoje komplexu a jeho složek na životní prostředí apod.

Uvedené ilustrativní výpočty vybraných ukazatelů efektivity ZPK se týkají pouze minulého období, čili určování efektivity ex post. Jeho význam neztrácí na své důležitosti ani ve vztahu k plánovací činnosti, resp. k tvorbě dlouhodobého cílového programu rozvoje ZPK. Ani při zpracování takového programu (na základě metod optimálního plánování)

nebude možno nechat bez pozornosti reálný průběh a reálné tendence rozvoje daného meziodvětvového komplexu a jeho komponentů. Ovšem ocenění efektivnosti ex post nelze mechanicky extrapolovat do budoucna. Je třeba přihlížet k perspektivním změnám všech prognózovaných faktorů, jak pozitivního charakteru, spojeného především s vědeckotechnickým pokrokem, tak negativního, zvláště v souvislosti s omezeností jednotlivých zdrojů. To vše jen potvrzuje složitost problematiky efektivnosti.

Došlo dne 13. I. 1978

Adresa autorů:

Ing. Emil Divíla, CSc., ing. Rochdi Goulli, Ekonomický ústav ČSAV, Politických vězňů 7, 111 73 Praha 1

Sledovat vývoj a hodnotit výsledek — efekt zemědělského reprodukčního procesu je z ekonomického hlediska velmi náročná činnost. To proto, že zemědělský výrobní proces patří do skupiny procesů, které jsou značně složité. Je-li složitý výrobní proces, je složitá i jeho obnova, tj. i reprodukční proces.

Složitost zemědělského reprodukčního procesu je dána samotnou jeho podstatou, charakterizovanou především tím, že jsou v něm činné různé druhy procesů, např. biologické, fyziologické, chemické, technické, technologické a ekonomické, které se vzájemně prolínají a střídají. Dále množstvím vyráběných užitečných hodnot, s velkými rozdíly v délce doby jejich výroby i značným vlivem přírodních podmínek působících na vývoj i výsledky zemědělského reprodukčního procesu.

Z hlediska vytyčeného cíle nás zajímají procesy, které mají charakter procesů ekonomických.

Uvnitř zemědělského reprodukčního procesu vývoj většiny ekonomických procesů nemůžeme sledovat přímo, ale jen zprostředkovaně. Např. přeměnu živé a minulé práce, kterou máme k dispozici na vstupech reprodukčního procesu vyjádřenou vlastními náklady, v hrubou zemědělskou produkci objevující se na jeho výstupech, nebo přeměnu části vynaložené živé a minulé práce v zisk apod.

Všechny tyto a jim podobné jevy způsobují, že výběr ekonomických prostředků, kterých chceme používat ke sledování vývoje a hodnocení výsledků zemědělského reprodukčního procesu, musí být velmi pečlivý.

Za hlavní zásadu sledování vývoje a hodnocení výsledků zemědělského reprodukčního procesu považujeme zásadu komplexnosti.

V hlavních rysech si osvětlíme, co touto zásadou, vzhledem k zemědělskému reprodukčnímu procesu, rozumíme.

Za hlavní prvky této zásady považujeme:

1. Sledování a hodnocení kvantitativních a kvalitativních změn.
2. Sledování a hodnocení různých druhů reprodukce, probíhajících v zemědělském reprodukčním procesu.
3. Vytvoření soustavy ukazatelů pro sledování vývoje a hodnocení výsledků — efektu zemědělského reprodukčního procesu.

KVANTITATIVNÍ A KVALITATIVNÍ ZMĚNY

V zemědělském reprodukčním procesu, jako v každém jiném reprodukčním procesu, můžeme sledovat dvojí druh změn — změny kvantitativní a kvalitativní.

Kvantitativní změny jsou v podstatě vyjádřeny změnami v množství finálních užitných hodnot a kvalitativní změny různou úrovní společenské produktivity práce a ukazateli s ní souvisejícími.

Odrazem těchto kvantitativních a kvalitativních změn je kvantitativní a kvalitativní stránka zemědělského reprodukčního procesu.

Vývoj kvantitativní a kvalitativní stránky, tj. kvantitativních a kvalitativních změn můžeme sledovat pomocí různých ukazatelů, o jejichž soustavě bude hovořeno později.

Kvantitativní a kvalitativní změny se v zemědělském reprodukčním procesu prolínají, jsou ve vzájemných vztazích a závislostech, ale jejich vývojové tendence mohou, ale nemusejí být stejné nebo podobné ani v čase, ani v prostoru, tj. v určitém roce, v jednotlivých zemědělských podnicích nebo v konkrétních reprodukčních procesech v těchto podnicích probíhajících.

A tak je tomu i s jejich odrazem, tj. s kvantitativní a kvalitativní stránkou a jejich vývojovými tendencemi. Jednou mohou být vývojové tendence obou stránek stejné nebo podobné, jindy se může jejich vývoj více nebo méně odlišovat. Existují tedy rozdílnosti ve vývoji úrovně změn i stránek téhož zemědělského reprodukčního procesu.

Poznat podstatu zemědělského reprodukčního procesu, jeho vývoje a úrovně znamená poznat vývoj a úroveň kvantitativních a kvalitativních změn v něm probíhajících, poznat vývoj a úroveň jeho kvantitativní a kvalitativní stránky, a to nejen procesu jako celku, ale i jeho dílčích reprodukčních procesů.

V souladu se zásadnou komplexností to tedy znamená, že při sledování vývoje a hodnocení výsledků — efektu zemědělského reprodukčního procesu musíme sledovat vývoj a hodnotit úroveň nejen jeho kvantitativní, ale i kvalitativní stránky.

DRUHY REPRODUKCE

Dalším důležitým prvkem poznání vývoje zemědělského reprodukčního procesu a úrovně jeho výsledku — efektu je určení, jaké druhy reprodukce (prostá, rozšířená, zúžená) v zemědělském reprodukčním procesu probíhají a jaký je jejich vývoj.

Pro určení, jaký druh reprodukce v zemědělském reprodukčním procesu existuje, používáme kvantitativního hlediska, tj. sledujeme, v jakém kvantitativním rozsahu je uskutečňována obnova zemědělského produkčního¹⁾ procesu, tj. v podstatě sledujeme, jaké je množství vyráběných užitných hodnot. Sledujeme tedy vývoj a úroveň kvantitativní stránky zemědělského reprodukčního procesu.

Nemění-li se objem užitných hodnot vyjádřený v tunách, kusech,

¹⁾ Používáme termínu produkční místo termínu výrobní jako zdůraznění přímé návaznosti na termín reprodukční

litrech apod., je to reprodukce prostá. Mění-li se tak, že se objem výroby zvětšuje, jedná se o reprodukci rozšířenou, klesá-li, je to reprodukce zúžená.

V zemědělském reprodukčním procesu, uskutečňovaném v zemědělství jako celku a nebo i jen v jednotlivých zemědělských podnicích, neprobíhá v určitém časovém úseku, např. v hospodářském roce nebo i v kratších časových úsecích, jen jeden druh reprodukce. Dochází ke střídání různých druhů reprodukce, kdy např. reprodukce prostá se mění v rozšířenou nebo zúženou v důsledku působení různých faktorů, především vlivem příznivých nebo nepříznivých klimatických podmínek.

V každém druhu reprodukce dochází ke kvantitativním a kvalitativním změnám, k různým vývojovým tendencím jejich kvantitativních a kvalitativních stránek, k prolínání jednotlivých druhů reprodukce jako celku i jejich jednotlivých stránek, které jsou ve vzájemných vztazích a závislostech.

Jednotlivé druhy reprodukce jsou dílčími reprodukčními procesy, které blíže určují, v jakých formách se uskutečňuje zemědělský reprodukční proces jako celek.

Tak např. bude-li podstatná část nejdůležitějších dílčích reprodukčních procesů probíhat formou rozšířené reprodukce, bude mít reprodukční proces jako celek povahu reprodukce rozšířené.

Tak jak probíhají kvantitativní a kvalitativní změny v zemědělském reprodukčním procesu jako celku, probíhají tyto změny i v dílčích reprodukčních procesech, tj. i v jednotlivých druzích reprodukce.

Mají tedy i jednotlivé druhy reprodukce (prostá, rozšířená, zúžená) své kvantitativní a kvalitativní stránky, jejichž vývoj může být buď stejný, podobný, nebo odlišný.

Vyvíjejí-li se obě stránky určitého druhu reprodukce stejně, hovoříme o oboustranné reprodukci prosté, rozšířené nebo zúžené. Vyvíjejí-li se obě stránky odlišně, je to jednostranná reprodukce prostá, rozšířená nebo zúžená.

Jak již bylo řečeno, určující stránkou je stránka kvantitativní. Tak např. v určitém reprodukčním procesu se kvantitativní stránka vyvíjí jako rozšířená reprodukce a kvalitativní jako reprodukce prostá. Jedná se tedy o reprodukci rozšířenou, jednostrannou, v kvalitě prostou. V jiném procesu se vyvíjí kvantitativní stránka jako reprodukce prostá a kvalitativní stránka jako reprodukce zúžená. Je to tedy reprodukce prostá, jednostranná, v kvalitě zúžená.

Vývoj zemědělského reprodukčního procesu sledujeme a jeho úroveň nebo druh existující reprodukce zjišťujeme buď vzhledem k jeho počátku, tj. k roku kdy prvně začal, nebo za výchozí stav považujeme jiný rok, charakteristický pro jeho vývoj, nebo provádíme každoročně hodnocení jako samostatnou etapu.

Jednotlivé stránky u všech druhů reprodukce se mohou oboustranně nebo jednostranně vyvíjet plynule nebo střídavě a u rozšířené a zúžené reprodukce ještě může být jejich vývoj rychlý nebo pomalý, rovnoměrný nebo nerovnoměrný.

U rozšířené reprodukce existuje dvojí způsob rozšířené obnovy zemědělského reprodukčního procesu, a to extenzivním a intenzivním způsobem.

Při extenzivním způsobu zvětšování objemu zemědělské výroby pů-

sobí kvantitativní činitele, a to zvětšování počtu hektarů zemědělské půdy, zvětšování množství ostatních výrobních prostředků, např. strojů a pracovních sil.

Při intenzivním způsobu rozšíření obnovy zemědělské výroby působí kvalitativní činitele, např. dokonalejší technika a technologie, zvyšování hektarových výnosů a užítkovosti hospodářských zvířat a vyšší výrobnost pracovní síly.

Podrobná charakteristika určitého reprodukčního procesu, např. výroby mléka, by byla následující:

1. rozšířená reprodukce jednostranná, v kvalitě zúžená;
2. vývoj kvantitativní stránky plynulý a rychlý, kvalitativní stránky střídavý a pomalý;
3. zajištění rozšířené reprodukce intenzivním způsobem.

Jednotlivé druhy reprodukci se v zemědělském reprodukčním procesu střídají, ale v jeho vývoji má převládat tendence k reprodukci rozšířené.

Existují tedy rozdílnosti uvnitř zemědělského reprodukčního procesu podle druhu reprodukce, ale existují i rozdílnosti uvnitř jednotlivých druhů reprodukce, které vznikají na vstupech a výstupech dílčích reprodukčních procesů i reprodukčního procesu jako celku.

Rozdílnosti na vstupech a výstupech se týkají jednotlivých stránek celého reprodukčního procesu i jeho částí.

Rozdílnosti mezi objemem výrobních zdrojů na vstupech a objemem užitných hodnot na výstupech je jeví jako nesplnění předpokladu, že určitý objem výrobních zdrojů dá určitý objem užitných hodnot.

Rozdílnosti mezi předpokladem a skutečností vznikají především v důsledku biologického charakteru zemědělského reprodukčního procesu a vlivem přírodních podmínek.

V zemědělském reprodukčním procesu může vzniknout stav, že aniž došlo ke zvýšení objemu výrobních zdrojů na vstupech, dojde k podstatnému zvětšení objemu výroby na výstupech v důsledku příznivých klimatických podmínek, nebo v důsledku nepříznivých klimatických podmínek dojde k opačnému stavu, že při zvýšení objemu zdrojů na vstupech dojde k podstatnému snížení objemu výroby na výstupech.

Mohou tedy vzniknout značné rozdílnosti mezi zdůvodněnými předpoklady a dosaženými výsledky.

Závěrem k různým druhům reprodukce působícím v zemědělském reprodukčním procesu jako celku lze říci, že jsou to samy o sobě složité procesy, čehož dokladem je mimo jiné i to, že např. prostá reprodukce může mít až 76 výrazně odlišných variant a rozšířená nebo zúžená reprodukce dokonce až 102 varianty.

SOUSTAVA UKAZATELŮ

Soustava ukazatelů je třetím důležitým prvkem zásady komplexnosti sledování vývoje a hodnocení výsledku — efektu zemědělského reprodukčního procesu.

Již dříve bylo uvedeno, že každý proces má svou kvantitativní a kvalitativní stránku, která je odrazem kvantitativních a kvalitativních změn v procesu probíhajících.

Za hlavní hledisko a stránku považujeme hledisko a stránku kvantitativní.

Zároveň je však třeba zdůraznit, že nelze sledovat vývoj a hodnotit výsledky zemědělského reprodukčního procesu jen sledováním jeho kvantitativní stránky, ale že je nutné sledovat i jeho kvalitativní stránku.

V praxi se však setkáváme velmi často s tím, že je sledována a hodnocena jen kvantitativní stránka zemědělského reprodukčního procesu a kvalitativnímu hledisku je věnována jen malá pozornost, nebo kvantitativní a kvalitativní hodnocení je prováděno odděleně a nikoliv ve vzájemných vztazích a souvislostech.

V důsledku této praxe bývá zjištěno, že zemědělský reprodukční proces, hodnocený jen pomocí vývoje a úrovně jeho kvantitativní stránky, např. pomocí hrubé nebo tržní produkce, se jeví jako proces, ve kterém je uskutečňována rozšířená reprodukce, ale při hodnocení jeho stránky kvalitativní např. pomocí míry rentability zjistíme, že tato stránka se vyvíjela např. jako reprodukce prostá, nebo dokonce i jako reprodukce zúžená.

Je třeba dodržovat zásadu, že při sledování vývoje a hodnocení výsledku zemědělského reprodukčního procesu budou sledovány a hodnoceny jeho obě stránky, a to současně a ve vzájemných vztazích a závislostech.

Dodržování této zásady je důležité proto, že sledování i kvalitativní stránky zemědělského reprodukčního procesu má podstatný význam právě v rozvinuté socialistické společnosti.

Zásada sledování a hodnocení obou stránek zemědělského reprodukčního procesu má přímý vliv i na soustavu ukazatelů, použitou pro jeho sledování a hodnocení.

Soustava ukazatelů sledujících a hodnotících obě stránky zemědělského reprodukčního procesu může mít různý rozsah.

Pokusíme se určit soustavu s optimálním počtem ukazatelů, které by v základních rysech, ale komplexně, mohly sledovat a hodnotit obě stránky i celkový výsledek — efekt daného zemědělského reprodukčního procesu.

Ukazatele hodnotící kvantitativní stránku:

1. celkový objem hrubé a tržní produkce v peněžním vyjádření a v naturální struktuře podle jednotlivých produktů,
2. celkový objem hrubé a tržní produkce na 1 ha z. p.,
3. celkový objem vlastních nákladů v členění na materiálové a pracovní náklady v Kčs,
4. celkový objem vlastních nákladů na 1 ha z. p.

Pro účely podrobnějšího sledování a hodnocení je možné hrubou a tržní produkci vztahovat na 1 trvale činného pracovníka v zemědělství a na 1 obyvatele.

Ukazatele hodnotící kvalitativní stránku:

1. kvalita vyráběných produktů s využitím ČSN jakosti výrobků,
2. procento tržnosti,
3. struktura vlastních nákladů,
4. míra rentability a produktivita živé práce.

Pro zjednodušení sledování a hodnocení obou stránek stačí použít těchto ukazatelů: hrubá produkce na 1 ha z. p. a míra rentability.

Vzhledem k tomu, že počet hektarů zemědělské půdy stále klesá, je třeba přihlídnout k tomuto vývoji, abychom nedostali zkreslený pohled na úroveň zemědělského reprodukčního procesu, že např. hrubá produkce zemědělská v přepočtu na 1 ha z. p. rostla, ale toto zvyšování by vzniklo za stagnace objemu hrubé zemědělské produkce pro pokles počtu hektarů zemědělské půdy. Dále je třeba vyloučit i vliv měnicích se realizačních cen.

V tab. I—IV je uveden vývoj obou stránek zemědělského reprodukčního procesu. Jsme toho názoru, že údaje v nich uvedené jsou dokladem oprávněnosti zásady o nutnosti sledování kvantitativní i kvalitativní stránky zemědělského reprodukčního procesu.

Z údajů v tabulkách vyplývá, že hodnotíme-li vývoj a výsledky zemědělského procesu jen z kvantitativního hlediska, jeví se nám vývoj i výsledky kladně — kvantitativní stránka se vyvíjela formou rozšířené reprodukce. Ale sledujeme-li i kvalitativní stránku, jeví se její vývoj i výsledky záporně — kvalitativní stránka se vyvíjela v některých případech formou reprodukce prosté a v jiných dokonce jako reprodukce zúžená.

Ve všech případech docházelo tedy jen k jednostranné reprodukci rozšířené, což samozřejmě není z hlediska potřeb rozvoje socialistického zemědělství ani národního hospodářství jev kladný²⁾.

Sledovat vývoj a hodnotit výsledek — efekt zemědělského reprodukčního procesu nelze pomocí jediného ukazatele, ale je nutná soustava ukazatelů, ve které jsou všechny použité ukazatele ve vzájemných vztazích a závislostech.

I. Vývoj hrubé zemědělské produkce v ČSSR (ve stálých cenách roku 1967)

Rok	Na 1 ha z. p.		Na 1 trvale činného pracovníka v zem.		Na 1 obyvatele	
	Kčs	index	Kčs	index	Kčs	index
1936	7 077	100,0	16 645	100,0	3 809	100
1950	6 442	91,0	23 140	138,1	3 879	102
1955	6 957	98,3	26 034	156,4	3 824	100
1960	7 504	106,0	37 224	223,6	3 989	105
1965	7 452	105,3	42 007	252,4	3 735	98
1970	9 537	134,8	56 780	341,1	4 679	123
1972	10 261	145,0	65 587	394,0	4 960	130
1974	11 024	155,8	72 793	437,3	5 225	137

Index 1936 = 100

Pramen: Ročenky FMZVž 1955 až 1975

²⁾ Z hlediska plánovaného rozsahu tohoto pojednání jsme nezkoumali vlivy, které způsobily např. růst vlastních nákladů, zda jejich růst byl výsledkem negativních jevů uvnitř zemědělství, nebo zda vznikl mimo oblast zemědělství.

II. Počet obyvatelstva a trvale činných pracovníků v zemědělství v ČSSR

Rok	Počet obyvatel ČSSR		Počet trv. činných pracovníků		Podíl trvale činných pracovníků v zem. z počtu obyvatel v %
	celkem (v mil.)	index	celkem (v mil.)	index	
1930	14,010	100	3,6	100	25,70
1945	13,534	97	3,1	86	22,90
1948	12,339	88	2,222	62	18,01
1950	12,464	89	1,894	53	15,20
1955	13,162	94	1,839	51	13,97
1960	13,698	98	1,357	38	9,91
1965	14,194	101	1,192	33	8,40
1970	14,350	102	1,132	31	7,89
1974	14,738	105	0,990	27	6,72
1975	14,857	106	0,989	27	6,66

Pramen: Statistické ročenky ČSSR 1957 až 1975

III. Vývoj objemu hrubé a tržní produkce zemědělské v ČSSR (HPZ a TPZ ve stálých cenách roku 1967) v mld Kčs

Ukazatel	Průměr let		1976	Index		
	1966—1970	1971—1975		1976	1976	1976
				Ø 1960—1970	Ø 1971—1975	1975
HPZ	64,0	74,0	74,4	116,2	100,6	97,6
Z toho:						
rostlinná	30,4	33,5	31,9	104,7	95,3	93,7
živočišná	33,6	40,5	42,5	126,5	104,9	100,7
TPZ do stát. fondů	33,8	42,3	47,4	140,2	112,0	100,4
Z toho:						
rostlinná	10,1	11,8	14,0	138,0	117,9	99,6
živočišná	23,7	30,5	33,4	141,1	109,7	100,7

Pramen údajů: Federální statistický úřad, Praha 1977

Je žádoucí sledovat vývoj a úroveň obou stránek zemědělského reprodukčního procesu, tj. kvantitativní i kvalitativní stránku, i úroveň jednotlivých druhů reprodukce probíhajících v zemědělském reprodukčním procesu a zvláště sledovat kvantitativní i kvalitativní stránku připravených zdrojů na vstupech a výsledků projevujících se především objemem užitečných hodnot — zemědělských výrobků — na výstupech každého dílčího reprodukčního procesu a zjišťovat směr vývoje zemědělského reprodukčního procesu jako celku.

Vývoj zemědělského reprodukčního procesu by měl být tedy sledován pomocí ukazatelů kvantitativní a kvalitativní stránky $\left(HP, VN, \frac{HD}{PN}, \frac{Z}{VN}\right)$. Z hlediska různých druhů reprodukce by se měl vyvíjet takto:

IV. Vývoj čistého zisku v JZD a státních statcích v ČSSR v mld Kčs

Podniky	1968	1969	1970	1971	1972	1973
JZD:						
ČSSR	6,6	6,4	5,5	6,0	6,4	7,3
ČSR	4,5	4,2	3,8	3,9	4,5	5,3
SSR	2,1	2,2	1,7	2,1	1,9	2,0
Státní statky:						
ČSSR	0,63	0,39	0,019	0,038	0,201	0,524
ČSR	0,51	0,28	0,114	0,017	0,196	0,446
SSR	0,12	0,11	-0,085	0,021	0,005	0,078

Pramen: FMZVž — zprávy 1973

V. Vývoj míry rentability v JZD a státních statcích v ČSSR v %

Podniky	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
JZD:							
ČSSR	22,2	20,5	18,4	14,5	15,2	14,9	16,1
ČSR	23,9	21,7	18,9	15,5	15,3	16,5	18,5
SSR	19,1	18,4	17,6	12,7	14,8	12,2	11,9
Státní statky:							
ČSSR	3,0	4,5	3,1	0,1	0,3	1,4	3,5
ČSR	3,6	5,9	3,0	1,2	1,7	1,8	3,9
SSR	1,2	3,9	3,5	-2,8	0,6	0,1	2,1

Pramen: FMZVž — zprávy 1973

— Kvantitativní stránka hodnocená ukazatelem hrubé produkce by se měla vyvíjet v procesu rozšířené reprodukce plynule a jen výjimečně a krátkodobě by mohla být vystřídána reprodukci prostou.

— Vlastní náklady jako druhý ukazatel vývoje kvantitativní stránky by se mohly, za předpokladu uvedeného vývoje hrubé produkce, vyvíjet formou všech tří druhů reprodukce, ale protože vývoj vlastních nákladů nelze v praxi trvale uskutečňovat formou reprodukce prosté nebo zúžené, měla by to být forma reprodukce rozšířené, a to taková, při níž rychlost růstu vlastních nákladů by byla pomalejší než růst objemu hrubé produkce.

— Kvalitativní stránka hodnocená produktivitou živé práce a mírou rentability by se měla v obou případech vyvíjet v procesu rozšířené reprodukce plynule a jen výjimečně a krátkodobě by mohla být vystřídána reprodukci prostou.

Obsahem sledování a hodnocení zemědělského reprodukčního procesu je zjišťování úrovně zdrojů na vstupech, sledování jejich využití, tj. jaká je jejich účinnost v dílčích reprodukčních procesech i v reprodukčním procesu jako celku a v jednotlivých časových úsecích. Dále je to porovnávání dosaženého výsledku (efektu) na výstupech s použitými zdroji na vstupech.

VI. Vývoj důležitých ekonomických ukazatelů zemědělského reprodukčního procesu v krajích Východočeském, Jihomoravském a Severomoravském v letech 1970 až 1975

Kraj	Ukaza- tele	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Východočeský	HPC index	12 259 100	12 507 102,02	13 420 109,47	14 046 114,58	14 443 117,82	14 304 116,68
	VNC index	8 787 100	9 075 103,28	9 874 112,37	10 511 119,62	10 950 124,62	11 476 130,60
	MrC index	39,51 100	37,82 95,72	35,91 90,89	33,63 85,12	31,90 80,74	24,64 62,36
	HDC PNC index	1,5664 100	1,5876 101,35	1,5933 101,72	1,7006 108,57	1,7093 109,12	1,5813 100,95
	HPZ ¹⁾ index	10 423 100	10 603 101,73	11 357 108,96	12 104 116,13	12 328 118,28	11 909 114,26
Jihomoravský	HPC index	13 166 100	13 990 106,26	15 147 115,05	15 549 118,10	16 555 125,74	17 298 131,38
	VNC index	9 739 100	10 258 105,33	11 095 113,92	11 707 120,21	12 360 126,91	13 241 135,96
	MrC index	35,19 100	36,38 103,38	36,52 103,78	32,82 93,27	33,94 96,45	30,64 87,07
	HDC PNC index	1,6434 100	1,6108 98,02	1,5483 94,21	1,5811 96,21	1,6067 97,77	1,7414 105,98
	HPZ ¹⁾ index	10 498 100	11 161 106,32	12 033 114,62	12 299 117,16	12 892 122,80	13 132 125,09
Severomoravský	HPC index	14 396 100	14 644 101,72	15 441 107,26	16 509 114,68	17 190 119,41	16 657 115,71
	VNC index	10 339 100	10 572 102,25	11 422 110,47	12 426 120,19	12 841 124,20	13 193 127,60
	MrC index	39,24 100	38,52 98,17	35,19 89,68	32,86 83,74	33,87 86,31	26,26 66,92
	HDC PNC index	1,7385 100	1,5775 90,74	1,5400 88,58	1,5958 91,79	1,6670 95,89	1,5209 87,48
	HPZ ¹⁾ index	10 905 100	11 171 102,44	11 519 105,63	12 488 114,52	12 892 118,22	11 825 108,44

¹⁾ Protože nebylo možné zjistit u všech zemědělských podniků náklady na HPZ, nebyla zjišťována ani rentabilita zemědělské výroby a produktivita živé práce.

Sledujeme tedy a hodnotíme účinnost (efektivnost) různých zdrojů použitých v zemědělském reprodukčním procesu, a to tak, že porovnáváme objem zdrojů vyjádřený různým způsobem, např. objemem vlastních nákladů výroby, s výsledkem (efektem) vyjádřeným např. objemem zemědělské výroby.

Účinnost — efektivnost použitých zdrojů můžeme sledovat i pomocí jiných ukazatelů, např. hektarových výnosů, užitekosti hospodářských zvířat, množství vyrobených produktů (masa, mléka, vajec) na 1 ha z. p., tržní produkce na 1 ha z. p., produktivity živé práce, masy zisku na 1 ha z. p., míry rentability.

Sledování a hodnocení účinnosti — efektivnosti použitých zdrojů uskutečňujeme tedy pomocí mnoha různých ukazatelů, které pro účely správného sledování a konečného hodnocení sestavujeme do různých skupin.

Efektivnost — účinnost můžeme charakterizovat jako vlastnost, schopnost reprodukčního procesu co nejhospodárněji, nejracionálněji a nejúčelněji využít veškerých zdrojů k dosažení nejvyššího stupně plánovaného výsledku (úkolů).

Ke sledování a hodnocení úrovně efektivnosti v různých odvětvích národního hospodářství a tedy i v zemědělství je zapotřebí mnoha různých ukazatelů, což svědčí o tom, že efektivnost je termínem významově mnohoznačným, používaným v různých vědních oborech a úsecích lidské činnosti a převážně inklinujícím do oblasti národohospodářské politiky.

SOUHRN

Sledovat vývoj a hodnotit výsledek — efekt zemědělského reprodukčního procesu je z ekonomického hlediska velmi náročná činnost, protože zemědělský výrobní proces patří do skupiny procesů, které jsou značně složité.

Je-li složitý výrobní proces, je složitá i jeho obnova, tj. reprodukční proces.

Za hlavní zásadu sledování vývoje a hodnocení výsledků zemědělského reprodukčního procesu považujeme zásadu komplexnosti.

Za hlavní prvky této zásady považujeme:

1. Sledování a hodnocení kvantitativních a kvalitativních změn.
2. Sledování a hodnocení různých druhů reprodukce, probíhajících v zemědělském reprodukčním procesu.
3. Vytvoření soustavy ukazatelů pro sledování vývoje a hodnocení výsledku — efektu zemědělského reprodukčního procesu.

V zemědělském reprodukčním procesu (jako v každém jiném reprodukčním procesu) můžeme sledovat dvojí druh změn, a to změny kvantitativní a kvalitativní.

Odrazem těchto kvantitativních a kvalitativních změn je kvantitativní a kvalitativní stránka zemědělského reprodukčního procesu.

Kvantitativní a kvalitativní změny se v zemědělském reprodukčním procesu prolínají, jsou ve vzájemných vztazích a závislostech, ale jejich vývojové tendence mohou, ale nemusejí být stejné nebo podobné ani v čase, ani v prostoru, tj. v určitém roce, v jednotlivých zemědělských podnicích nebo v konkrétních reprodukčních procesech v těchto podnicích probíhajících. A tak je tomu i s jejich odrazem, tj. s kvantitativní a kvalitativní stránkou a jejich vývojovými tendencemi.

V souladu se zásadou komplexnosti to tedy znamená, že při sledování vývoje a hodnocení výsledku — efektu zemědělského reprodukčního procesu musíme sledovat vývoj a hodnotit úroveň nejen jeho kvantitativní, ale i kvalitativní stránky.

Dalším důležitým prvkem poznání vývoje zemědělského reprodukčního procesu a úrovně jeho výsledku — efektu je určení, jaké druhy reprodukce (prostá, rozšířená, zúžená) v zemědělském reprodukčním procesu probíhají a jaký je jejich vývoj.

Tak jako probíhají kvantitativní a kvalitativní změny v zemědělském reprodukčním procesu jako celku, probíhají tyto změny i v dílčích reprodukčních procesech, tj. i v jednotlivých druzích reprodukce.

Mají tedy i jednotlivé druhy reprodukce (prostá, rozšířená, zúžená) své kvantitativní a kvalitativní stránky, jejichž vývoj může být buď stejný, podobný, nebo odlišný.

Vyvíjejí-li se obě stránky určitého druhu reprodukce stejně, hovoříme o oboustranné reprodukci prosté, rozšířené nebo zúžené a vyvíjejí-li se obě stránky odlišně, je to jednostranná reprodukce prostá, rozšířená nebo zúžená.

Jednotlivé stránky u všech druhů reprodukce se mohou oboustranně nebo jednostranně vyvíjet plynule nebo střídavě a u rozšířené a zúžené reprodukce ještě může být jejich vývoj rychlý nebo pomalý, a při oboustranné reprodukci může být ještě rovnoměrný nebo nerovnoměrný.

U rozšířené reprodukce existuje dvojí způsob rozšířené obnovy zemědělského reprodukčního procesu, a to extenzivním a intenzivním způsobem.

Různé druhy reprodukce působící v zemědělském reprodukčním procesu jako celku jsou samy o sobě složité procesy, čehož dokladem je mimo jiné i to, že např. prostá reprodukce může mít až 76 výrazně odlišných variant a rozšířená nebo zúžená reprodukce dokonce až 102.

V praxi se velmi často setkáváme s tím, že je sledována a hodnocena jen kvantitativní stránka zemědělského reprodukčního procesu.

V důsledku této praxe bývá zjištěno, že zemědělský reprodukční proces, hodnocený jen pomocí vývoje a úrovně jeho kvantitativní stránky, se jeví jako proces, ve kterém je uskutečňována rozšířená reprodukce, ale při hodnocení jeho stránky kvalitativní zjistíme, že tato stránka se vyvíjela např. jako reprodukce prostá, nebo dokonce i jako reprodukce zúžená.

Soustava ukazatelů sledujících a hodnotících obě stránky zemědělského reprodukčního procesu může mít různý rozsah a obsah.

Sledování a hodnocení účinnosti — efektivnosti použitých zdrojů uskutečňujeme pomocí mnoha různých ukazatelů, které pro účely správného sledování a konečného hodnocení sestavujeme do různých skupin.

Efektivnost — účinnost v zemědělství můžeme charakterizovat jako vlastnost, schopnost zemědělského reprodukčního procesu co nejehospodárněji, nejracionálněji a nejúčelněji využít veškerých zdrojů k dosažení nejvyššího stupně plánovaného výsledku (úroku).

Došlo dne 13. 12. 1977

Adresa autora:

Prof. dr. ing. Alois Grolig, DrSc., Vysoká škola zemědělská, Zemědělská 1—3, 662 65 Brno

Vývoj a hodnocení výsledku — efektu zemědělského reprodukčního procesu

Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 6, s. 365—375. — 6 tab.

ekonomické hodnocení, kvalita a kvantita, reprodukce, ukazatele, teoretické pojednání, efektivnost, analýzy ekonomická

Zemědělský reprodukční proces se vyvíjí za existence různých druhů reprodukce (oboustranné a jednostranné). Pro hodnocení reprodukčního procesu je třeba vytvořit vhodnou soustavu ukazatelů, které by komplexně hodnotily vývoj jeho kvantitativní a kvalitativní stránky, určily druh reprodukce a porovnávaly úroveň zdrojů na vstupech s dosaženým výsledkem — efektem na výstupech. Efektivnost (účinnost) je vlastnost, schopnost reprodukčního procesu co nejehospodárněji, nejracionálněji a nejúčelněji využít veškerých zdrojů k dosažení nejvyššího stupně plánovaného úkolu, výsledku.

Pracovní síla v socialistické společnosti stojí jako nejdůležitější součást výrobních sil v popředí veškerého zájmu. Řešením otázek z oblasti práce, pracovních sil a péče o pracující se zabývají významné stranické a vládní dokumenty posledního období, zejména usnesení XIV. a XV. sjezdu KSČ.

Má-li zemědělství zajistit společensky požadovaný objem zemědělských výrobků, je nezbytné, aby určitému objemu zhmotnělé práce při její dané technické úrovni odpovídalo určité kvantum živé práce v žádoucích strukturách, vynakládané optimálním počtem pracovníků při jejich plné zaměstnanosti a racionálním využití.

VÝVOJ POČETNÍCH STAVŮ PRACOVNÍCH SIL V ZEMĚDĚLSKÉ PRVOVÝROBĚ

Vývoj československého socialistického zemědělství se uskutečňoval, podobně jako v ostatních vyspělých zemích světa, při výrazném poklesu počtu trvale činných pracovníků. Za 28 let (1947—1975) klesl jejich počet na 44,9 % svého výchozího stavu (z 2 027 tis. na 990 tis.) při průměrném ročním úbytku 44 tis. pracovníků. V letech 1965—1975 (Kolář 1976) se snížil počet trvale činných pracovníků v zemědělství ČSSR (tab. I) z 1192 tis. na 990 tis., tj. o 17 %, přičemž průměrný roční úbytek poklesl na 20,2 tis.

Problémy ve vývoji a zejména v poklesu početních stavů se projevovaly především v počátcích budování socialistického zemědělství. Tempo poklesu trvale činných pracovníků v zemědělství bylo rychlejší než bylo žádoucí vzhledem k tempu technické a technologické přestavby zemědělství. K tomu se připojilo i postupné zhoršování strukturálních charakteristik zbylé zemědělské pracovní síly (struktura věková, pohlaví, kvalifikace, profesí apod.).

Na celkovým úbytku pracovních sil (202,4 tis.) se v letech 1965—1975 nejvíce podílel soukromý sektor (56,9 %), který v roce 1975 tvořil v ČSSR 6 % (v ČSR 2,85 % a v SSR 11,06 %) celkového počtu pracovníků zemědělské prvovýroby. V JZD ČSSR ubylo celkem 7,6 %, z toho v ČSR ubylo 18,5 %, avšak v SSR přibýlo dokonce 16,1 %. Na státních statcích ubylo celkem 13,7 % trvale činných pracovníků.

Ve výhledovém období 1975—1990 lze předpokládat pokračující pokles početních stavů pracovníků zemědělské prvovýroby, i když ne tak

I. Skutečný a prognostický vývoj počtu trvale činných pracovníků v zemědělské prvovýrobě (v tis.)

Sektor	Území	Skutečnost v roce			Výhled pro rok (zpracovaný v r. 1977)			Indexy		
		1965 (k 1. 12.)	1970 (k 1. 12.)	1975 (k 1. 12.)	1980	1985	1990	1975 1965	1990 1975	1990 1965
Zemědělská prvovýroba celkem	ČSSR	1 192,2	1 132,3	989,8	887,9	808,1	743	83,0	75,1	62,3
	ČSR	755,5	688,4	609,2	550,3	503,5	463	80,6	76,0	61,3
	SSR	436,7	443,9	380,6	337,6	304,6	280	77,2	73,6	64,1
Z toho: Státní statky	ČSSR	292,1	267,2	252,2	241,5	228,6	218	86,3	86,4	74,6
	ČSR	212,7	195,1	181,2	185,5	164,6	158	85,2	87,2	74,3
	SSR	79,4	72,1	71,0	66,0	64,1	60	89,4	84,5	75,6
Společné zemědělské podniky	ČSSR	—	1,9	7,6	24,5	33	42	—	552,6	—
	ČSR	—	1,1	5,6	20,0	24	29	—	517,8	—
	SSR	—	0,8	2,0	4,5	9	13	—	650,0	—
JZD	ČSSR	725,9	715,8	670,6	598,9	541,5	483	92,4	72,0	66,5
	ČSR	497,2	453,1	405,1	348,8	313,0	276	81,5	68,1	55,5
	SSR	228,7	262,7	265,5	250,1	228,5	207	116,1	78,0	90,5
JHR	ČSSR	174,2	147,4	59,4	23,0	5	—	34,1	—	—
	ČSR	45,6	39,1	17,3	6,0	2	—	37,9	—	—
	SSR	128,6	108,3	42,1	17,0	3	—	32,7	—	—

Pramen: Statistické ročenky FSU 1965—1976
Kolář 1976 a 1977

výrazný jako v minulém období. Podle prognózy zpracované začátkem roku 1977 (Kolář 1977) se předpokládá (tab. I), že v roce 1990 bude v zemědělské prvovýrobě ČSSR pracovat 743 tis. (pokles cca o 25 % proti roku 1975) trvale činných pracovníků, z toho v ČSR 463 tis., v SSR 280 tis. Předpokládá se, že již prakticky nebude existovat soukromý sektor a že jeho pracovníci, zejména na Slovensku, přejdou vesměs do JZD.

Uvedená prognóza z roku 1977 uvažuje poněkud vyšší cílové stavy pracovníků (tab. II) než prognóza z roku 1971 (Kolektiv 1971), která předpokládala v roce 1990 pokles na 832—517 tis. trvale činných pracovníků zemědělské prvovýroby při rychlejším tempu substituce živé práce prací minulou a při komplexní mechanizaci speciálních odvětví rostlinné

II. Přehled výsledků dosavadních prognóz potřeby pracovníků v zemědělství (v tis.)

Prognostické metody a varianty	Území	Období				Index	
		1975	1980	1985	1990	1990 1970	1990 skut. 1975
Extrapolace metoda	ČSSR	979	916	869	832	73,5	84,0
	ČSR	595	551	519	492	71,5	80,8
	SSR	384	365	350*	340	76,6	89,2
Parametrická metoda	ČSSR	955	827	723	632	58,8	63,8
	ČSR	582	509	445	390	59,1	64,0
	SSR	73	318	278	242	58,3	63,5
Normativní metoda: I. varianta	ČSSR	1005	891	742	608	53,7	61,4
	ČSR	639	554	457	370	53,8	60,8
	SSR	366	337	285	238	53,6	62,5
II. varianta	ČSSR	913	791	664	548	48,4	55,4
	ČSR	578	491	409	334	48,5	54,8
	SSR	335	300	255	214	48,1	56,2
III. varianta	ČSSR	908	689	607	517	45,7	52,2
	ČSR	577	432	379	319	46,4	52,4
	SSR	331	257	228	198	44,6	52,0
Výzkum z roku 1975	1. varianta	ČSSR	990*)	763	640	48,3	55,3
		ČSR	609	483	342	49,7	56,2
		SSR	381	279	205	46,2	53,8
	2. varianta	ČSSR	990*)	780	650	49,7	56,9
		ČSR	609	495	352	51,2	57,8
		SSR	381	285	209	47,1	54,9

*) skutečnost v roce 1975

Pramen: Kolektiv 1971, Kolář-Ryška 1975

III. Indexní vývoj pracovníků podle profesí v letech 1965—1975 (1 — JZD, 2 — státní statky)

Profese	Sektor	ČSSR			ČSR			SSR		
		1965 absolutní počet	index 1965 = 100		1965 absolutní počet	index 1965 = 100		1965 absolutní počet	index 1965 = 100	
			1970	1975		1970	1975		1970	1975
Trvale činní celkem (ve stálém pracovním poměru)	1	774 991	96,2	88,3	497 173	91,2	79,2	247 818	106,2	106,5
	2	199 603	87,3	78,7	144 280	87,7	79,4	55 323	86,2	77,0
Z toho: traktoristé a kombajnéri	1	70 327	101,1	102,9	48 091	100,5	97,6	22 236	102,6	114,4
	2	23 241	95,6	92,5	16 995	99,1	96,2	6 246	86,1	82,4
Řidiči nákladních aut a závozníci	1	10 878	114,4	158,3	4 993	122,8	165,8	5 885	107,2	152,0
	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Koči	1	33 143	59,6	25,3	23 677	56,4	23,0	9 466	67,6	37,6
	2	10 271	63,0	27,8	7 226	61,6	25,8	3 045	66,2	32,4
Ostatní pracovníci rostlinné výroby	1	278 397	81,6	58,3	180 079	75,3	47,2	98 318	92,9	77,3
	2	55 458	66,1	41,7	39 162	64,6	39,2	16 296	70,0	47,9
Ošetřovatelé dojníc	1	86 444	101,6	106,4	63 161	98,5	100,2	23 283	110,0	123,4
	2	26 091	100,5	97,6	19 935	100,2	98,2	6 156	101,2	96,0
Ošetřovatelé ost. skotu	1	50 171	93,8	88,6	34 840	92,4	80,6	15 331	96,9	106,7
	2	14 286	95,0	83,7	10 791	96,2	84,2	3 495	91,1	82,4
Ošetřovatelé prasnic	1	17 450	99,6	100,6	12 332	95,1	93,5	5 118	110,4	117,5
	2	2 732	83,3	90,6	1 983	81,8	86,2	749	87,5	102,3

Ošetřovatelé ost. prasat	1 2	15 857 2 625	90,4 88,0	77,6 77,0	1 1514 1 923	87,3 88,8	62,8 74,6	4 343 702	98,7 85,7	116,6 83,6
Ošetřovatelé ovci	1 2	2 275 621	143,9 138,8	124,2 107,9	138 161	211,6 146,0	105,0 103,7	2 137 460	139,5 136,3	122,5 109,3
Ošetřovatelé drůbeže	1 2	16 759 3 186	70,3 101,7	39,9 72,0	12 513 2 248	69,9 108,0	28,9 66,3	4 246 920	81,7 86,2	72,2 86,1
Ostatní pracovníci živočišné výroby	1 2	26 869 3 596	103,1 84,6	81,8 83,9	14 919 1 962	94,6 80,5	67,7 82,7	11 950 1 634	113,9 89,5	99,4 87,6
Pracovníci přidružené a lesní výroby	1 2	8 712 —	312,7 —	297,9 —	3 931 —	301,0 —	361,7 —	4 781 —	322,4 —	245,5 —
Pracovníci v dílnách a řemeslníci	1 2	26 399 11 658	118,2 —	149,2 106,3	18 303 8 397	119,4 —	148,4 111,0	8 096 3 261	115,6 —	150,8 94,5
Pracovníci stavebních čet a skupin	1 2	23 235 8 097	123,3 —	146,3 96,8	16 471 6 026	119,2 —	127,5 98,9	6 764 2 071	133,3 —	192,1 90,5
Ostatní dělníci	1 2	1 207 12 305	102,6 291,1	936,0 112,1	820 8 575	118,8 303,1	758,3 116,3	387 3 730	83,2 263,5	131,3 104,3
THP	1 2	55 747 21 466	116,0 100,3	123,2 100,8	38 335 15 935	111,2 100,7	113,9 103,6	17 412 5 531	126,8 99,3	143,8 92,7
Ostatní pracovníci	1 2	21 121 3 988	113,8 —	96,9 151,4	13 056 2 961	106,2 —	87,0 142,2	8 065 1 027	126,3 —	113,0 178,2

Pramen: Statistické ročenky FSÚ 1965—1976

výroby (zelenina, ovoce, vinná réva), avšak náročnějším na investiční prostředky. Prognóza z roku 1971 (Kolektiv 1971) byla zpracována několika metodami, s případným dalším variantním řešením. Byly použity tyto metody:

Extrapolační metoda (varianta) předpokládá, že vývoj pracovních sil, produktivity práce a technické vybavenosti práce bude v prognostickém období probíhat v podstatě parabolicky, tak jak probíhal v minulém, předcházejícím období.

Parametrická metoda (varianta) vychází z tempa růstu hrubé zemědělské produkce a z tempa růstu resp. úrovně produktivity živé práce a z vývoje fondové náročnosti produkce (nebo z produkční účinnosti fondů).

Normativní metoda vychází ze struktury a rozsahu rostlinné a živočišné výroby, z normativů potřeby živé práce k jednotlivým plodinám a kulturám a druhům a kategoriím hospodářských zvířat, stanovených na podkladě technicko-ekonomických parametrů výhledových typů traktorů a ostatních zemědělských strojů, předpokládaných technologických postupů, typů a mechanizačního vybavení stájí apod. a z fondu celoroční pracovní doby pracovníků rostlinné a živočišné výroby. Její jednotlivé varianty jsou dále diferencovány s ohledem na nižší úroveň organizace práce (I. varianta — měkčí normativy potřeby práce), na využití pomáhajících pracovníků v zelinářství, ovocnářství apod. (III. varianta). Normativní metoda byla zpracována v dalších výzkumných pracích (Kolář a Ryška 1975, Kolář 1977).

Srovnáme-li skutečný počet pracovníků v zemědělství v roce 1975 (tab. I—990 tis.) s prognózou pro rok 1975 (tab. II) vypracovanou v roce 1971, zjišťujeme, že se skutečnosti nejvíce blíží extrapolační varianta (979 tis.) a normativní varianta I. (1005 tis. pracovníků).

Prognóza potřeby trvale činných pracovníků v zemědělské provovýrobě, zpracovaná v roce 1977 (Kolář 1977) normativní metodou, je zdůvodněna především rozšířením pracnějšího sortimentu rostlinných výrobků (zeleniny a ovoce), u nichž pravděpodobně nebude ještě ani v roce 1990 dosaženo komplexní mechanizace.

VÝVOJ PROFESNÍ STRUKTURY PRACOVNÍKŮ

Nová dělba práce, formující se v důsledku komplexní mechanizace téměř u všech výrobních procesů, přispívá k tomu, že ze starých profesí rychle mizí ty, které jsou spjaté převážně s ruční mechanickou prací (např. kočí a pracovníci rostlinné výroby), kdežto profese náročnější na tvůrčí práci mají tendence početního růstu. Zpravidla vzrůstá podíl pracovníků nejen v obslužných provozech, zejména opravářských, údržbářských a energetických, ale vzrůstá i podíl technických pracovníků řídících výrobní proces, přičemž klesá podíl pracovníků přímo zaměstnaných ve výrobě.

Z analýzy vývoje početních stavů pracovních sil JZD a státních statků v letech 1965—1975 vyplynulo, že při celkovém poklesu počtu trvale činných pracovníků zemědělské prvovýroby z 1192,2 tis. na 989,8 tis. došlo i k početním změnám pracovníků jednotlivých profesí. Poněvadž tyto změny neprobíhaly v družstevním a státním sektoru shodně, je indexní vývoj početních stavů pracovníků jednotlivých profesí uveden

samostatně zvlášť za JZD a zvlášť za státní statky (tab. III) podle republik. (Pracovníci JZD a státních statků reprezentují asi 82 % všech trvale činných pracovníků zemědělské prvovýroby.)

Změny v profesní struktuře pracovníků v zemědělství se promítají i do prognostického období (tab. IV). V důsledku zavádění strojů 2. a 3. generace lze předpokládat v roce 1990 snížení početních stavů ostatních pracovníků rostlinné výroby asi o 49 % i snížení počtu traktoristů a řidičů

IV. Vývoj početních stavů pracovníků zemědělství podle profesí v prognostickém období 1975—1990 (v tis.)

Pracovníci	Území	Období				Index 1990 1975
		1975 (skuteč- nost)	1980	1985	1990	
Celkem	ČSSR	989,8	887,9	808,1	743	75,1
	ČSR	609,2	550,3	503,5	463	76,0
	SSR	380,6	337,6	304,6	280	73,6
Z toho: Traktoristé a řidiči samojízdných strojů	ČSSR	106,5	93,5	83	77	72,3
	ČSR	66,77	57,0	53	48	72,0
	SSR	39,8	36,5	30	29	72,9
Ostatní pracovníci rostlinné výroby	ČSSR	306,3	238,3	190,1	156	50,9
	ČSR	172,2	137,2	107,5	85	49,4
	SSR	134,1	101,1	82,6	71	52,9
Pracovníci rostlinné výroby celkem (včetně traktoristů a řidičů samojízdných strojů)	ČSSR	412,8	331,8	273,1	233	56,4
	ČSR	238,9	194,2	160,5	133	55,7
	SSR	173,9	137,5	112,6	100	57,5
Pracovníci živočišné výroby celkem	ČSSR	265	227,0	208	185	69,8
	ČSR	173	147,1	133	119	68,8
	SSR	92	79,9	75	66	71,7
Pracovníci pomocné výroby a ostatní pracovníci	ČSSR	182	173	165	158	86,8
	ČSR	116	111	106	103	88,8
	SSR	66	62	59	55	83,3
Řidiči nákladních automobilů	ČSSR	21,2	36	44	51	240,6
	ČSR	12,6	24	29	34	269,8
	SSR	8,6	12	15	17	197,7
THP	ČSSR	108,8	120,1	118	116	106,6
	ČSR	68,7	74,0	75	74	107,7
	SSR	40,1	46,1	43	42	104,7

Pramen: Kolář 1977

samojízdných strojů asi o 27 %, avšak zvýšení počtu řidičů nákladních automobilů asi o 140 %. V živočišné výrobě lze v důsledku modernizace stáji a budování nových velkokapacitních objektů očekávat snížení početních stavů ošetřovatelů asi o 30 % (kromě ošetřovatelů ovcí, u nichž se předpokládá zvýšení asi o 75 %) při mírném vzestupu počtu obslužných pracovníků živočišné výroby (asi o 11 %). Rovněž lze očekávat nárůst počtu pracovníků dílen, různých opravářů a údržbářů asi o 20–25 % a mírný pokles počtu pracovníků stavebních čet a skupin.

Počet technicko-hospodářských pracovníků v letech 1965–1975 mírně vzrůstal (zhruba o 21 % v roce 1975 proti roku 1965) a lze ještě do roku 1980 očekávat jejich nepatrné zvýšení (asi o 11 %). Teprve po roce 1980 lze předpokládat, v souvislosti s další koncentrací výroby a stabilizací organizačních a řídicích struktur, jejich postupné snižování. Počet dělnických pracovníků řízených jedním THP by se měl snížit z dosavadních 8,1 na 5,4 pracovníků, avšak i nadále zůstane vyšší než v průmyslu, kde jeden THP řídí 3–4 pracovníky dělnických profesí.

VÝVOJ PROFESNÍ STRUKTURY ŽEN

Strukturální změny ve vývoji profesní struktury dokresluje dále údaje o počtu žen, pracujících v jednotlivých profesích zemědělské prvovýroby u JZD a státních statků v ČSSR v roce 1975 (tab. V).

V. Profesní struktura žen v zemědělství ČSSR v roce 1975

Profese	Absolutní počet	Procentuální podíl žen z počtu pracovníků profese	Procentuální podíl žen jednotlivých profesí z celkového počtu žen
Ženy celkem	366 553	44,98	100
z toho:			
traktoristky a kombajnérky	209	0,22	0,06
řidičky nákladních automobilů	309	1,79	0,08
kočí	59	0,52	0,02
ostatní pracovnice rostlinné výroby	140 368	75,72	38,29
ošetřovatelky dojníc	91 167	77,61	24,87
ošetřovatelky ostatního skotu	39 638	70,25	10,81
ošetřovatelky prasnic	16 160	80,69	4,41
ošetřovatelky ostatních prasat	11 416	79,72	3,11
ošetřovatelky ovcí	510	14,59	0,15
ošetřovatelky drůbeže	8 469	94,48	2,31
ostatní pracovnice živočišné výroby	6 489	25,92	1,77
celkem v živočišné výrobě	173 849	70,75	47,43
pracovnice přidružené výroby	8 897	34,28	2,43
pracovnice dílen a řemesl	296	0,57	0,08
pracovnice stavebních čet a skupin	2 126	5,08	0,58
THP	25 776	28,53	7,03
ostatní pracovnice	14 664	28,42	4,00

Pramen: Čtvrtletní výkaz o práci JZD a státních statků, FSÚ 1975

V roce 1975 pracovalo v zemědělské prvovýrobě ČSSR celkem včetně ústředně řízených podniků (tab. VI) 471,9 tis. žen (47,7 % z celkového počtu trvale činných pracovníků), z toho 366,6 tis. v JZD a na státních statcích (tj. 77,7 % z počtu žen zemědělské prvovýroby). Ženy v zemědělství, jak je patrné z tab. V, se uplatňují ve všech profesích, avšak ne stejným podílem.

Z celkového počtu pracovníků příslušné profese zaujímají ženy nejmenší podíl mezi traktoristy, řidiči nákladních automobilů, kočími, mezi pracovníky stavebních čet a skupin. Tyto profese jsou doposud doménou mužů. Nejvíce jsou ženy zastoupeny v živočišné a v rostlinné výrobě, kde se jejich podíl pohybuje kolem 70–80 % (u drůbeže až 94 % z počtu ošetřovatelů). Postupně, zejména v českých zemích, se ženy uplatňují jako ošetřovatelky ovcí (v ČSR přes 40 % a v SSR přes 11 % celkového počtu ošetřovatelů).

Podíl žen z celkového počtu technicko-hospodářských pracovníků, tvořící v průměru 28,5 % celkového počtu THP, je vyšší u JZD (asi 32 %) než u státních statků (28 %). Je však možno konstatovat, že více než 50 % žen zahrnutých do THP pracuje v ekonomickém úseku.

Z ostatních pracovníků tvoří ženy 28 %, z nichž opět více jak polovina pracuje v závodních kuchyních, v jeslích a jako uklízečky, hlídačky, manipulantky ve skladech a v jiných nevýrobních úsecích.

Z profesní struktury žen (procentní podíl žen z celkového počtu žen zaměstnaných v zemědělství JZD a státních statků — tab. V) vyplývá, že 85,7 % zajišťuje bezprostředně úkoly zemědělské výroby a pouze 7 % žen se uplatňuje v řídicí sféře.

V prognostickém období (do roku 1990) se předpokládají také určité změny v profesní struktuře žen. Není počítáno s tím, že by ženy řídily traktory a jiné samojízdné stroje. Nelze však tuto možnost, která je závislá zejména na technických parametrech strojů (vibrace, prašnost, hluchost apod.), zcela vyloučit. Hlavně se předpokládá snížení podílu žen u ostatních pracovníků rostlinné výroby asi na 25–30 % dosavadního celkového počtu pracovníků této kategorie, které budou převážně zajišťovat různé práce v zelinářství, ovocnářství, vinařství a chmelařství.

Ženy, které odejdou z rostlinné výroby v důsledku uplatňování techniky, bude účelné zařazovat do různých zařízení (jidelny, dětské školky apod.). Nemělo by být problémem zařazovat je také do pomocné výroby jako opravářky a údržbářky některých speciálních strojů a zařízení.

V živočišné výrobě se předpokládá i v budoucnu 60–70 % žen, zejména v odchovu mladých zvířat a v drůbežnictví.

V technicko-hospodářských funkcích je reálný předpoklad zvýšení podílu žen na 50 % pracovníků této kategorie.

Na základě těchto úvah lze předpokládat, že nebude problémem dosáhnout v roce 1990 40 % podílu žen v zemědělské prvovýrobě. Problémem zůstává jejich přerozdělení z jednotlivých výrobních úseků do jiných a jejich profesní rekvalifikace.

VÝVOJ VĚKOVÉ STRUKTURY

Věková struktura trvale činných pracovníků v zemědělství ČSSR zaznamenala v letech 1965–1975 čtyři zásadní změny:

VI. Zbýlý kmen pracovníků v zemědělství

Pohlaví	Území	Stav 1975						Úbytek pracovníků v letech 1975—1990								Zbýlý kmen v r. 1990		
		trvale činných pracov- níků celkem tis.	z toho ve věku				celkem		z toho						celkem pracov- níků produk- tivního věku	% z počtu pracovníků z r. 1975		
			produk- tivním		poproduk- tivním		tis.	% trvale čin- ných	poproduk- tivního věku		odchod do důchodu		invalidita a úmrtí			trvale čin- ných	produk- tiv- ního věku	
			tis.	%	tis.	%			tis.	%	tis.	%	tis.	%				
Celkem	ČSSR	989,8	781,4	78,9	208,4	21,1	620,7	62,7	208,4	21,1	260,8	26,3	151,5	15,3	369,1	37,3	47,2	
	ČSR	609,2	484,7	79,6	124,5	20,4	379,5	62,3	124,5	20,4	156,4	25,7	98,6	16,2	229,7	37,7	47,4	
	SSR	380,6	296,7	78,0	83,9	22,0	241,2	63,4	83,9	22,0	104,4	27,4	52,9	14,0	139,4	36,6	47,0	
Muži	ČSSR	517,9	417,0	80,5	100,9	19,5	293,4	56,6	100,9	19,5	90,9	17,5	101,6	19,6	224,5	43,3	53,8	
	ČSR	313,0	258,1	82,5	54,8	17,5	177,3	56,6	54,8	17,5	53,5	17,1	69,0	22,0	135,7	43,4	52,6	
	SSR	204,9	158,9	77,5	46,1	22,5	116,1	56,7	46,1	22,5	37,4	18,3	32,6	15,9	88,8	43,3	55,9	
Ženy	ČSSR	471,9	364,4	77,2	107,5	22,8	327,3	69,4	107,5	22,8	169,9	36,0	49,9	10,6	144,6	30,6	39,7	
	ČSR	296,2	226,6	76,5	69,7	23,5	202,2	68,3	69,7	23,5	102,9	34,7	29,6	10,1	94,0	31,7	41,5	
	SSR	175,7	137,8	78,4	37,8	21,6	125,1	71,2	37,8	21,6	67,0	38,1	20,3	11,5	50,6	28,8	36,7	

Pramen: Kolář 1977

1. klesl podíl pracovníků ve věku do 19 let celkem o 41,6 % (z toho u mužů o 24,2 % a u žen o 61,9 %),
2. zvýšil se podíl pracovníků věkové skupiny 20—39 let o 4,5 % (z toho u mužů zvýšení o 18 %, u žen pokles o 9,8 %),
3. klesl podíl pracovníků věkové skupiny 40—59 let u mužů o 23,6 % a věkové skupiny 40—54 let u žen o 11,4 %,
4. klesl podíl pracovníků v poproduktivním věku celkem o 34,6 % (z toho u mužů o 23,1 % a u žen o 42,6 %).

První změnu ve vývoji věkové struktury by bylo možno považovat za vhodnou jen tehdy, pokud by podíl mládeže klesal úměrně s celkovým úbytkem pracovníků v zemědělství a pokud by příznivě ovlivňoval průměrný věk ve srovnání např. s pracovníky průmyslu. Jestliže však průměrný věk pracovníků v zemědělství ČSSR činí 43,7 roku a v průmyslu 36 roků, pak snižování podílu mládeže v zemědělství nelze považovat za žádoucí.

Úbytek pracovníků věkové kategorie 15—19 let je ovlivňován jednak snižováním plnění plánu náboru mládeže a jednak nástupem příslušníků této věkové kategorie do agrochemických podniků a do společných zemědělských podniků.

Naproti tomu lze zvyšování podílu pracovníků nejvýkonnější věkové skupiny (20—39 roků) a úbytek pracovníků poproduktivního věku (muži nad 60 let a ženy nad 55 roků) hodnotit kladně. Podíl pracovníků v poproduktivním věku v roce 1975 je patrný z tab. VI.

V důsledku snížení podílu pracovníků poproduktivního věku se v letech 1970—1975 snížil průměrný věk všech pracovníků v zemědělství ČSSR z 45,2 na 43,7 roku (z toho u mužů na 42,7 a u žen na 44,8 roku).

Srovnáme-li podíl pracovníků poproduktivního věku v zemědělství (21 %) s podílem této kategorie pracovníků v nezemědělských odvětvích národního hospodářství (kolem 9 %), pak má zemědělská prvovýroba téměř 2,5krát více přestárých pracovníků, kteří ve srovnání s ostatními odvětvími národního hospodářství nepříznivě ovlivňují průměrný věk zemědělské populace.

Výhledově, chceme-li v této oblasti vyrovnat zemědělství s průmyslem, bude žádoucí snižovat podíl pracovníků poproduktivního věku zvyšováním náboru mládeže, jejíž podíl je v zemědělství zhruba o třetinu nižší než v průmyslu a ve stavebnictví.

ZBYLÝ KMEN PRACOVNÍKŮ ZEMĚDĚLSKÉ PRVOVÝROBY

Aby bylo možno zjistit, jaký počet pracovníků současného stavu bude pracovat v zemědělské prvovýrobě v roce 1990, byl zkoumán předpokládaný vývoj pracovníků jednotlivých věkových skupin v pětiletých intervalech pomocí koeficientů, udávajících procentní podíl pracovníků, kteří pravděpodobně přejdou do vyšší věkové kategorie, a byl vypočítán tzv. zbylý kmen (tab. VI).

Na základě uvedené bilance bylo zjištěno, že z počtu 989,8 tis. trvale činných pracovníků v roce 1975 bude nadále v roce 1990 pracovat v ČSSR 369,1 tis. pracovníků, tj. 37,3 % trvale činných a 47,2 % pracovníků produktivního věku z celkového počtu pracovníků v roce 1975. To znamená, že v průběhu let 1975—1990 ubude ze zemědělství celkem 620,7 tis. pracovníků.

Srovnáme-li zbylý kmen v roce 1990 s potřebou pracovníků pro zajištění úkolů zemědělské výroby, obdržíme tuto pasívní bilanci:

potřeba pracovníků v zemědělství ČSSR	743,0 tis.
— zbylý kmen	369,1 tis.
chybí celkem	373,9 tis.

Měl-li by být tento rozdíl v počtu pracovníků pokryt jen pracovníky produktivního věku, musel by se roční nábor mládeže pohybovat kolem 25,6 tis. mladých pracovníků. Poněvadž však tak vysoký roční nábor mládeže nebude možné v plném rozsahu realizovat, bude žádoucí i nadále krýt část chybějícího počtu trvale činných pracovníků pracovníky poproduktivního věku ve výši 67–74 tis. (9–10 % z celkové potřeby pracovníků) a zbývající část ve výši kolem 300 tis. nábořem mládeže (z toho asi 100 tis. absolventů středních a vysokých škol a 200 tis. učňovského dorostu).

Pro dosažení optimálního podílu žen (v roce 1990 asi 40 %) bude žádoucí usměrňovat nábor tak, aby podíl mužů činil zhruba dvě třetiny a podíl žen asi jednu třetinu celkového náboru.

VÝVOJ POTŘEBY PŘÍLEŽITOSTNÝCH PRACOVNÍKŮ

V roce 1975 vypomáhalo v zemědělství socialistického sektoru ČSSR kolem 106,5 tis. pomáhajících pracovníků a brigádníků (z toho v ČSR 65,1 tis. a v SSR 41,4 tis.), takže na 100 trvale činných pracovníků socialistického sektoru připadalo 11,4 pracovníka příležitostného, přičemž 1 příležitostný pracovník odpracoval v průměru za rok zhruba 208–450 hodin. To znamená, že 1 příležitostný pracovník (vzhledem k pracovní účasti 1 stálého pracovníka v rostlinné výrobě 1250–1600 hodin) představuje pouze 0,13–0,36 stálého pracovníka.

Příležitostní pracovníci pracují převážně v rostlinné výrobě, v níž odpracují v průměru 86 % své pracovní kapacity. V živočišné výrobě činí podíl jejich pracovní účasti kolem 8 % a v ostatních činnostech asi 6 %.

Ani ve výhledovém období nelze předpokládat, že výrobní úkoly rostlinné výroby bude možno, zejména za nepříznivých povětrnostních podmínek, případně při nadprůměrných úrodách speciálních zemědělských výrobků (zelenina, ovoce apod.), zajistit stálými pracovními silami zemědělských podniků.

Přitom nebude problémem krýt požadavek na vyšší početní stavy traktoristů a řidičů nákladních automobilů, vyplývající z vyšších nároků na sklizňové práce a na dopravu, jednak prodlouženými, případně druhými směnami, jednak náhradou dopravy traktorové výkonnější dopravou automobilovou.

U ostatních pracovníků rostlinné výroby se ve výhledovém období předpokládá výpomoc plně výkonných příležitostných pracovníků v roce 1990 ve výši asi 44–51 tis., jak je patrné z tab. VII. Předpokládáme, že v cílovém roce 1990 připadne na 100 stálých pracovníků asi 6–7 pracovníků příležitostných.

Je samozřejmé, že ve výhledovém období bude zvlášť nutné řešit i problém pracovních příležitostí trvale činných pracovníků v obdobích se sníženou potřebou práce.

VII. Předpokládaný počet příležitostných pracovníků pro rostlinnou výrobu v tis.

Území	1975	1980	1985	1990
ČSSR	106,5	78—86	56—64	44—51
ČSR	65,1	47—52	32—37	24—28
SSR	41,4	31—34	24—27	20—23

Pramen: Soupisy osob trvale činných v zemědělství k 1. 2. 1975, FSÚ
Kolář 1977

VÝVOJ POČETNÍCH STAVŮ PRACOVNÍKŮ V PODNÍCÍCH SLUŽEB

Vývoj pracovních sil v podnicích služeb pro zemědělství byl analyzován (Kolář 1976) a prognózován (Kolář 1977) podle jednotlivých podniků a organizací.

V roce 1975 pracovalo v podnicích služeb (vč. rozpočtových organizací) asi 162 tis. pracovníků a lze předpokládat, že do roku 1990 se jejich počet zvýší zhruba o 65 tis., tj. asi na 227 tis. (o 40 %). Výhledově je třeba počítat s významným zvyšováním početních stavů pracovníků agrochemických podniků, podniků zemědělského zásobování a STS. Lze očekávat, že tyto tři podniky budou v roce 1990 reprezentovat kolem 47 % všech pracovníků služeb, přičemž k poměrně vysokému vzrůstu početních stavů pracovníků dojde u agrochemických podniků. Podobně lze předpokládat prudší rozvoj služeb na úseku zemědělského stavebnictví, meliorací apod.

ZÁVĚR

Vědeckotechnický rozvoj se promítá do oblasti kvantitativního vývoje pracovních sil v zemědělství dvojím způsobem. Snižuje početní stavy pracovníků zemědělské prvovýroby a zvyšuje jejich početní stavy v zemědělských službách, přičemž však celkový počet pracovníků snižuje. Za období 1965—1975 se počet trvale činných pracovníků snížil z 1 192,2 tis. na 989,8 tis. (o 27 %) a do roku 1990 se očekává další pokles na 743 tis. V podnicích služeb pro zemědělství se za totéž období zvýšil počet pracovníků zhruba ze 113 tis. na 162 tis. (o 36,5 %) a do roku 1990 se předpokládá další zvýšení na 227 tis. Pracovalo-li tedy v celém zemědělství v roce 1975 celkem asi 1 103 tis. pracovníků, očekává se jejich snížení do roku 1990 asi na 970 tis. (snížení o 12 %).

Současně s poklesem početních stavů pracovních sil v zemědělství dochází postupně, zejména u pracovníků zemědělské prvovýroby, k výraznému zlepšení ve struktuře profesí, pohlaví, věku a kvalifikace.

Literatura

KOLÁŘ, J.: Analýza vývoje pracovních sil v zemědělství v letech 1966—1975. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚVSH 1976.

KOLÁŘ, J.: Výhledová potřeba pracovníků v zemědělství pro 7. pětiletku a další období do r. 1990. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚVSH 1977.

KOLÁŘ, J. — RYŠKA, B.: Výzkum výhledové potřeby práce a pracovníků na mechanizačních prostředcích a ostatních pracovníků rostlinné a živočišné výroby s ohledem na využití výkonné techniky a služeb pro zemědělství. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚVSH 1975.

Kolektiv: Prognóza vývoje pracovních sil v zemědělství do roku 1990. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚVSH 1971.

Došlo dne 4. 10. 1977

Adresa autora:

Ing. Josef Kolář, CSc., Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření, ekonomické pracoviště, Smetanova 49, 603 00 Brno

Klíčové postavení mezi základními faktory ekonomického rozvoje v našich podmínkách má pracovní síla.

Zvyšování zemědělské produkce a zlepšování zásobování obyvatelstva hodnotnými potravinami a průmyslu surovinami je realizovatelné v zemědělství ČSSR pouze zvyšováním produktivity práce, protože i v příštích letech se bude početní stav pracovních sil, v souladu s celosvětovým trendem, dále snižovat. Rozšířená reprodukce pracovní síly v našem zemědělství zahrnuje pouze zvyšování kvalifikace pracujících a jejich efektivní plánovitě rozmístění a využití.

Vzdělání je rozhodující prvek cíle socialistické společnosti, jejíž skutečné bohatství spočívá především ve všestranném rozvoji sociálních, duševních a estetických vloh a schopností všech členů společnosti. Výsledkem vzdělávacího procesu je, kromě jiného, zvyšování ekonomické produktivní schopnosti lidské pracovní síly, takže vzdělání představuje jeden z rozhodujících faktorů intenzifikace a efektivnosti národohospodářského reprodukčního procesu.

Soustavná pozornost a péče politiky KSČ o zabezpečování přílivu kvalifikovaných pracovníků do všech odvětví a sfér národního hospodářství a zejména do socialistického zemědělství, dokumentovaná již v závěrech X. sjezdu (1954), vyústila v komplexní systém usnesení zasedání plén ÚV KSČ po XIV. sjezdu, kdy bylo stanoveno jako perspektivní cíl dosáhnout, aby většina naší mladé generace získala v učňovských, odborných a všeobecně vzdělávacích školách úplné středoškolské vzdělání, a v závěrech XV. sjezdu KSČ, jejichž realizace znamená významný mezník v programovém rozvoji československé vzdělávací soustavy. Celkový obsah této politiky Komunistické strany Československa představuje úkoly, které dosud nemají obdoby co do složitosti praxe i teorie, neboť předstihují přítomnost a v návaznosti na současné potřeby společnosti zároveň směřují do příštího tisíciletí.

VŠEOBECNÉ TENDENCE VÝVOJE KVALITATIVNÍCH ZNAKŮ LIDSKÉHO FAKTORU V NASTUPUJÍCÍ ETAPĚ VĚDECKOTECHNICKÉ REVOLUCE

Vědeckotechnická revoluce je přestavbou veškeré technické základny, celé technologie výroby od využití nových druhů materiálu a energie až po systém strojů, formy organizace a řízení a zahrnuje i změnu

místa člověka ve výrobním procesu. Je tedy principiální kvalitativní přeměnou výrobních sil na základě splývání vědecké a technické revoluce a přeměny vědy v bezprostřední výrobní sílu. Mění celou tvářnost společenské výroby, strukturu výrobních sil a společenskou dělbu práce a tím ovlivňuje i sociální strukturu společnosti.

Vlivem vědeckotechnické revoluce se mění podmínky, charakter a obsah práce, životní způsob, kultura, psychologie lidí a vztahy mezi společností a přírodou, vznikají různé sociálně ekonomické procesy, jejichž charakter závisí na panujícím sociálně ekonomickém a politickém řádu (Kolektiv AV SSSR, ČSAV 1973). K hlavním rysům uplatňování tzv. automatizačního principu náleží kybernetizace jako automatizace řídicích a intelektuálních procesů (související s informační explozí), chemizace (změna funkce a povahy pracovního předmětu), biologizace výrobních procesů a restrukturalizace energetických zdrojů (jaderný systém). V zemědělství je tento revoluční proces zpomalen především specifickými vlastnostmi biologické prvovýroby a nelze vést výraznou hranici mezi průmyslovou revolucí a VTR.

Kvalifikací se rozumí způsobilost pracovní síly vykonávat definovanou pracovní činnost (pracovní funkci, povolání) za daných technických, organizačních a společenských podmínek.

Petrucha (1971) chápe pod pojmem kvalifikace v nejobecnějším slova smyslu cílevědomé (cílově zaměřené) formování rozumových (duševních), morálních a fyzických vlastností člověka.

Ve smyslu usnesení předsednictva ÚV KSČ Ke kádrové a personální práci ze dne 6. 11. 1970 v konkrétních podmínkách budování socialistické společnosti „... kvalifikaci tvoří politická vyspělost, třídní uvědomělost, požadovaný stupeň teoretických znalostí a vědomostí, životních a zejména pracovních zkušeností, dovedností a návyků, všeobecného rozhledu a intelektu, morálních vlastností a osobních schopností. Její významnou součástí jsou politické postoje, věrnost socialismu, marxisticko-leninské politice Komunistické strany Československa a socialistického státu, přátelství k Sovětskému svazu“ (Život strany č. 20/1970).

Kvalifikace je vázána na hlavní funkce člověka v socialistické výrobě, z nichž možno vyčlenit zejména funkci tvůrčí, technologickou, kontrolní, energetickou a společenskou (Iskra 1976).

Zařazení vědy do systému výrobních sil znamená podstatnou intelektualizaci produktivní práce a zároveň značnou změnu ve struktuře souhrnného pracovníka ve výrobě.

Průmyslová revoluce si vynutila zavedení povinné základní školy, vědeckotechnická revoluce posouvá tento požadavek na úroveň střední školy.

Skutečnost, že vliv vědeckotechnické revoluce na povahu práce není prost rozporů (na jedné straně vydělení velmi jednoduchých a na druhé straně vyčlenění neobyčejně složitých a náročných pracovních činností), neobyčejně komplikuje definici požadované kvalifikační úrovně a struktury pracovní síly, zejména v podmínkách bezperspektivní vazby na aktuální situaci. Je v podstatě socialistického společenského systému tyto retardační tendence ve vývoji kvalifikační struktury lidského činitele vyloučit.

Objevují se tendence ke vzniku nových profesí, sdružujících řadu dříve oddělených pracovních funkcí. S postupným přesouváním těžiště lidské činnosti ze sféry bezprostřední výroby do přípravných fází výroby

(výzkum, vývoj) roste potřeba inženýrsko-technických pracovníků. S rozvojem uplatnění principu automatizace nastupuje proces zániku starých a vzniku nových sdružených profesí širokého profilu (agregace pracovních funkcí, zdvojování profesí).

Požadavek připravovat na všech profesních úrovních (od dělnických kvalifikací až po vědce) pracovníky širokého kvalifikačního profilu vede k preferenci teoretického všeobecného vzdělání, což usnadňuje rychlou specializaci a změnu profesní orientace.

Náročnost podmínek, jež vytváří vědeckotechnická revoluce pro současnou pracovní sílu, je znásobena především neobyčejnou dynamikou, rychlostí toku vědeckotechnických inovací, změn základů života a výroby, a to i několikrát v průběhu jedné generace. Vědeckotechnická revoluce tedy požaduje poskytovat prostřednictvím vzdělání maximum adaptability a disponibility (profesní i teritoriální).

Rychle vzrůstá význam morálně politického profilu a význam kritéria odpovědnosti.

Efektivnost vzdělání se prudce zvyšuje a jeho vliv na ekonomický rozvoj předstihuje vliv ostatních faktorů. Spolu s ostatními činiteli je vzdělání určeno k tomu, aby sehrálo důležitou úlohu při řešení tak závažných sociálních problémů, jako je překonání podstatných rozdílů mezi městem a venkovem, mezi duševní a fyzickou prací a jako je výchova harmonicky rozvinuté osobnosti, člena socialistické společnosti.

V etapě společenského vývoje, v níž se zdvojnásobuje objem základních vědeckotechnických poznatků přibližně každých 45 let a objem vědeckotechnické informace za 10–15 let, kdy dříve získané poznatky, které nejsou rozvíjeny a doplněny, se velmi rychle znehodnocují (přibližně 10 % za rok), kdy je nutno považovat odbornou erudici technicky vysokoškolsky vzdělaného pracovníka po přibližně sedmi letech za odepsanou z plných 50 %, má restrukturalizace vzdělávacího systému a jeho adaptace na průběžné, permanentní vzdělávání rozhodující úlohu (Holeček 1972.)

Společnost s nejlepší vědeckou a vzdělávací soustavou zaujme v budoucnosti takové postavení ve světě, jako kdysi stát s největším přírodním bohatstvím a s nejvyšším průmyslovým potenciálem, vybudovaným na jeho základě.

SDRUŽENOST (VAZBA) SUBSTITUČNÍHO ÚČINKU TECHNICKÝCH INOVACÍ A VZDĚLÁNÍ

Mezi vzdělanostní úrovní pracovní síly a tempem vědeckotechnického rozvoje existuje výrazná interakce. Technický rozvoj není možný bez potřebné vzdělanostní úrovně a naopak. Nedostatek kvalifikační úrovně lidského faktoru může působit jako bariéra dynamiky procesu industrializace zemědělské výroby, s čímž projektanti a dodavatelé zemědělské techniky nezdírká operují.

Tzv. substituční proces aktuální pracovní síly v zemědělství je stále častěji koncipován jako složitý systém obtížně kvantifikovatelných, mnohafaktorových interakcí s nestejnou a v čase proměnlivou účinností jednotlivých faktorů. Za rozhodujícího činitele substituce živé práce prací zhmotnělou (nebo lépe minulou) je zatím právem považován princip

technicko-technologické inovace na bázi investiční nebo racionalizační. Předpokládá se však, že jeho účinnost ve srovnání se „substitučním efektem“ zvyšování kvality lidského faktoru se bude koncem tohoto tisíciletí znatelně zmenšovat.

Znaky obou zmíněných substitučních faktorů nese faktor třetí, za který bývá označován nárůst počtu pracovníků v obslužné sféře agrokomplexu. Metodika měření jeho účinnosti se začíná rozpracovávat a nelze nevarovat před mechanickým zjednodušením problému na jeho jevovou stránku.

KVALIFIKAČNÍ SITUACE ZEMĚDĚLSKÉHO OBYVATELSTVA A PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ ČSSR MEZI OBĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI

Při převratu v roce 1918 převzala Československá republika na úseku zemědělského školství dědictví buržoazně feudální monarchie s více či méně zřetelnými odnárodňovacími tendencemi.

V roce 1918 bylo na území Československa 161 zemědělských škol (včetně jedné fakulty zemědělského inženýrství), z toho 50 s německým vyučovacím jazykem (31 %) a tři s českým a německým vyučovacím jazykem. Od roku 1919 působilo na Slovensku sedm zemědělských škol a dvě lesnické se slovenským vyučovacím jazykem, s 265 žáky celkem. Přehled zemědělského školství v prvních popřevratových letech podává tab. I, přehled vývoje počtu žáků a posluchačů škol zemědělských a středních zemědělských škol za léta 1921/22 — 1929/30 je obsažen v tab. II.

V roce 1938 bylo v Československu 13 vyšších středních zemědělských škol hospodářských, 30 dvouletých škol rolnických, 7 jednoletých, 132 zimních škol hospodářských se 6měsíční dobou výuky, 52 hospodyňských (z toho 3 střední), 10 zahradnických a ovocnicko-vinařských (z toho 2 střední), 11 ostatních speciálních škol (2 družstevní, rybářská, 4 meliorační, lihovarská, mlékařská apod.). Střední lesnické školy byly čtyři a šest škol hájenských a dřevařských. V českých zemích bylo v roce 1938 celkem 238 zemědělských škol a na Slovensku 33. S vyučovacím jazykem českým a slovenským bylo 213 škol, s německým 54, s maďarským dvě a s polským rovněž dvě. Za dvacet let trvání předmnichovské republiky bylo založeno 102 nových zemědělských škol.

Od roku 1920 je zemědělská fakulta při Českém vysokém učení technickém v Praze doplněna fakultou lesnickou na fakultu zemědělského a lesního inženýrství, v roce 1918 je založena v Brně vysoká škola zvěrolékařská a v roce 1919 vysoká škola zemědělská s oborem hospodářským (zemědělské inženýrství) a lesnickým (lesní inženýrství) a zemědělský odbor pražské německé vysoké školy technické v Děčíně — Libverdě.

Velký rozvoj zaznamenaly lidové školy hospodářské, jichž bylo v roce 1918/1919 pouze 28, v roce 1925/26 již 702 a koncem třicátých let přes tisíc, s celkovým počtem žáků kolem 50 tisíc.

V roce 1937 bylo na zemědělských školách asi 12 000 žáků a za dvacet let trvání předmnichovské republiky vyšlo ze zemědělských škol na 120 000 absolventů (Lom 1968). V celém státě bylo v zemědělství okolo 2 300 vysokoškolských odborníků a jeden vysokoškolák připadal na více než 5 000 ha veškeré půdy (Kyprová 1962).

I. Počet zemědělských škol a počet žáků podle druhu škol v popřevratových letech 1918—1922/23 (podle E. Reicha 1924)

Školní rok													
Kategorie školy	po pře- vratu 1918/19	1918/19	1919/20	1920/21			1921/22			1922/23			
				žáci			žáci			žáci			
				školy	cel- kem	abs. v %	školy	cel- kem	abs. v %				
										z toho dívky			
Vysoké — fakulty	1	2	3	6	224	2	6	224	2	31	242	1	25
	2	2	2	5	224	2	6	224	2	25	242	1	25
Hospodářské akademie	2	2	2	2	224	2	6	224	2	25	242	1	25
	2	2	2	2	224	2	6	224	2	25	242	1	25
Hospodářské rolnické jednoruční hospod.	10	22	24	16	1 885	9	16	1 885	9	12	1 617	3	0,7
	10	22	24	16	1 885	9	16	1 885	9	12	1 617	3	0,7
Specialní	6	6	6	40	160	7	31	160	7	18	181	36	9,9
	6	6	6	40	160	7	31	160	7	18	181	36	9,9
Zahrad.-ovoc. vinná	1	1	1	2	124	2	17	124	2	14	129	4	10,9
	1	1	1	2	124	2	17	124	2	14	129	4	10,9
Hospodyněské	—	—	—	22	410	2	22	410	2	58	395	54	100
	—	—	—	22	410	2	22	410	2	58	395	54	100
Lesnické	3	3	3	431	277	5	—	277	5	406	294	194	—
	3	3	3	431	277	5	—	277	5	406	294	194	—
Celkem													
absolutní	161	161	181	205	9 600	1 207	220	9 600	1 207	13,1	232	144	232
index	100	100	112	127	100	100	125	100	100	96	144	144	144

Na školách s vyuč. jazykem českým a slovenským

s vyuč. jazykem českým a slovenským
s vyuč. jazykem německým
s vyuč. jazykem ruským
s vyuč. jazykem polským
s vyuč. jazykem maďarským

*) podle tehdejší kategorizace odvětví započteny i lesnické fakulty
**) pro srovnatelnost let 1920/21 a 1921/22 nejsou započteny vysoké školy

II. Přehled vývoje počtu žáků a posluchačů zemědělských škol (včetně lesnických v letech 1921/22 až 1929/30 v čs. republice (podle Statistické příručky Republiky československé IV., 1932)

Školní rok	Vysoké školy zemědělské						Střední zemědělské školy					
	celkem	index	z toho ženy	podíl v %	české a slovenské národn.	podíl v %	celkem	index	české a slovenské národn.	podíl v %	divky	podíl v %
1921/22	1 242	100,0	31	2,5	1 031	83,0	9 184	100,0	6 798	74,0	.	—
1922/23	1 343	108,1	58	4,3	934	69,5	8 931	97,2	6 836	76,5	.	—
1923/24	1 457	117,3	91	6,2	938	64,4	9 457	103,0	7 349	77,7	.	—
1924/25	1 457	117,3	115	7,9	830	57,0	9 007	98,1	7 057	78,4	.	—
1925/26	1 441	116,0	106	7,4	753	52,2	9 022	98,2	7 027	77,9	.	—
1926/27	1 312	105,6	79	6,0	555	42,3	9 081	98,9	7 117	78,4	.	—
1927/28	1 011	81,4	81	8,0	420	41,5	9 459	103,0	7 538	79,7	1 800	19,0
1928/29	809	65,1	61	7,5	359	44,3	9 894	107,7	7 834	79,1	.	—
1929/30	599	48,2	33	5,5	338	56,4	.	.	.	.	.	—

Při sčítání obyvatelstva z roku 1912 a 1930 se ze vzdělanostní úrovně zjišťovala pouze gramotnost, takže soustavné, kategorizované údaje o vzdělanosti a kvalifikační struktuře ekonomicky činného obyvatelstva z období mezi dvěma světovými válkami zcela chybí.

V roce 1930 bylo v Československu zjištěno 2,92 % negramotných (české kraje 1,1 %, slovenské kraje 6,75 %), přičemž negramotnost žen byla o 40—45 % vyšší než u mužů (Srb 1965).

K tomu je třeba uvést, že ve třicátých letech byla zemědělská výroba rozptýlena do více než 1,5 mil. zemědělských závodů, z toho bylo do 10 ha výměry veškeré půdy 1 320 tisíc závodů, tj. 86 % celkového počtu, a na tuto rozhodující většinu připadalo pouze 31 % veškeré půdy, tj. 3 671 tis. ha. Na 4,5 mil. ha zemědělské půdy v rolnické držbě bylo přes 2 mil. pracovníků a na 3,5 mil. ha z. p. kapitalistických hospodářství bylo zaměstnáno téměř 1 mil. trvale v zemědělství činných pracovníků.

VÝVOJ VZDĚLANOSTI V ZEMĚDĚLSTVÍ ČINNÉ POPULACE PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Jestliže v období od roku 1910 do roku 1960 činil úbytek osob příslušných k zemědělství cca 2 300 tisíc osob, pak úbytek od třicátých let do roku 1949 činil prakticky polovinu tohoto množství, tj. 1 150 tis. Tři etapy pozemkové reformy (první etapa od 21. 6. 1946, druhá etapa od 11. 7. 1947 a třetí etapa od 31. 3. 1948) vytvořily převážně malovýrobní zemědělství s relativním nedostatkem pracovních sil u středních rolníků a s jejich nadbytkem u drobného rolnictva.

Vliv kolektivizace a socialistické industrializace na zemědělské pracovní síly je třeba spatřovat jednak ve vztahu koncentrace výrobních prostředků v družstvech a potřeby nových pracovních sil při rozvoji průmyslu a jednak ve vztahu současného působení mechanizace a družstevní kooperace práce. Soustavné a srovnatelné údaje o kvalifikační úrovni nám

statistika práce začíná poskytovat teprve koncem padesátých let. I když školská statistika informuje o počtu absolventů jednotlivých druhů a stupňů škol též za předchozí období, nelze z ní vyvozovat spolehlivě pohyb kvalifikační úrovně v tom kterém odvětví národního hospodářství, protože únik absolventů ze sféry pro kterou jim byla poskytnuta profesní příprava je značný. Kromě toho disponibilní údaje jednotlivých autorů a šetření se liší podle toho, zda jde o celý agrokomplex, nebo pouze o výrobní sféru, případně o výrobní sféru doplněnou výrobními službami, včetně nebo bez sféry nadpodnikového řízení, zda jde o zemědělskou výrobu v resortu MZVŽ, nebo o veškeré zemědělství bez ohledu na resortní příslušnost, anebo případně o jiné kombinace.

S rozvojem socialistických výrobních vztahů v zemědělství a s nástupem koncentrace výroby, se zaváděním nové techniky a nových technologií a v důsledku toho rostoucích nároků na kvalifikaci tzv. „základních pracovníků v zemědělství“ — vykonavatelů dělnických a provozních pracovních funkcí se přistoupilo v první polovině padesátých let k zavedení učebního poměru v rostlinné a v živočišné výrobě. Dnes prodělává profesní přípravu na dělnická povolání v zemědělství v 15—16 zemědělských 2—4letých učebních oborech více než 30 tis. příslušníků mládeže a přibližně 10 tis. jich nastupuje ročně do zemědělství. O tom informuje tab. III.

Velmi nerovnoměrný vývoj prodělalo střední zemědělské odborné školství. Od roku 1951, po počátečním poklesu počtu škol i početních stavů žáků, dosáhlo největšího kvantitativního rozvoje v letech 1957 až 1962. Počet škol se zvýšil ve srovnání s výchozím rokem 1951 o polovinu a počet žáků se zvýšil v ČSSR více než 3,5krát a na Slovensku téměř pětinasobně (index v roce 1962/63 dosáhl výše 485). Od té doby nastává celkový kvantitativní pokles, počet středních technických a odborných škol se ustálil na cca 120 a počet žáků na cca 25 tis. Problém těchto škol je vysoká feminizace žactva, podíl žákyň se pohybuje mezi 55 až téměř 60 %. V SSR je podíl dívek vyšší než v ČSR. Přehled vývoje přibližuje tab. IV.

Nerovnoměrnost vývoje svědčí o neujasněné úloze středně technických kádrů a o nedostatku dlouhodobé koncepce, jež se začala tvořit soustavněji teprve počátkem páté pětiletky. Ačkoli ročně absolvuje na 11 studijních oborech 5—6 tis. žáků středních zemědělských odborných škol, lze počítat s nástupem do zemědělství pouze u cca 4 200 absolventů.

Informaci o vývoji počtu posluchačů na vysokých školách zemědělských podává tab. V. Od studijního roku 1956/57 do roku 1963/64 se počet posluchačů na zemědělských vysokých školách více než zdvojnásobil. Po roce 1968/69 nastává mírný pokles a celková stabilizace. V současné době se připravuje na výkon zemědělských profesí v ČSSR cca 70 tisíc učňů, středoškoláků a vysokoškoláků.

V celé soustavě profesní přípravy pracovníků v zemědělství je nárůst školských kapacit v SSR vyšší a zvyšuje se také podíl studentů a absolventů ve srovnání s ČSR s cílem vyrovnat vzdělanostní a kvalifikační úroveň obou republik k roku 1990.

Pokud jde o podrobné informace ohledně „studijní úmrtnosti“ žáků a studentů (podíl žáků, kteří nedokončí školu) a o únikovosti absolventů jednotlivých oborů do jiných odvětví, odkazujeme na články v tematickém dvojčísle 8—9 z roku 1974 tohoto časopisu, kde je též pojednáno o metodách prognózy vývoje pracovní síly v zemědělství a o metodách dezagregace této prognózy.

III. Vývoj počtu zemědělských (a lesnických) odborných učilišť, učňovských škol a učňů podle republik v letech 1963—1972 a v roce 1976/77

Rok	Území	Počet škol		Počet učeben		Počty učňů celkem		Z toho dívky	
		abs.	index	abs.	index	abs.	index	abs.	podíl v %
1963	ČSR	253	100	632	100	32 534	100	8 588	26,4
	SSR	109	100	265	100	12 559	100	2 435	19,4
	ČSSR	362	100	897	100	45 093	100	11 023	24,4
1964	ČSR	243	96,0	780	123,4	31 041	95,4	7 678	24,7
	SSR	112	102,7	356	134,3	12 596	100,3	2 302	18,3
	ČSSR	355	98,1	1 136	126,6	43 637	96,8	9 980	22,9
1965	ČSR	229	90,5	756	119,6	26 095	80,2	4 867	18,7
	SSR	95	87,2	330	124,5	10 811	86,1	1 581	14,6
	ČSSR	324	89,5	1 086	121,1	36 906	81,8	6 448	17,5
1966	ČSR	220	86,9	716	113,3	23 437	72,0	5 194	22,2
	SSR	84	77,1	301	113,6	9 780	77,9	1 675	17,1
	ČSSR	304	84,0	1 017	113,4	33 217	73,7	6 869	20,7
1967	ČSR	206	81,4	721	114,1	22 513	69,2	5 344	23,7
	SSR	86	78,9	324	122,3	10 034	79,9	1 853	18,5
	ČSSR	292	80,7	1 045	116,5	32 547	72,2	7 197	21,2
1968	ČSR	206	81,4	710	112,3	21 059	64,7	5 102	24,2
	SSR	83	76,1	321	121,1	9 821	78,2	1 799	18,3
	ČSSR	289	79,8	1 031	114,9	30 880	68,5	6 901	22,3
1969	ČSR	207	81,8	713	112,8	17 550	53,9	3 840	21,9
	SSR	77	70,6	292	110,2	8 843	70,4	1 484	16,8
	ČSSR	284	78,4	1 005	112,0	26 393	58,5	5 324	20,2
1970	ČSR	199	78,7	678	107,3	16 602	51,0	3 221	19,4
	SSR	71	65,1	295	111,3	8 246	65,7	1 319	16,0
	ČSSR	270	74,6	973	108,5	24 848	55,1	4 540	18,3
1971	ČSR	192	75,9	672	106,3	18 748	57,6	3 850	20,5
	SSR	70	64,2	296	111,7	8 724	69,5	1 567	18,0
	ČSSR	262	72,4	968	107,9	27 472	60,9	5 417	19,7
1972	ČSR	190	75,1	699	110,6	20 000	61,5	4 052	20,3
	SSR	69	63,3	306	115,5	9 377	74,7	1 900	20,3
	ČSSR	259	71,5	1 005	112,0	29 377	65,1	5 952	20,3
1976/77	ČSR	175*)	69,2	707	111,9	22 142	68,1	.	.
	SSR	68	62,4	315	118,9	10 500	83,6	.	.
	ČSSR	243	67,1	1 022	113,9	32 642	72,4	.	.

*) jen zemědělská učňovská zařízení

IV. Vývoj počtu středních odborných škol zemědělských a jejich žáků od roku 1951 podle republik

Školní rok	Počet škol						Počet žáků						ČSSR podíl divek v %
	ČSSR		ČSR		SSR		ČSSR		ČSR		SSR		
	abs.	index	abs.	index	abs.	index	abs.	index	abs.	index	abs.	index	
1951/52	192	100	144	100	48	100	11 191	100	8 441	100	2 750	100	.
1952/53	181	94	110	76	71	148	10 471	94	7 216	85	3 255	118	.
1953/54	181	94	115	80	66	138	10 259	92	6 810	81	3 449	125	.
1954/55	148	77	92	63	56	117	12 882	115	8 460	100	4 422	161	.
1955/56	140	73	90	63	50	104	14 608	131	9 430	112	5 178	188	.
1956/57	192	100	131	91	61	127	17 554	157	11 401	135	6 153	224	29,3
1957/58	235	122	148	103	87	181	22 662	203	15 051	178	7 611	277	29,5
1958/59	264	138	175	122	89	185	25 792	230	16 658	197	9 134	332	31,7
1959/60	275	143	190	132	85	177	30 735	275	20 372	241	10 363	377	33,3
1960/61	288	150	190	132	98	204	37 274	333	24 967	296	12 307	448	35,9
1961/62	283	147	185	128	98	204	38 907	348	26 029	308	12 878	468	41,1
1962/63	264	138	173	120	91	190	40 000	357	26 658	316	13 342	485	45,2
1963/64	245	127	161	112	84	175	33 513	299	21 981	260	11 532	419	52,6
1964/65	212	110	141	98	71	148	33 691	301	22 186	263	11 505	418	.
1965/66	197	103	130	90	67	140	32 778	293	21 732	257	11 046	402	.
1966/67	177	92	118	82	59	123	31 139	278	20 981	249	10 158	369	56,1
1967/68	163	85	107	74	56	117	27 470	245	18 515	219	8 955	326	58,1
1968/69	149	78	100	69	49	102	25 719	230	17 303	205	8 416	306	58,6
1969/70	145	76	99	69	46	96	24 992	223	16 610	197	8 382	305	58,3
1970/71	143	74	97	67	46	96	25 333	226	16 491	195	8 842	322	57,2
1971/72	135	70	92	64	43	90	24 037	214	15 506	184	8 531	310	55,8
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1976/77	121	63	83	58	38	79	24 943	223	16 470	195	8 473	308	54,8

V. Vývoj počtu posluchačů vysokých škol zemědělských za léta 1956/57 až 1967/68

Školní rok	Počet studentů celkem	Index	Z toho ženy	Z celkového počtu studentů							Počet studentů v SSR	
				ve studiu řádném	v mimo-řádných formách studia	na fakultách					abs. celkem	podíl z ČSSR v %
						agro-nomic-kých	zootech-nických	veteri-nárních	mecha-nizačních	ekono-mických		
1956/57	6 304	100	1 027	4 783	1 521	2 451	1 586	1 070	598	599	1 970	31,3
1957/58	6 681	106	1 092	5 064	1 617	2 448	1 759	1 207	631	636	2 123	31,8
1958/59	6 343	101	1 184	4 974	1 369	2 458	1 633	1 061	579	612	2 050	32,3
1959/60	7 072	112	1 396	5 355	1 717	2 924	—	1 081	549	2 518	2 340	33,1
1960/61	8 517	135	1 824	6 341	2 176	4 108	—	1 135	572	2 702	2 844	33,4
1961/62	10 384	165	2 319	8 107	2 277	4 494	—	1 355	660	3 372	3 515	33,9
1962/63	11 960	190	2 674	9 136	2 824	4 827	—	1 508	677	4 948	4 209	35,2
1963/64	13 402	213	3 123	10 110	3 292	5 143	—	1 566	823	5 870	4 411	32,9
1964/65	13 589	216	3 256	10 338	3 251	5 165	—	1 714	857	5 853	4 421	32,5
1965/66	13 670	217	3 355	10 357	3 313	5 157	—	1 754	823	5 936	4 772	34,9
1966/67	13 262	210	3 518	10 509	2 753	5 141	—	1 830	843	5 448	4 589	34,6
1967/68	12 618	200	3 485	10 323	2 295	5 314	—	1 591	803	4 910	4 323	34,3
1976/77	12 157	193	.	.	.	.	.	.	.	.	5 009	41,3

*) od školního roku 1959/60 fakulta provozně ekonomická

O vývoji počtu pracovníků se středoškolským a vysokoškolským vzděláním v agrokomplexu podle republik za léta 1953 až 1970 informuje tab. VI.

VI. Vývoj počtu tzv. odborníků (tj. pracovníků s vysokoškolským a se středním odborným vzděláním) v agrokomplexu od roku 1953 do roku 1970 podle Štrbáka (1973), Kleindlera (1970) a Holečka (1971/74)

Rok	Počet odborníků se vzděláním							
	vysokoškolským				středoškolským			
	ČSSR	ČSR	abs. SSR	% z ČSSR	ČSSR	ČSR	abs. SSR	% z ČSSR
1953	7 360	6 209	1 151	15,6	22 269	17 825	4 444	19,9
1956	10 108	7 735	2 373	23,5	29 958	23 289	6 669	22,3
1960	12 525	9 084	3 441	27,5	37 658	28 257	9 401	25,0
1963	15 148	10 488	4 660	30,8	50 141	35 877	14 264	28,4
1966	19 288	13 345	5 943	30,8	60 339	42 458	17 881	29,6
1970	21 700	14 500	7 200	33,2	91 900	64 800	27 100	29,5

Přibližné relace rozmístění tv. zemědělských odborníků (tj. absolventů zemědělských vysokých škol, SZTŠ a středních odborných škol) ukazuje tab. VII. Ve výrobní sféře zemědělství je činných přibližně 50 % zemědělských odborníků, ve službách a poradenství 15,7 %, v hospodářství národních výborů plných 10,4 %.

Pokud jde o porovnání kvalifikační úrovně technicko-hospodářských pracovníků s jinými odvětvími národního hospodářství, nevyznívá pro zemědělství nijak nepříznivě, je vcelku jen nepatrně nižší. Porovnání je ztíženo odlišnými daty zjišťování (tab. VIII).

Výrazněji vynikne nižší kvalifikační úroveň pracovníků v zemědělství při porovnání kvalifikační úrovně všech pracovníků odvětví nebo resortů (tab. IX).

VÝBĚROVÉ PROVĚŘENÍ DOSAŽENÉ KVALIFIKAČNÍ ÚROVNĚ KE KONCI 5. PĚTILETKY VE DVOU OKRESECH JIHMORAVSKÉHO KRAJE

V roce 1975 byla uskutečněna horizontálně orientovaná sonda dosažené kvalifikace zejména manuálních pracovníků v zemědělství dvou okresů Jihomoravského kraje a ve srovnání s méně progresivní variantou

VII. Rozmístění pracovníků se zemědělským odborným vzděláním v národním hospodářství podle republik (podle statistického soupisu k 30. 10. 1966)

Poř. znak	Sféra činnosti	Vysokoškoláků a středoškoláků (SO a ŮSO)					
		ČSSR		ČSR		SSR	
		abs.	podíl v %	abs.	podíl v %	abs.	podíl v %
I.	ZEMĚDĚLSTVÍ A JEHO INPUTY A OUTPUTY	74 609	78,6	53 290	77,5	21 319	81,5
A	VÝROBNÍ SFÉRA ZEMĚDĚLSKÁ (JZD, st. statky, velkovýkrmny, šl. a semen., drůbežnictví, rybářství)	47 407	50,0	34 929	50,8	12 478	47,7
B	SLUŽBY A PORADENSTVÍ (STS, zem. stavby, opravny, plemenáři, veter. správa, ZNZ, PRŘVT, melior., Agroprojekt)	14 884	15,7	9 939	14,5	4 945	18,9
C	ŘÍZENÍ A SPRÁVA (OZS, KZS, MZVž, svazy, výst., vydav.)	3 040	3,2	1 685	2,4	1 355	5,2
D	VĚDECKOVÝZKUMNÁ ZÁKLADNA	3 556	3,7	2 486	3,6	1 070	4,1
E	INPUTY A OUTPUTY (potr. prům., chem. prům., stroj. prům., staveb. apod.)	5 722	6,0	4 251	6,2	1 471	5,6
II.	ŠKOLSTVÍ	1 786	1,9	1 183	1,7	603	2,3
III.	OSTATNÍ (ČSAV, SB, ÚKLK, ministerstva lesn., dopravy, obchodu, financí, zdravotnictví, ŮRO, spoje, atp. z toho NÁR. VÝBORY	18 505	19,5	14 275	20,8	4 230	16,2
		9 836	10,4	7 026	10,2	2 810	10,7
	CELKEM	94 893	100	68 748	100	26 152	100

Zpracováno na základě údajů Štrbáka (1974)

prognózy z roku 1973 bylo dosaženo koncem 5. pětiletky výsledků uvedených v tab. X a XI.

Tab. X ukazuje zcela nepokrytě, že je nutno, a to co nejdříve, dosáhnout rozhodujícího obrátu v úrovni vyučenosti vykonavatelů zemědělských dělnických činností, zejména tzv. nosných profesí. Velmi kritická je situace

VIII. Porovnání kvalifikační úrovně THP vybraných odvětví národního hospodářství v %

Odvětví	Rok zjišť.	Podíl THP se vzděláním				
		VŠ	ÚSO	SO	ÚSV	Zákl.
Strojírenství	1971	13,3	43,2	22,6	x	20,9
Hutní průmysl	1972	14,4	47,3	20,7	6,0	11,6
Chemický průmysl	1973	16,7	39,5	18,2	7,8	16,8
Stavebnictví	1972	12,1	45,1	21,3	x	21,5
Zemědělství	1973	13,2	42,1	18,4	4,8	19,4

IX. Porovnání kvalifikačních struktur pracovní síly vybraných odvětví národního hospodářství k roku 1975 v %

Kvalif. stupeň	Hutnictví		Stavebnictví			Zemědělství celkem
	železa	neželez. kovů	stavební výroba	stavební hmoty	rezort celkem	
Absolventi ZŠ	38	35	39	55	43	66,5
Vyučení	36	43	42	27	38	20,5
Absolventi SOŠ a OŠ	21	17	15	14	15	10,7
Absolventi gymnázií	2	2	1	2	1	
Absolventi VŠ	3	3	3	2	3	2,3
Celkem	100	100	100	100	100	100

Kolektiv 1975 (za koordinace VÚOŠ Praha)

v úrovni kvalifikace vykonavatelů pracovních funkcí v oboru chovatel a v úrovni kvalifikace manuálně pracujících žen v zemědělství všeobecně.

Přesto, že do průzkumu byly zahrnuty i státní statky a některé obslužné organizace, nemohli jsme výsledky použít pro časovou a částečně i věcnou nesrovnatelnost údajů. Kvalifikační úroveň pracovníků státních statků je v průměru o 20 až 25 % vyšší než pracovníků v JZD. Průzkumná sonda ukazuje, že podíl pracovníků se základním vzděláním je ve sledovaném souboru cca o 10 % vyšší než předvíдалa prognóza z roku 1971 (Holeček 1974), vyučenost byla splněna pouze na 80 %, podílu pracovníků se střed-

X. Porovnání dosaženého podílu vyučených v okrese Brno-venkov a Uherské Hradiště s prognózou ke konci 5. pětiletky

Profese	Procentní podíl vyučených v JZD okresu		Podle prognózy mělo být v ČSSR v roce 1975 dosaženo v %
	Uherské Hradiště	Brno venkov	
Včelař a ovocnář	50,0	4,2	5,2*)
Zahradník (a příbuzné obory zelinář, vinohradník)	34,5	37,0	13,8*)
Pěstitel mechanizátor	13,0	21,0	15,5
Z toho tzv. traktorista	49,0	40,0	44,2
Chovatel drůbeže	4,3	7,1	14,2
Chovatel koní (i jezdec)	20,0	—	20,0
Chovatel hospodář. zvířat	1,6	1,8	16,5
Z toho chov. skotu	1,4	0,9	16,0
chov. prasat	0,8	3,0	19,8
Opravitel zem. strojů	91,6	90,7	90,0
Kovář a podkovář	92,2	89,0	90,0
V zemědělství celkem	14,1	16,5	25,0
Z toho ženy dělnických profesí	1,6	2,1	—

* přepočtených pracovníků — u stálých 22—27 %

XI. Porovnání dosažené kvalifikační úrovně populace činné v JZD okresů Brno-venkov a Uherské Hradiště k roku 1974/75

Kvalifikační stupeň	Brno-venkov		Uherské Hradiště		Prognózo- vaný podíl v ČSSR v %
	počet pracov.	podíl v %	počet pracov.	podíl v %	
Základní vzdělání	6 852	76,0	6 722	76,2	66,4
Vyučení	1 534	17,0	1 503	17,0	21,4
Střední odborné	201	2,2	171	1,9	
Úplně střední všeobecné	9	0,1	35	0,4	9,7
Úplně střední odborné	324	3,5	319	3,6	
Vysokoškolské	115	1,2	82	0,9	2,5
Celkem	9 035	100,0	8 832	100,0	100,0

ním vzděláním (SO, ÚSO, ÚSV) bylo shodně v obou okresech dosaženo z necelých šedesáti procent (59,7 %) a podíl vysokoškoláků byl splněn v okrese Brno-venkov na 48 % a v okrese Uherské Hradiště na pouhých 36 % v populaci činné v JZD.

Přehled o distribuci kvalifikace na jednotlivé pracovní funkce technicko-hospodářských pracovníků v obou okresech podávají tab. XII a XIII. V tabulkách jsou obsaženy též intenzitní ukazatele (počet THP podle funkcí na 1 000 ha z. p. a na 10 mil. Kčs celkové produkce), které mohou sloužit jako orientační normativy.

XII. Přehled o počtu a kvalifikační úrovni technicko-hospodářských pracovníků podle pracovních funkcí v JZD okresu Brno-venkov v roce 1974/75 (výrobní typ řepařský a bramborářský, výměra zemědělské půdy 44194 ha)

Pracovní funkce	Počet	Podíl v %	Z toho										Připadá THP podle funkcí na	
			VŠ		ÚSO		ÚSV		SO		Z		1 000 ha z. p.	10 mil. Kčs celkové produkce
			počet	podíl v %	počet	podíl v %	počet	podíl v %	počet	podíl v %	počet	podíl v %		
Předseda	44	5,5	12	10,4	19	5,7	—	—	11	5,5	2	1,4	1,00	0,50
Zástupce předsedy (ved. výroby)	16	2,0	4	3,5	6	1,8	—	—	4	2,0	2	1,4	0,36	0,18
Vedoucí střediska	5	0,6	1	0,9	2	0,6	—	—	1	0,5	1	0,7	0,11	0,06
Ekonom	53	6,7	13	11,3	27	8,0	2	25,0	9	4,5	2	1,4	1,20	0,60
Účetní	161	20,2	3	2,6	81	24,2	5	62,5	45	22,6	27	19,2	3,64	1,82
Zásobování a odbyt	98	12,3	—	—	19	5,7	—	—	33	16,6	46	32,6	2,22	1,11
Práce a mzdy	17	2,1	—	—	7	2,1	—	—	3	1,5	7	5,0	0,38	0,19
Agronom	130	16,3	29	25,2	49	14,6	1	12,5	29	14,6	22	15,6	2,95	1,47
Zootechnik	138	17,3	40	34,8	64	19,1	—	—	28	14,1	6	4,3	3,12	1,56
Mechanizátor	68	8,5	6	5,2	32	9,5	—	—	15	7,6	15	10,6	1,55	0,77
Dopravní technik	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dílenský technik	7	0,9	1	0,9	4	1,2	—	—	1	0,5	1	0,7	0,16	0,08
Investiční technik	7	0,9	1	0,9	4	1,2	—	—	2	1,0	—	—	0,16	0,08
Pracovník revize a kontroly	9	1,1	2	1,7	3	0,9	—	—	2	1,0	2	1,4	0,20	0,10
Technik přidružené výroby	9	1,1	2	1,7	4	1,2	—	—	2	1,0	1	0,7	0,20	0,10
Ostatní technici	31	3,9	1	0,9	13	3,9	—	—	11	5,5	6	4,3	0,70	0,35
Kádrový a personální pracovník	1	0,1	—	—	1	0,3	—	—	—	—	—	—	0,02	0,01
Administrativní pracovník	4	0,5	—	—	—	—	—	—	3	1,5	1	0,7	0,09	0,04
Celkem	798	100,0	115	100,0	335	100,0	8	100,0	199	100,0	141	100,0	18,06	9,02

XIII. Přehled o počtu a kvalifikační úrovni technicko-hospodářských pracovníků podle pracovních funkcí v JZD okresu Uherské Hradiště v roce 1975 (výrobní typ řepařský, část. bramborářský, výměra zemědělské půdy 39995 ha)

Pracovní funkce	Počet	Podíl v %	Z toho										Připadá THP podle funkcí na	
			VŠ		ÚSO		ÚSV		SO		Z		1 000 ha z. p.	10 mil. Kčs celkové produkce
			počet	podíl v %	počet	podíl v %	počet	podíl v %	počet	podíl v %	počet	podíl v %		
Předseda	32	4,4	4	4,7	18	5,1	—	—	3	2,0	7	5,4	0,80	0,43
Zástupce předsedy (ved. výroby)	17	2,3	8	9,3	3	0,9	1	12,5	4	2,7	1	0,7	0,42	0,22
Vedoucí střediska	14	1,9	2	2,3	6	1,7	1	12,5	3	2,0	2	1,5	0,35	0,18
Ekonom	63	8,7	9	10,4	34	9,7	2	25,0	15	10,0	3	2,3	1,58	0,85
Účetní	148	20,5	1	1,2	84	23,9	2	25,0	41	27,3	21	16,2	3,69	2,18
Zásobování a odbyt	65	9,0	1	1,2	18	5,1	1	12,5	15	10,0	30	23,2	1,63	0,88
Práce a mzdy	4	0,6	—	—	3	0,9	—	—	1	0,7	—	—	0,10	0,05
Agronom	107	14,8	23	26,7	47	13,4	—	—	15	10,0	22	17,0	2,68	1,44
Zootechnik	122	16,9	18	20,9	67	19,0	—	—	17	11,3	20	15,5	3,04	1,64
Mechanizátor	46	6,4	7	8,1	25	7,1	—	—	7	4,7	7	5,4	1,15	0,62
Dopravní technik	8	1,1	2	2,3	2	0,6	—	—	2	1,3	2	1,5	0,20	0,11
Dílenský technik	14	1,9	2	2,3	6	1,7	—	—	3	2,0	3	2,3	0,35	0,18
Investiční technik	10	1,4	1	1,2	4	1,1	—	—	4	2,7	1	0,7	0,25	0,13
Pracovník revize a kontroly	7	1,0	1	1,2	2	0,6	—	—	1	0,7	3	2,3	0,18	0,10
Technik přidružené výroby	17	2,3	2	2,3	5	1,4	—	—	8	5,3	2	1,5	0,42	0,22
Ostatní technici	27	3,7	4	4,7	16	4,6	—	—	5	3,3	2	1,5	0,68	0,36
Kádrový a personál. pracovník	9	1,2	1	1,2	3	0,9	—	—	3	2,0	2	1,5	0,23	0,12
Administrativní pracovník	14	1,9	—	—	8	2,3	1	12,5	3	2,0	2	1,5	0,35	0,18
Celkem	724	100,0	86	100,0	351	100,0	8	100,0	150	100,0	129	100,0	18,10	9,89

VŠ — pracovník s vysokoškolským vzděláním

ÚSO — pracovník s úplným středním odborným vzděláním

ÚSV — pracovník s úplným středním všeobecným vzděláním

SO — pracovník se středním odborným (bez maturity)

Z — pracovník se základním vzděláním

NÁSTIN VÝVOJE KVALIFIKAČNÍ STRUKTURY PRACOVNÍKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ DO ROKU 1990 (PODLE MODIFIKOVANÉ VARIANTY PROGNOZY)

Postupné vytváření předpokladů k realizaci závěrů XIV. a XV. sjezdu KSČ k otázkám výchovy a vzdělávání mládeže a pracujících otevřelo nové perspektivy vzdělávacích a výchovných systémů v ČSSR zejména konkretizováním strategických cílů naší školské politiky z dlouhodobého hlediska.

Jednou z nejzákladnějších stránek uplatňování třídní politiky v našem školství je dnes zejména to, aby mládež po dokončení povinné základní školy měla ve všech třech proudech škol druhého cyklu, tj. v gymnáziích, středních odborných školách a středních odborných učilištích (tzv. učňovských zařízeních) v zásadě stejné možnosti získat úplné středoškolské vzdělání a postoupit na vysokou školu nebo se uplatnit v praxi.

Nebývalý rozvoj vědeckých objevů a rychlý technický pokrok kladou stále větší nároky nejen na profesní zručnost a dovednost, ale na úroveň vzdělání vůbec a všeobecného vzdělání zvláště. Budoucího dělnického pracovníka musíme připravit tak, aby byl schopný rychle se přizpůsobit měnícím se podmínkám charakteru práce, což není možné bez stále vyššího všeobecného vzdělání.

Z učňovského školství chceme vybudovat důležitý proud škol druhého cyklu, rovnocenný s gymnázii a středními odbornými školami, cestou všestranného pozvednutí jeho úrovně. Tato linie školské politiky KSČ je hluboce demokratická a důsledně třídní. V souvislosti s tím je třeba přehodnotit funkci všeobecného vzdělání a teorie na těchto školách. Je třeba rozhodně čelit zpátečnickým názorům, že dělník se obejde bez vzdělání v literatuře, dějepisu, v ruském jazyce, matematice, biologii, estetice apod.

Jedním z důležitých výsledků uskutečňování této linie v praxi bylo zavedení experimentálních čtyřletých odborných učilišť s maturitou, počínaje školním rokem 1973/74, stejně jako postupné zavádění jednoleté profesní přípravy pro ty, kteří vstupují po absolvování povinné školní docházky do pracovního poměru.

Na rozdíl od předchozích elaborátů prognóz dlouhodobého vývoje pracovní síly v zemědělství (z roku 1971 i z roku 1973) je tato modifikovaná alternativa vývoje kvalifikační struktury charakterizována jednak promítnutím důsledků přestavby čs. školské a vzdělávací soustavy do předpokládaných kvantifikací, jednak položením většího důrazu na kvalifikační strukturu, která bude se značnou pravděpodobností v prognostickém období realizována (pokud nenastanou nějaké významné změny v předpokladatelných podmínkách a pokud nebudou učiněna adekvátní meliorativní opatření), než na strukturální kvantifikace, které by byly z hlediska potřeb nastupující etapy vědeckotechnické revoluce žádoucí (tab. XIV).

S ohledem na skutečnost, že od doby vypracování prvních prognóz vývoje pracovní síly v zemědělství ČSSR (1971) se informativní způsobilost statistiky lidského činitele v našem národním hospodářství všeobecně a v odvětví zemědělství zvláště nijak k lepšímu nezměnila (při vypracování prognózy v I. pololetí 1977 nebyly k dispozici přesné údaje o stavech ke konci 5. pětiletky), mohli jsme vypracovat tuto variantu prognózy vývoje kvalifikační struktury pouze v dezagraci na:

XIV. Prognóza vývoje kvalifikační struktury pracovníků v zemědělství ČSSR, ČSR a SSR podle činnosti do roku 1990 v tis. osob

Poř. čís.	Pracovníci kvalifikace	republika	Rok 1975 (odhad)		Předpoklad						Indexy		
			abs.	%	v roce 1980		v roce 1985		v roce 1990		1990 1975	1990 1980	1990 1985
					abs.	%	abs.	%	abs.	%			
1	DĚLNÍCI A PROVOZNÍ PRACOVNÍCI		×	84,9	×	83,5	×	82,0	×	80,4			
2	celkem	ČSSR	982,1	100,0	899,4	100,0	833,4	100,0	769,0	100,0	78,3	85,5	92,2
3		ČSR	601,5	100,0	556,1	100,0	524,5	100,0	494,3	100,0	82,2	88,9	94,2
4		SSR	380,6	100,0	343,3	100,0	308,9	100,0	274,7	100,0	65,1	80,0	88,9
5	z toho: nevyučení	ČSSR	740,9	75,4	618,1	68,7	504,6	60,5	400,1	52,0	54,0	64,7	79,3
6		ČSR	425,7	70,8	357,1	64,2	302,0	57,6	246,8	49,9	58,0	69,1	81,2
7		SSR	315,2	82,8	261,0	76,0	202,6	65,6	153,3	55,8	48,6	58,7	67,8
8	vyučení v oboru	ČSSR	228,8	23,3	266,5	29,7	306,3	36,8	334,5	43,5	146,2	125,5	109,2
9		ČSR	167,2	27,8	188,3	33,9	207,0	39,5	224,2	45,4	134,1	119,1	108,3
10		SSR	61,6	16,2	78,2	22,8	99,3	32,1	110,3	40,1	179,1	141,0	111,1
11	vyučení s maturitou	ČSSR	×	×	2,0	0,2	10,0	1,2	20,0	2,6	—	1000,0	200,0
12		ČSR	×	×	1,3	0,2	6,4	1,2	12,7	2,6	—	976,9	198,4
13		SSR	×	×	0,7	0,2	3,6	1,2	7,3	2,7	—	1042,9	202,8
14	s ostatním středoškolským vzděláním	ČSSR	12,3	1,3	12,7	1,4	12,4	1,5	14,3	1,9	116,3	112,6	115,3
15	(SO, ÚSO, ÚSV)	ČSR	8,5	1,4	9,3	1,7	9,0	1,7	10,5	2,1	123,5	112,9	116,7
16		SSR	3,8	1,0	3,4	1,0	3,4	1,1	3,8	1,4	100,0	111,8	111,8
17	s vysokoškolským vzděláním	ČSSR	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	100,0	100,0	100,0
18		ČSR	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	100,0	100,0	100,0
19		SSR	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
20	TECHNICKOHOSPODÁŘSTÍ A OBDOBNÍ		×	15,1	×	16,5	×	18,0	×	19,6			
21	PRACOVNÍCI celkem	ČSSR	175,2	100,0	178,3	100,0	182,6	100,0	187,5	100,0	107,0	105,2	102,7
22		ČSR	118,2	100,0	118,8	100,0	120,8	100,0	121,2	100,0	102,5	102,0	100,3
23		SSR	57,0	100,0	59,5	100,0	61,8	100,0	66,3	100,0	116,3	111,4	107,3
24	z toho: se základním vzděláním	ČSSR	28,4	16,2	10,8	6,1	2,2	1,2	0,1	0,0	0,0	0,1	4,5
25		ČSR	18,7	15,8	6,9	5,8	1,5	1,2	0,1	0,0	0,0	1,4	6,7
26		SSR	9,7	17,0	3,9	6,6	0,7	1,1	0,0	0,0	—	—	—
27	vyučení	ČSSR	8,3	4,7	5,7	3,2	3,9	2,1	0,5	0,3	6,0	8,8	12,8
28		ČSR	6,4	5,4	4,5	3,8	3,2	2,7	0,3	0,2	4,7	6,7	9,4
29		SSR	1,9	3,3	1,2	2,0	0,7	1,1	0,2	0,3	10,5	16,7	28,6

30	se středním odborným vzděláním (SO)	ČSSR	30,0	17,1	27,0	15,1	22,9	12,5	15,5	8,3	51,7	57,4	67,7
31		ČSR	21,3	18,0	19,5	16,4	17,3	14,3	10,6	8,8	49,8	54,4	61,3
32		SSR	8,7	15,3	7,5	12,6	5,6	9,1	4,9	7,4	56,3	65,3	87,5
33	s úplným středním vzděláním (ÚSO, ÚSV)	ČSSR	81,9	46,8	100,3	56,3	111,3	61,0	121,7	64,9	148,6	121,3	109,3
34		ČSR	55,0	46,6	66,0	55,6	71,8	59,4	78,5	64,8	142,7	118,9	109,3
35		SSR	26,9	47,2	34,3	57,6	39,5	63,9	43,8	65,2	160,6	125,9	109,4
36	celkem se středním vzděláním (SO, ÚSO, ÚSV)	ČSSR	111,9	63,9	127,3	71,4	134,2	73,5	137,2	73,2	122,6	107,8	102,2
37		ČSR	76,3	64,6	85,5	72,0	89,1	73,8	89,1	73,5	116,8	104,2	100,0
38		SSR	35,6	62,5	41,8	70,3	45,1	73,0	48,1	72,5	135,1	115,1	106,7
39	s vysokoškolským vzděláním	ČSSR	26,6	15,2	34,5	19,3	42,3	23,2	49,7	26,5	186,8	144,1	117,5
40		ČSR	16,8	14,2	21,9	18,4	27,0	22,4	31,7	26,2	188,7	144,7	117,4
41		SSR	9,8	17,2	12,6	21,2	15,3	24,8	18,0	27,1	183,7	142,9	117,6
42	PRACOVNÍCI ÚHRNEM	ČSSR	×	100,0	×	100,0	×	100,0	×	100,0	×	×	×
43		ČSR	1157,3	100,0	1077,7	100,0	1016,0	100,0	956,5	100,0	82,6	88,8	94,1
44		ČSR	719,7	100,0	674,9	100,0	645,3	100,0	615,5	100,0	85,5	91,2	95,3
45	z toho: se základním vzděláním	SSR	437,6	100,0	402,8	100,0	370,7	100,0	341,0	100,0	77,9	84,7	92,0
46		ČSSR	769,3	66,4	628,9	58,3	506,8	49,9	400,2	41,9	52,1	63,6	79,0
47		ČSR	444,4	61,7	362,0	53,6	294,9	45,7	238,9	38,8	53,8	66,0	81,0
48	vyučení	SSR	324,9	74,2	266,9	66,3	211,9	57,2	161,3	47,3	49,8	60,4	76,1
49		ČSSR	237,1	20,5	272,2	25,3	310,2	30,5	335,0	35,0	141,3	123,1	108,0
50		ČSR	173,6	24,1	192,8	28,6	210,2	32,6	224,5	36,5	133,9	119,4	106,6
51	vyučení s matritou	SSR	63,5	14,5	79,4	19,7	100,0	27,0	110,5	32,4	161,4	132,4	111,4
52		ČSSR	×	×	2,0	0,2	10,0	1,0	20,0	2,1	×	1000,0	200,0
53		ČSR	×	×	1,3	0,2	6,4	1,0	12,7	2,0	×	976,9	198,4
54	se středním odborným vzděláním (SO)	SSR	×	×	0,7	0,2	3,6	1,0	7,3	2,1	×	1042,8	202,8
55		ČSSR	35,5	3,1	31,9	3,0	27,1	2,6	22,4	2,3	63,1	70,2	82,7
56		ČSR	24,3	3,4	22,2	3,3	19,7	3,1	16,5	2,7	67,9	74,3	83,8
57	s ostatním úplným středním vzděláním (ÚSO, ÚSV)	SSR	11,2	2,5	9,7	2,4	7,4	2,0	5,9	1,7	52,7	60,8	79,7
58		ČSSR	88,7	7,7	108,1	10,0	119,5	11,8	129,1	13,5	145,5	119,4	108,0
59		ČSR	60,5	8,4	72,6	10,8	79,0	12,2	83,1	13,5	137,4	114,5	105,2
60	celkem se středním vzděláním (SO, ÚSO, ÚSV)	SSR	28,2	6,4	35,5	8,8	40,5	10,9	46,0	13,5	163,1	129,6	113,6
61		ČSSR	124,2	10,7	140,0	13,0	146,6	14,4	151,5	15,8	122,0	108,2	103,3
62		ČSR	84,8	11,8	94,8	14,0	98,7	15,3	99,6	16,2	117,7	105,1	100,9
63	s vysokoškolským vzděláním	SSR	39,4	9,0	45,2	11,2	47,9	12,9	51,9	15,2	131,7	114,8	108,4
64		ČSSR	26,7	2,3	34,6	3,2	42,4	4,2	49,8	5,2	186,5	143,9	117,5
65		ČSR	16,9	2,4	22,0	3,2	27,1	4,2	31,8	5,2	188,2	144,5	117,3
66		SSR	9,8	2,2	12,6	3,1	15,3	4,1	18,0	5,3	183,7	142,9	117,6

1. pracovníci odvětví zemědělství úhrnem (včetně služeb a nadpodnikového řízení),

2. dělníci a provozní pracovníci,

3. technicko-hospodářští pracovníci a obdobní pracovníci (věda, výzkum, vývoj, výstavnictví, svazy pracovníků apod.).

Splnitelnost prognózovaných kvót vyučenosti (1973) byla prověřována „vývojem zbylého kmene vyučených do roku 1990“, za předpokladu stabilního pětiletkového přírůstku (nástupu) ve výši 51 590 vyučených (tab. XV).

XV. ČSSR — zbylý kmen vyučených podle prognózy z roku 1973

Stavy a měna	Předprog. stav	1970	1975	1980	1985	1990
Výchozí stav		205 500	244 943	282 583	316 975	330 543
Přírůstek, nástup vyučených		51 590	51 590	51 590	51 590	
Úbytek (důchod, invalidita aj.)		12 147	13 950	17 198	38 022	
Stav koncem období		244 943	282 583	316 975	330 543	
Index (progn. stav = 100)		98	104	97	81	
Progn. stav absolutně	205 500	250 600	272 600	325 600	407 400	

Za splnění předpokladů v tabulce uvedených (dodržení kvóty nástupů a úbytků) by mohlo být v roce 1990 dosaženo 80 % prognózované úrovně vyučenosti, tj. cca 331 tis. vyučených, namísto 407 tis.

Při této konstrukci předpokládaného vývoje se vycházelo z předpokladu, že u vyučených bude zvýšena stabilita a naopak omezena meziodvětvová mobilita (únik do jiných odvětví národního hospodářství). Průzkum situace však ukázal, že tento předpoklad se nesplnil a že kvalifikační struktura pracovníků odcházejících ze zemědělství je totožná se strukturou v zemědělství trvale činné populace vykonávající dělnická povolání, nebo že je ještě o něco lepší.

Nelze očekávat, že by doplňková potřeba vyučených byla v této a v bezprostředně následující pětiletce kryta vyšší kvótou než námi předpokládanou, tj. cca 52 tis. nastoupivšími vyučenými.

V referátu na celostátním aktivu k učňovskému školství roku 1974 uvedl ministr práce a soc. věcí ČSR E. Hamerník: „V důsledku pronikavého poklesu populace v druhé polovině padesátých let a v šedesátých letech jsou zdroje patnáctiletého dorostu značně nižší. Ve srovnání s léty 1966—1970, tj. se čtvrtou pětiletkou, je v ČSR v 5. pětiletce o 147 tis. méně patnáctiletého dorostu, v 6. pětiletce o 166 tis. méně, v 7. pětiletce

o 173 tis. méně. Pro větší názornost uvádím, že počínaje touto pětiletkou až do devadesátých let bude vždy v každé pětiletce k dispozici tolik patnáctiletých, kolik bylo ve 4. pětiletce za čtyři roky (tj. v ČSR zhruba o 20 % méně).“

Jestliže by se splnil předpoklad, že v počtu pracovníků dělnických a provozních profesí, kteří budou ze zemědělství odcházet, budou zastoupení vyučení úměrně úrovni vyučenosti celé populace trvale činných, musel by se modelový výpočet „zbylého kmene vyučených“ změnit asi tak jak uvádí tab. XVI.

XVI. Modifikovaný výpočet zbylého kmene vyučených s ohledem na cílové hodnoty prognózy z roku 1973

	1975	1980	1985	1990
Stavy podle SPK koncem období dělničtí a provozní pracovníci z toho vyučení absolutně v %	954 831 231 409 24 %	879 870 312 482 35 %	821 145 360 266 44 %	770 490 410 208 53 %
Úbytky děl. a provoz. pracovníků podle SPK absolutně v %	74 961 7,9 %	58 725 6,7 %	50 655 6,2 %	
Stavy vyuč. podle našeho propočtu zbylého kmene absolutně v %	244 943 25,7 %	282 583 32,1 %	316 975 38,6 %	330 543 42,9 %
Úbytek vyučených podle našeho propočtu přirozený úbytek odchodem do jiných odvětví úbytek celkem	13 950 18 281 32 231	17 198 18 933 36 131	38 022 19 652 57 674	
Aby bylo dosaženo alespoň námi vypočteného stavu 330 tis. vyuč. podle zbylého kmene, musel by činit přírůstek vyuč.: 1. nástup vyuč. dorostu 2. dosažení vyučenosti vzděláváním dospělých přírůstek celkem	51 590 18 281 69 871	51 590 18 933 69 523	51 590 19 652 71 242	
Aby bylo dosaženo prognózovaného (1973) stavu 410 tis. vyuč., musely by přírůstky počtu vyu- čených činit	113 304	83 915	107 616	

Skutečně předpokládaný průběh dynamiky změn stavu kvalifikovaných dělnických pracovníků může být ovšem i příznivější než ukazuje naše tabulka. Ježto však nelze počítat k cílovému období prognostického ho-

rizontu se zvyšováním počtu učňů (dorostu) v národním hospodářství, bude nutno realizovat podstatnou část zvyšování kvalifikace dělnických a provozních pracovníků v zemědělství cestou vzdělávání dospělých. V úvahu přicházejí zejména pracovníci ve fyzickém věku do 45 let.

Dosažení početního stavu 335 tis. vyučených a 20 tis. vyučených s maturitou k roku 1990 nebude tedy nijak lehkým úkolem.

Analýza současného stavu zemědělského učňovského školství prokázala existenci značných disproporcí v oborové struktuře i v oblastním rozmístění. Nejvýraznější disproporce byly zjištěny na úseku profesního vzdělávání dělnických pracovníků v oborech živočišné výroby a v profesním vzdělávání žen — vykonavatelek dělnických pracovních funkcí. Dělničtí pracovníci živočišné výroby se podílejí na celkovém počtu pracovníků stejné kategorie v zemědělství ČSR 36 %, SSR 32 % a ČSSR 34 %, ale podíl počtu učňů oborů živočišné výroby tvoří z celkového počtu učňů zemědělských učňovských zařízení v ČSR 13 %, v SSR pouze 7 % a v ČSSR celkem 11 %. Ke konci prognózovaného období se bude relace mezi počtem dělnických pracovníků v rostlinné výrobě (nyní cca 40 %) a počtem dělnických pracovníků v živočišné výrobě dále zužovat a v roce 1990 se předpokládá v živočišné výrobě cca 200 tis. dělnických pracovníků a v rostlinné výrobě cca 230 tis. dělnických pracovníků, v obou případech včetně traktoristů a řidičů zemědělských strojů.

V letech 1975—1976 bylo v ČSSR z cca 12,7 tis. absolventů zemědělských odborných učilišť a učňovských středisek 5,9 tis. (46,4 %) absolventů oborů rostlinné výroby, 1,2 tis. (9,4 %) absolventů oborů živočišné výroby, 4,5 tis. absolventů oborů obslužných a průřezových (tj. 35,7 %) a 1,1 tis. (8,5 %) absolventů stavbařských a příbuzných učebních oborů.

V podmínkách konzervace zjištěné oborové struktury zemědělského učňovského školství by měly disproporce ve skladbě vyučených tendenci k rozšířené reprodukci.

Počet 20 tis. vyučených s maturitou v roce 1990 byl stanoven na základě záměru dosáhnout v nejbližší době 20 % zastoupení této perspektivní formy přípravy mládeže na dělnická povolání v oboru zemědělského učňovského školství. V zemědělských učebních oborech by to znamenalo celostátně dosáhnout ročního počtu cca 2 100 vyučených s maturitou (v ČSR cca 1 360 a v SSR cca 740) — absolventů čtyřletých učebních oborů.

Zastoupení absolventů středních odborných škol a středních všeobecně vzdělávacích škol (SO, ÚSO ÚSV) v kategorii dělnických a obdobných pracovních činností v rozsáhu oscilujícím okolo 13 tis. je možno považovat za jednu ze zákonitě se projevujících tendencí vyrovnávání rozdílů mezi fyzickou a duševní prací.

V kategorii „technicko-hospodářští a obdobní pracovníci“ jsou zahrnuti jak technicko-hospodářští pracovníci podnikového a nadpodnikového řízení zemědělské výroby a služeb, tak také nemanuální pracovníci služeb v nejširším slova smyslu, včetně vědeckovýzkumné základny, vývoje, projekce, propagace atp.

Při stanovení výchozího stavu 175,2 tis. v roce 1975 jsme vycházeli z disponibilních statistických údajů ČSÚS z roku 1973 a následujících, z materiálů MZVŽ a sestav SPK.

Celostátní nárůst početních stavů této kategorie pracovníků v průběhu tří pětiletých o 7 % jde na vrub tendence přesouvání řady činností do

XVII. Vývoj intenzitních ukazatelů vybavenosti odvětví zemědělství ČSSR kvalifikovanými pracovníky v letech 1970—1990

Intenzitní ukazatel	Skutečnost, plán či prognóza v letech									
	1970		1975		1980		1985		1990	
	absolutně	index	absolutně	index	absolutně	index	absolutně	index	absolutně	index
Případá: z celkem	7092 tis. ha	100	7004 tis. ha	99	6924 tis. ha	98	6869 tis. ha	97	6794 tis. ha	96
ha zemědělské půdy na										
1 vysokoškolačka	326,8	100	262,3	80	200,1	61	162,5	50	136,4	42
1 středoškolačka	69,6	100	56,5	81	48,8	70	43,9	63	39,6	57
1 vyučeného	34,6	100	29,5	85	25,3	73	21,5	62	19,1	55
1 pracovníka se základním vzděláním	7,4	100	9,1	123	11,0	149	13,6	184	17,0	230
1 úhrnného pracovníka	5,5	100	6,1	111	6,4	116	6,8	124	7,1	129
z celkové	67 142 mil.	100	76 209 mil.	114	89 000 mil.	133	100 340 mil.	149	110 363 mil.	164
hrubé produkce zeměd. v tis. Kčs na:										
1 vysokoškolačka	3 094	100	2 854	92	2 572	83	2 367	77	2 216	72
1 středoškolačka	659	100	614	93	627	95	641	97	644	98
1 vyučeného	327	100	321	98	325	99	313	96	310	95
1 pracovníka se základním vzděláním	70	100	99	141	142	203	198	283	276	394
1 úhrnného pracovníka	52	100	66	127	83	160	99	190	115	221
středoškoláků na 1 vysokoškolačka	4,7	100	4,7	100	4,1	87	3,7	79	3,4	72
všech pracovníků na										
1 vysokoškolačka	58,3	100	42,3	73	30,1	52	23,0	39	18,2	31
pracovníků se základním vzděláním na										
1 středoškolačka	9,4	100	6,2	66	4,4	47	3,2	34	2,3	24
pracovníků se základním vzděláním na										
1 vyučeného	4,7	100	3,2	68	2,3	49	1,6	34	1,1	23

Absolventi čtyřletých učebních oborů s maturitou jsou započtení jak mezi vyučené, tak mezi středoškoláky.

předvýrobní, přípravné fáze výroby a rostoucího významu koncepční, projekční a vědeckovýzkumné práce, jakož i na vrub vyrovnání početních stavů mezi jednotlivými republikami.

Zcela odůvodněně se předpokládá, že koncem deváté pětiletky prakticky vymizí typ technicko-hospodářského pracovníka s pouze základním vzděláním, stejně jako pouze s kvalifikací „vyučen“.

Předpokládá se, že hraniční kvalifikace absolventů čtyřletých učebních oborů s maturitou vytvoří předpoklady též pro jejich případné uplatnění ve sféře THP v rozumně stanovené míře a nikoli na vrub vlastního poslání ve výkonném provozu.

Je počítáno s jednotnou pětiletkovou kvótou nástupu středoškoláků ve výši 21 tis. a vysokoškoláků 9,9 tis.

Splnitelnost prognózovaných stavů středoškolsky vzdělaných pracovníků v zemědělství koncem 7. pětiletky bude činit, podle námi opraveného propočtu zbylého kmene (Holeček, Kovář, Parfus 1973) při zachování stálosti kvót nastoupivších absolventů, pouze 89,7 % a ke konci roku 1990 pouze 84,6 %. Není tedy třeba mít žádné obavy z přesycenosti zemědělství středoškoláky.

Při zachování dosavadních přírůstků vysokoškolsky vzdělaných pracovníků lze dosáhnout dokonce překročení prognózovaného stavu k roku 1985 o přibližně 15 % a ke konci roku 1990 asi o 10 %. Zde se bude třeba zaměřit na profilaci absolventů a na upřesnění proporcí oborové struktury.

V kvalifikační strukturaci pracovníků v zemědělství úhrnem nezačítáme „vyučené s maturitou“, tj. absolventy čtyřletých učebních oborů, do skupiny pracovníků s „úplným středoškolským vzděláním“, kam podle své kvalifikační úrovně patří, ani pak do souhrnné skupiny „celkem se středoškolským vzděláním“, ale uvádíme je odděleně pro jejich specifické výrobní provozní poslání.

Varianta prognózovaného vývoje intenzitních ukazatelů vybavenosti agrokomplexu ČSSR kvalifikovanými pracovníky v letech 1970–1990 je obsažena v tab. XVII. Výměra zemědělské půdy na jednoho vysokoškolsky vzdělaného pracovníka má klesnout na 42 % výměry z roku 1970 a počet ostatních pracovníků připadajících na jednoho vysokoškoláka má klesnout na pouhých 31 % a hrubá zemědělská produkce na 1 úhrnného pracovníka stoupne 2,2krát.

ZÁVĚR

V období vědeckotechnické revoluce se zvyšuje dynamika změn obsahu a charakteru práce v zemědělství a narůstá její složitost. Závěry posledních sjezdů komunistických a dělnických stran zemí socialistického společenství orientují pozornost na všestranný rozvoj lidského činitele a na efektivní využívání poznatků vědy a techniky. Kvalifikační úroveň pracovní síly v zemědělství ve srovnání se stavem v předmnichovské republice se zvýšila 10 až 20krát. Při výběrovém průzkumu koncem 5. pětiletky bylo zjištěno, že vývoj kvalifikace u populace činné ve výrobní sféře (konkrétně v JZD) zaostává zejména u vykonavatelů dělnických pracovních funkcí v živočišné výrobě, a to především u žen — v porovnání s prognózovanou úrovní.

Těžisko vývoje kvalifikační struktury pracovníků v zemědělství bude v období přestavby vzdělávacího systému a dokončování organizačních přeměn zemědělské socialistické velkovýroby spočívat především v kvalitativních ukazatelích profesní přípravy, tj. v adekvátní profilaci absolventů, v úpravách proporcí oborové struktury a v řešení problému kvalifikačního zaostávání vykonavatelů nosných zemědělských dělnických pracovních funkcí a profesí.

Uskutečněný nástin jedné z variant prognózy vývoje kvalifikační struktury pracovníků agrokomplexu k roku 1990 respektuje skutečnost, že kvalifikační struktura pracovníků odcházejících ze zemědělství je přibližně stejná jako celé populace trvale činné v zemědělství, nebo ještě lepší.

Literatura

HOLEČEK, J.: Analýza sítě zemědělských učňovských zařízení v ČSSR. [Závěrečná zpráva.] Brno, EP ÚVSH 1976.

HOLEČEK, J.: Modelové studie profesní a kvalifikační struktury pracovníků v zemědělství v podmínkách koncentrace, specializace a kooperace. [Závěrečná zpráva.] Brno, EP ÚVSH 1975.

HOLEČEK, J.: Nástin profesní a kvalifikační struktury pracovníků dělnických povolání v zemědělství roku 1990. Zeměd. Ekon., 20, 1974, č. 89.

HOLEČEK, J. — KOVÁŘ, F. — PARFUS, L.: Prohloubení prognózy kvalifikační a profesní struktury a stanovení profilů pracovníků v zemědělství do roku 1990. [Závěrečná zpráva.] Brno, VÚEZVŽ 1973.

ISKRA, V.: Trudovyje faktory ekonomičeskogo razvitiya socialističeskich stran. Moskva 1976.

KYPROVÁ, V.: Podmínky socialistické reprodukce pracovních sil v zemědělství. Praha, ČSA 1962.

LOM F. a kol.: Vývoj zemědělských věd a pokrok zemědělství na území ČSSR. Praha, 1968.

REICH, E.: Reforma zemědělského školství a vyučování v ČSR. Praha 1924.

SRB, V.: Úvod do demografie. Praha 1965.

ŠTRBÁK, M.: Vývoj kvalifikačnej štruktúry a požadaviek na vzdelanie pracujúcich v poľnohospodárstve. Bratislava, ÚPPPP 1973.

Dvacetpět let socialistického zemědělství. Praha, FSÚ, ČSÚ, SŠÚ 1974.

Vybrání ukazatelé za předškolní, školní a mimoškolní zařízení v ČSSR, ČSR a SSR ve školním roce 1976/77. Praha, ÚŠI 1977.

Došlo dne 4. 1. 1978

Adresa autora:

Dr. ing. JUDr. Jaroslav Holeček, Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření, ekonomické pracoviště, Smetanova 49, 602 00 Brno

HOLEČEK J., Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření, ekonomické pracoviště,
Smetanova 49, 602 00 Brno

Vývoj kvalifikační struktury pracovní síly v zemědělství ČSSR

Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 6, s. 391—415. — 17 tab., lit. 12

kvalifikace, reprodukce, pracovní síly, úroveň celostátní, prognóza, vědeckotechnická
revoluce

Autor uvádí vývoj kvalifikace pracovní síly v zemědělství od předmnichovské republiky přes období socializace do současnosti s prognózou k roku 1990. Ukazuje kvalifikaci jako faktor efektivní intenzifikace socialistického reprodukčního procesu v období vědeckotechnické revoluce. Zvyšování kvalifikace dělnických pracovníků je stěžejním úkolem přestavby čs. vzdělávacího systému. Uvádí intenzitní ukazatele vybavenosti zemědělství kvalifikovanou pracovní silou.

Vývoj výrobních sil v našem zemědělství v současné době reprezentuje pokračující proces kooperace, koncentrace a specializace výroby. Současně s tímto procesem dochází ke koncentraci jednotlivých činností, k racionalizaci výrobních procesů a k zavádění nové techniky. Mění se dosavadní a zavádí nové výrobní technologie, což má za následek zánik a změny některých současných a vznik nových pracovních činností a funkcí.

Diferencované nároky, které kladou na pracovníky tyto nové a měnící se pracovní činnosti a funkce, budou vyžadovat i přiměřenou diferenciaci výdělků jejich vykonavatelů*).

Jedním z nejdůležitějších podkladů pro diferenciaci výdělků by měla být co nejobjektivnější klasifikace těchto pracovních činností a funkcí z hlediska celkové úrovně jejich různorodých nároků. Klasifikace může významně přispět prostřednictvím adekvátního mzdového systému k zajištění potřebné hmotné zainteresovanosti pracovníků v zemědělství na výsledcích výroby*).

V souladu se socialistickými principy odměňování by měla být na všech úsecích národního hospodářství zajištěna stejná odměna za stejně náročnou práci. Nové systémy odměňování by měly odstranit neodůvodněné rozdíly v úrovni odměňování v různých odvětvích národního hospodářství a naopak zdůraznit diferenciaci odměn podle různé úrovně náročnosti pracovních činností a pracovních funkcí*).

Z tohoto hlediska by klasifikace měla zabezpečit vzájemné srovnání náročnosti pracovních činností a funkcí v celém národním hospodářství. Aby bylo možno tuto srovnatelnost klasifikace na národohospodářské úrovni zajistit, bude třeba v budoucnu vytvořit jednotnou všeobecně platnou metodu klasifikace. Do té doby budou používány metody odvětvové.

*) Směrnice pro hospodářský a sociální rozvoj ČSSR v letech 1976–1980, kap. X:

„Bojovat proti nezdravým nivelizačním tendencím ve mzdové praxi, které jsou projevem smířlivosti s průměrností a nedostatečného prosazování progresivních způsobů práce.“

„Důsledným prosazováním socialistického principu odměňování podle množství, kvality a společenského významu práce účinně podporovat úsilí v dosažení vyšší produktivity práce, hospodárnosti a urychlování vědeckotechnického pokroku.“

„Dosáhnout postupně toho, aby odměna za stejně kvalifikovanou práci byla v zemědělství v zásadě stejná jako v ostatních odvětvích národního hospodářství“.

Nově upravený návrh takové metody pro odvětví zemědělství předkládáme v této práci. Metoda má umožnit nejen klasifikaci zemědělských pracovních činností a funkcí, ale i činností a funkcí náležejících svým charakterem do jiných odvětví národního hospodářství, které se však realizují v rámci zemědělství (jako např. činnosti spojené s výstavbou, údržbou, obsluhou strojů a zařízení, činnosti v přidružené výrobě apod.). Proto byla při zpracování této metody klasifikace místo vyhledávání a zdůrazňování specifík vlastních zemědělským činnostem uplatňována hlediska obecnějšího charakteru, společná pro všechny druhy dělnických činností v celém národním hospodářství.

ANALYTICKÁ METODA KLASIFIKACE

Klasifikace pracovních činností a funkcí představuje velmi náročnou interdisciplinární problematiku, jejíž řešení předpokládá účast ekonomů, psychologů, fyziologů, sociologů a případně odborníků dalších vědních disciplín.

Řešení problematiky klasifikace vytváří jeden z nezbytných předpokladů nejen pro řešení problematiky odměňování, ale i dalších problémových okruhů (vědeckou organizaci práce, racionalizaci pracovních procesů, plánování, výběr a rozmísťování pracovníků apod.).

Pro klasifikaci pracovních činností a funkcí je možno použít metodu globální nebo analytickou nebo kombinace obou metod. Objektivita těchto metod je v určité míře dána také technikou, použitou při jejich realizaci.

Globální metoda, která umožňuje výhradně použití techniky kvalifikovaného odhadu, je podstatně méně objektivní než metoda analytická nebo kombinovaná. Při použití analytické metody je možno uplatnit techniku kvalifikovaného odhadu nebo techniku přesných měření. Techniky přesných měření však u některých klasifikačních kritérií nejsou dosud dostatečně teoreticky propracovány, jsou složité, neúměrně pracovní náročné a nákladné. Proto byla již v předcházejícím výzkumu z těchto důvodů vybrána metoda analytická. Pro její aplikaci byla zvolena technika kvalifikovaného odhadu formou dotazování respondentů pomocí hodnotícího schématu.

Tato metoda klasifikace dělnických pracovních činností a funkcí spočívá:

- v analytickém hodnocení jednotlivých druhů nároků, které tyto činnosti a funkce kladou na jejich vykonavatele;
- ve výsledném souhrnném vyjádření tohoto hodnocení;
- ve vlastní klasifikaci (zatřídění) pracovních činností a funkcí do zvolených klasifikačních stupňů.

Klasifikace jednotlivých pracovních činností, které jsou vykonávány v rámci určité pracovní funkce, tvoří základ pro klasifikaci této funkce.

Výběr klasifikačních kritérií je mimo jiné závislý také na charakteru klasifikovaných pracovních činností. Z tohoto hlediska jsou významné dosud existující difference mezi skupinou tzv. dělnických a skupinou technicko-hospodářských funkcí. Pro každou z těchto skupin je nutno volit podstatně odlišná kritéria. Předmětem této naší práce jsou dále pouze dělnické pracovní funkce, které jsou na rozdíl od funkcí technicko-hospo-

dářských charakterizovány bezprostředním spojením s výrobou užitečných hodnot při manipulaci s pracovními prostředky a předměty. Jejich výrazným rysem je dosud fyzická práce.

Předběžný nový návrh aplikace analytické metody klasifikace byl předložen v roce 1975. Obsahoval tři skupiny klasifikačních kritérií, v nichž byla jednotlivá kritéria členěna převážně do šestistupňových škál. Pro komplexní vyhodnocení kritérií byla použita soustava 300 bodů.

Na základě rozsáhlého ověřování v praxi byl tento návrh upraven ve spolupráci s odborníky z oblasti ekonomiky zemědělství, fyziologie práce, psychologie a sociologie. V této podobě je zde uveden jen v nejstručnější zkratce.

Podle této metody jsou pracovní činnosti a funkce klasifikovány na základě stanovení celkové úrovně nároků, které na pracovníka výkon pracovních činností a funkcí klade.

Hodnotící kritéria pro všechny konkrétní nároky členíme z hlediska současných poznatků do sedmi skupin.

Pro převod všech různorodých klasifikačních kritérií na společného jmenovatele je použito bodové vyjádření. Soustava 300 bodů, sloužící ke komplexnímu vyhodnocení kritérií, je rozdělena do jednotlivých skupin následovně:

— Nároky na speciální znalosti pracovníka	155 bodů, tj. 51,7 %
— Fyzické nároky na pracovníka	25 bodů, tj. 8,3 %
— Psychické nároky na pracovníka	40 bodů, tj. 13,3 %
— Nároky vyplývající z působení fyzikálních faktorů pracovního prostředí	25 bodů, tj. 8,3 %
— Rizikovitost	15 bodů, tj. 5,0 %
— Společenská odpovědnost	20 bodů, tj. 6,7 %
— Nároky vyplývající ze společenského charakteru práce	20 bodů, tj. 6,7 %

Rozdělení bodů pro jednotlivé skupiny kritérií u této aplikace analytické metody stejně jako u všech jejích ostatních aplikací v zemědělství a na dalších úsecích národního hospodářství u nás i v zahraničí vychází z empirických úvah a nelze je zatím důsledně objektivizovat.

Jistou míru objektivity jsme se však o tohoto našeho rozdělení bodů pokusili vnést ve smyslu respektování takové preference nároků na speciální znalosti (tj. na kvalifikaci danou především stupněm požadované základní a doplňkové profesní přípravy), která by zaručila při aplikaci výsledků klasifikace ve mzdové soustavě nemožnost dosažení úrovně odměny podmíněné vyšším stupněm kvalifikace též např. pouze vyšším výkonem u prací méně náročných na kvalifikaci. Je pravděpodobné, že se postupem doby podaří nalézt další objektivizační faktory pro přesnější rozdělení bodové váhy jednotlivých kritérií nebo jejich skupin.

Nároky na pracovníka jsou hodnoceny podle soustavy kritérií uvedené v následujícím přehledu.

Přehled klasifikačních kritérií a způsobů jejich vyhodnocování

Nároky na speciální znalosti pracovníka (max. 155 bodů)

stupeň	charakteristika stupňů	počet bodů
a) Nároky na odbornou přípravu (max. 145 bodů)		
a ₁) Základní profesní příprava (max. 80 bodů)		
1	jednoduchá profesní příprava (instruktáž, zaučení)	0
2	tříletý učební obor	40
3	čtyřletý učební obor s maturitou a ostatní formy přípravy stejné úrovně	80
a ₂) Doplnková profesní příprava (max. 20 bodů)		
1	bez nároků na doplňkovou profesní přípravu	0
2	odborný doplňkový kurs (cca 80 hodin)	10
3	odb. doplňkový kurs uzavřený zkouškou podle resortních předpisů (cca 160 hodin)	20
a ₃) Pracovně výrobní dovednosti — praxe (max. 45 bodů)		
1	bez nároků na praxi	0
2	praxe 3 měsíce	5
3	praxe 1 rok	15
4	praxe 3 roky	30
5	praxe 5 roků	45
b) Nároky na organizační způsobilost (max. 10 bodů)		
1	nevede žádného pracovníka	0
2	vede a koordinuje práci 1—5 spolupracovníků	5
3	vede a koordinuje práci 6 a více spolupracovníků	10

Fyzické nároky na pracovníka (max. 25 bodů)

1	zanedbatelné	0
2	mírné	10
3	střední	15
4	vysoké	20
5	extrémně vysoké	25

Psychické nároky na pracovníka (max. 40 bodů)

1	zanedbatelné	0
2	mírné	10
3	střední	20
4	vysoké	30
5	extrémně vysoké	40

Stupeň psychických nároků hodnotíme podle kritérií:

1. vypětí zraku
2. vypětí sluchu
3. hmatové rozlišování
4. celkové nároky na myšlení
5. samostatné rozhodování
6. dlouhodobá koncentrace pozornosti
7. krátkodobá koncentrace pozornosti
8. distribuce pozornosti
9. paměť
10. izolovanost
11. monotónnost
12. pracovní tempo

Všechna kritéria mají shodně slovně charakterizovanou stupnici: 1. zanedbatelné, 2. mírné, 3. střední, 4. vysoké, 5. extrémně vysoké.

Způsob výpočtu celkové úrovně psychických nároků

Pracovní činnosti se hodnotí podle jednotlivých kritérií stupnicí 1–5 stupňů, součet stupňů všech kritérií se vydělí 12, podíl se zaokrouhlí na celé číslo, které představuje jeden z uvedených stupňů s příslušným počtem bodů.

Nároky vyplývající z působení fyzikálních faktorů pracovního prostředí (max. 25 bodů)

stupeň	charakteristika stupňů u všech nároků	počet bodů
1	zanedbatelné	0
2	mírné	5
3	střední	10
4	vysoké	15
5	extrémně vysoké	25

Stupeň jednotlivých nároků vyplývajících z působení fyzikálních faktorů pracovního prostředí hodnotíme podle kritérií, které mají stupnici různě slovně charakterizovanou:

stupeň charakteristika stupňů jednotlivých nároků

a) Hluk na pracovišti

a₁) intenzita hluku

1	zanedbatelná (lze se porozumět normálním hlasem)
2	mírná (lze se porozumět mírně zvýšeným hlasem)
3	střední (obtížné porozumění zvýšeným hlasem)
4	vysoká (musí se křičet — velmi obtížné porozumění)
5	extrémně vysoká (není možné porozumění hlasem)

a₂) doba trvání hluku

1	téměř se nevyskytuje
2	vyskytuje se občas
3	vyskytuje se poměrně často
4	vyskytuje se velmi často
5	vyskytuje se po celou dobu pracovní činnosti

b) Osvětlení na pracovišti

1	naprosto vyhovující
2	vyhovující
3	spíše vyhovující
4	nevyhovující
5	naprosto nevyhovující

c) Otřesy a vibrace

c₁) intenzita vibrací

1	zanedbatelná
2	mírná
3	střední
4	vysoká
5	extrémně vysoká

c₂) doba trvání vibrací

1	nevyskytují se
2	vyskytují se občas
3	vyskytují se poměrně často
4	vyskytují se velmi často
5	vyskytují se po celou dobu pracovní činnosti

d) Prašnost pracovního prostředí

1	zanedbatelná
2	mírná
3	střední
4	vysoká
5	extrémně vysoká

e) Výskyt obtěžujících zápachů

1	zanedbatelný
2	občas mírný
3	stále mírný
4	nepříjemný, nepůsobící stále
5	trvale nepříjemný, ulpívající

f) Mikroklima pracoviště

f₁) vlhkost

1	vyhovující
2	mírně zvýšená (snížená)
3	zvýšená (snížená)
4	vysoká (nízká)
5	extrémně vysoká (extrémně nízká)

f₂) průvan

1	zanedbatelný
2	mírný
3	střední
4	velký
5	extrémně velký

f₃) převládající teplota

1	naprosto vyhovující
2	vyhovující
3	spíše vyhovující
4	nevyhovující
5	naprosto nevyhovující

f₄) střídání teplot

1	stálá teplota
2	velmi řídké
3	občasné
4	časté
5	velmi časté

Pracovní činnosti se hodnotí podle jednotlivých kritérií stupnicí 1—5 stupňů, součet stupňů všech kritérií se vydělí 11, podíl se zaokrouhlí na celé číslo, které představuje jeden z uvedených stupňů s příslušným počtem bodů.

Rizikovost práce (max. 15 bodů)

stupeň	charakteristika stupňů	počet bodů
1	zanedbatelná	0
2	mírná	2
3	střední	5
4	vysoká	10
5	extrémně vysoká	15

Stupeň rizikovosti hodnotíme podle kritérií:

1. riziko úrazu,
2. riziko infekce,
3. riziko působení chemických škodlivin.

Všechna kritéria mají shodně slovně charakterizovanou stupnici: 1. zanedbatelné, 2. mírné, 3. střední, 4. vysoké, 5. extrémně vysoké.

Způsob výpočtu celkové úrovně rizikovosti práce

Jednotlivá kritéria se hodnotí stupnicí 1–5 stupňů, součet stupňů všech kritérií se vydělí třemi, podíl se zaokrouhlí na celé číslo, které představuje jeden z uvedených stupňů s příslušným počtem bodů.

Nároky na společenskou odpovědnost pracovníka (max. 20 bodů)

stupeň	charakteristika stupňů	počet bodů
a) Nároky na ekonomickou odpovědnost za svěřené výrobní prostředky a zpracovávaný materiál, měřené možným rozsahem škody		
1	zanedbatelná do 1 000 Kčs	0
2	malá do 20 000 Kčs	2
3	zvýšená do 300 000 Kčs	4
4	značná do 1 000 000 Kčs	7
5	vysoká přes 1 000 000 Kčs	10
b) Nároky na mimoekonomickou odpovědnost		
b ₁) odpovědnost za vedení spolupracovníků		
1	bez odpovědnosti	0
2	zvýšená (vede 1–5 spolupracovníků)	2
3	vysoká (vede 6 a více spolupracovníků)	5
b ₂) odpovědnost za bezpečnost a zdraví spolupracovníků		
1	bez odpovědnosti	0
2	zvýšená	2
3	vysoká	5

Nároky na pracovní funkci vyplývající ze společenského charakteru práce (max. 20 bodů)

1	zanedbatelné	0
2	mírné	5
3	střední	10
4	vysoké	15
5	extrémně vysoké	20

Stupeň nároků měříme podle kritérií:

poř. č.	kritéria	stupně nároků
1	perspektiva zvýšení platu	5 4 3 2 1
2	perspektiva zvýšení kvalifikace	5 4 3 2 1
3	perspektiva funkčního postupu	5 4 3 2 1
4	modernost pracovních prostředků a pracovních technologií	5 4 3 2 1
5	kulturnost pracovního prostředí (čistota, pohodlí, klima)	5 4 3 2 1
6	výhodnost rozložení pracovního času (směnnost, sezónnost, rovnoměrnost)	5 4 3 2 1
7	výhodnost odměňování dané funkce ve srovnání s jinými funkcemi v podniku	5 4 3 2 1
8	míra zájmů pracovníků o danou funkci	5 4 3 2 1
9	míra duševní vyčerpanosti při výkonu dané pracovní činnosti	1 2 3 4 5
10	míra fyzické vyčerpanosti při výkonu dané funkce	1 2 3 4 5
11	význam dané funkce pro podnik	1 2 3 4 5

Způsob výpočtu celkové úrovně nároků vyplývajících ze společenského charakteru práce

Celá pracovní funkce se hodnotí stupnicí 1 — 5 stupňů, součet stupňů se vydělí 11, podíl se zaokrouhlí na celé číslo (podle ČSN 1295), které představuje jeden z uvedených stupňů s příslušným počtem bodů.

Kritéria 1 až 8 jsou přitom hodnocena podle uvedené stupnice sestupně (tj. zanedbatelné stupněm 5 až extrémně vysoké stupněm 1).

Kritéria 9 až 11 jsou hodnocena podle této stupnice vzestupně (tj. zanedbatelné stupněm 1 až extrémně vysoké stupněm 5).

PRACOVNÍ POSTUP PŘI KLASIFIKACI

Při použití analytické metody je hodnocení a klasifikace pracovních činností nezbytným předpokladem pro hodnocení a klasifikaci pracovních funkcí. Pracovní činnosti a funkce hodnotíme na základě odpovědí kvalifikovaných respondentů. Pracovní postup zahrnuje:

a) Analýzu struktury konkrétní dělnické pracovní funkce při určité výrobní technologii ve formě výčtu příslušných pracovních činností, které se liší svými nároky na pracovníka, a stanovení procent, která jednotlivé činnosti zaujímají z celkového fondu pracovní doby. Tento procentní podíl slouží potom k výpočtu váženého průměru při hodnocení celkové úrovně nároků na pracovníka při výkonu dané pracovní funkce (tj. při výkonu celého souboru pracovních činností, které tvoří pracovní náplň této funkce).

b) Ohodnocení náročnosti jednotlivých pracovních činností podle všech kritérií, kromě kritérií tzv. sociálních nároků, které se nehodnotí u jednotlivých pracovních činností, ale pouze u celé pracovní funkce.

c) Výpočet celkové úrovně nároků jednotlivých pracovních činností, která je dána součtem bodového ohodnocení jednotlivých kritérií. Do tohoto součtu není zahrnuto ohodnocení skupiny nároků vyplývajících ze společenského charakteru práce, která se vztahuje k výkonu celé pracovní funkce.

d) Vlastní klasifikaci pracovních činností, tj. jejich zařazení do dohodnutých klasifikačních stupňů (tříd).

e) Výpočet celkové úrovně nároků, které klade na pracovníka výkon pracovní funkce, je poněkud složitější než je tomu u jednotlivých pracovních činností. U různých nároků je třeba respektovat jejich specifika.

Nároky na speciální znalosti pracovníka, které tvoří v naší soustavě první nejvýraznější skupinu kritérií, odlišují se od ostatních skupin především tím, že speciálními znalostmi musí pracovník disponovat již před započítáním výkonu pracovních činností a funkcí. Tyto nároky vystupují pouze jako „požadavky“, zatímco ostatní druhy nároků vystupují jako „podmínky“. V jisté míře mohou být jednotlivé nároky na speciální znalosti i vzájemně zastupitelné (např. základní profesní příprava a praxe).

Bodové hodnoty nároků na speciální znalosti do celkové hodnoty nároků určité pracovní funkce je třeba podle účelu, který sledujeme, počítat ve dvou alternativách:

— jako vážený průměr bodových hodnot z celého souboru pracovních činností dané funkce (především pro účely racionalizace pracovních procesů apod.),

— jako jednu (nejvyšší) bodovou hodnotu u nejvíce náročné činnosti (pro účely odměňování apod.), protože pracovník pro výkon pracovní funkce má mít takovou kvalifikaci, která je potřebná při výkonu nejnáročnější pracovní činnosti, i když podíl pracovní doby k výkonu této činnosti (v rámci všech činností tvořících náplň dané pracovní funkce) na celkovém pracovním fondu pracovníka může být relativně nízký.

Hodnoty za fyzické nároky, psychické nároky, nároky vyplývající z působení fyzikálních faktorů pracovního prostředí, rizikovost práce a nároky na společenskou odpovědnost se do celkové hodnoty nároků pracovní funkce započítávají jako vážený průměr hodnot všech pracovních činností příslušných k dané funkci. Vahou pro výpočet tohoto průměru jsou podíly pracovní doby věnované jednotlivým činnostem.

Nároky na pracovní funkci vyplývající ze společenského charakteru práce jsou zjišťovány globálně za celou pracovní funkci a započítávají celou hodnotou.

Vyjádření výpočtu bodové hodnoty pracovní funkce vzorcem je tedy následující:

$$BH_1 = \frac{\sum_1^n x_i n_i}{\sum_1^n n_i} + G$$

nebo

$$BH_2 = \frac{\sum_1^n x_i n_i}{\sum_1^n n_i} + A \max + G$$

kde: BH_1 — bodová hodnota první alternativy

BH_2 — bodová hodnota druhé alternativy

x_i — bodové hodnoty kritérií nároků A až G u alternativy BH_1 a bodové hodnoty kritérií nároků B až G u alternativy BH_2

n_i — podíly pracovního času na výkon jednotlivých pracovních činností

Kritéria nároku:

A — nároky na speciální znalosti

B — nároky fyzické

C — nároky psychické

- D — nároky vyplývající z působení fyzikálních faktorů pracovního prostředí
 E — rizikovitost práce
 F — nároky na společenskou odpovědnost
 G — nároky na pracovní funkci vyplývající ze společenského charakteru práce
 A_{max} — nejvyšší nároky na speciální znalosti u nejnáročnější pracovní činnosti

f) Vlastní klasifikace pracovních funkcí, která spočívá obdobně jako při klasifikaci pracovních činností v jejich zařazení do zvolených klasifikačních stupňů.

Volba soustavy klasifikačních stupňů pracovních činností i funkcí je závislá na stanovených základních předpokladech pro tvorbu mzdových systémů. Sestavení klasifikační stupnice přesahuje tedy rámec vlastní problematiky klasifikace a spočívá v našem případě ve stanovení počtu tříd (stupňů apod.) s určením rozsahu bodových hodnot pro jednotlivé třídy (v základním rozmezí 300 bodů).

Dělnické pracovní činnosti i funkce je možno klasifikovat:

- konkrétně — při dané technologii v daných podmínkách určitého podniku a pracoviště,
- obecně — s různou mírou obecnosti omezenou územně, typem výrobních podmínek apod.

Pro praktické použití jsou popisovaná hodnotící kritéria sestavena do tzv. „hodnotícího schématu“, které je konstruováno pro hodnocení soustavy pracovních činností tvořících náplň konkrétní pracovní funkce.

V tab. I je znázorněno hodnocení pracovních činností a funkce ošetřovatele prasat v předvýkrmu ve formě výsledné tabulky hodnotícího schématu.

I. Vyhodnocovací tabulka ke schématu pracovní funkce: ošetřovatel prasat v předvýkrmu

Prac. činnost	Nároky na pracovníka							
	A	B	C	D	E	F	$B - F$	$A - F$
1	0,90	0,36	0,36	0,18	0,07	—	0,79	1,87
2	1,29	0,86	0,86	0,43	—	—	2,15	3,44
3	0,96	0,88	0,12	0,06	0,02	0,02	0,40	1,36
4	0,49	0,98	0,98	—	—	—	1,96	2,45
5	—	1,35	0,90	0,45	0,18	—	2,88	2,88
6	—	0,57	0,38	0,19	—	—	1,14	1,14
7	0,67	2,68	1,34	0,67	0,27	—	4,96	5,63
8	5,33	1,64	0,82	0,82	0,16	—	3,44	8,77
9	0,78	0,78	0,52	0,26	—	0,10	1,66	2,44
10	17,03	3,93	2,62	1,31	0,52	—	8,38	25,41
11	0,78	0,18	0,12	0,06	0,02	0,05	0,43	1,21
12	2,40	0,45	0,30	0,30	0,06	0,06	1,17	3,57
13	0,14	0,56	0,28	0,28	0,06	—	1,18	1,32
14	1,17	0,36	0,18	0,09	0,04	—	0,67	1,84
15	0,11	0,44	0,22	0,11	0,11	0,04	0,92	1,03
Σ	32,05	15,32	10,00	5,21	1,51	0,27	32,31	64,36
G — Nároky na pracovní funkci vyplývající ze společenského charakteru práce								15,00
Celkové nároky na pracovní funkci								79,36

V tab. I jsou vyhodnocovány následující pracovní činnosti:

1. čištění napaječek
2. doplnění krmné směsi ručně
3. kontrola zdravotního stavu
4. kontrola zásoby krmiv v samokrmítkách
5. úklid krmných chodeb a vápnění
6. úklid přípravný
7. čištění lůžek
8. vážení selat
9. čištění samokrmítek
10. opravy drobných poruch
11. příprava dezinfekčního roztoku a dezinfekce
12. podávání léků, pomoc při očkování
13. pomoc při přesunech prasat
14. pomoc při výběru běhounů pro pokusné účely
15. čištění nádrže na krmivo

ZÁVĚR

Analytická metoda klasifikace dělnických pracovních činností a funkcí je v našem případě konkrétním pracovním postupem pro klasifikaci, sloužící jako podklad pro tvorbu mzdových soustav.

Tato metoda spočívá:

— v hodnocení náročnosti pracovních činností a funkcí pomocí soustavy kritérií jednotlivě oceněných určitým podílem bodů z použitého globálu 300 bodů;

— ve vlastní klasifikaci, tj. zařazení pracovních činností a funkcí do zvolených stupňů (tříd) podle výsledků hodnocení.

Vypracování soustavy klasifikačních skupin (tříd) zasahuje do problematiky tvorby mzdových soustav, hlavně z hlediska stanovení potřebného počtu skupin (tříd), případně podskupin. Tato soustava klasifikačních tříd by měla vyplynout především z potřeb a záměrů, akceptovaných při úpravách a tvorbě mzdové soustavy.

Výsledky klasifikace nejsou samy o sobě vyčerpávajícím podkladem pro stanovení základních odměn za práci. Kromě klasifikace je třeba brát v úvahu ještě všechny další aspekty konkrétní mzdové politiky, jako např. nutnost preference určitých úseků národního hospodářství, územní bilanci pracovních sil apod.

Literatura

PARFUS, L.: Úpravy metody klasifikace dělnických pracovních činností a funkcí v zemědělství. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚVSH 1977.
Směrnice pro hospodářský a sociální rozvoj ČSSR v letech 1976—1980. Příloha Rudého práva, duben 1976.

Došlo dne 7. 6. 1977

Adresa autora:

Ing. Ludvík Parfus, Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření, ekonomické pracoviště, Smetanova 49, 602 00 Brno

PARFUS L., Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření, ekonomické pracoviště,
Smetanova 49, 602 00 Brno

Teoretické otázky aplikace analytické metody klasifikace dělnických pracovních činností a funkcí v zemědělství

Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 6, s. 417—427. — 1 tab., lit. 2

zemědělství, pracovní činnosti, klasifikace, odměňování, teoretické pojednání

Autor se ve svém příspěvku zabývá teoretickými a metodologickými aspekty klasifikace pracovních činností v zemědělství, na základě kterých by bylo možné objektivně diferencovat odměňování. Je popisována analytická metoda klasifikace, která spočívá jednak v hodnocení náročnosti pracovních činností a funkcí pomocí soustavy kritérií jednotlivě oceněných určitými podíly z použitého globálu 300 bodů, jednak ve vlastní klasifikaci, tj. zatřídění pracovních činností a funkcí do zvolených stupňů (tříd) podle výsledků hodnocení.

Je důležité nejen znát, jak správně usuzovat a tvořit přesné pojmy, ale také jak je správně v praxi používat a obsahově rozlišovat. Kromě toho je třeba vycházet ze zásady, že pojmy musí být chápány, vykládány a rozlišovány podle smyslu v tom oboru, ve kterém jsou používány.

Ve svém pojednání se zaměřuji na různé názvy organizací v hospodářské sféře, především na socialistické organizace s hospodářskou činností na straně jedné a na podniky a podnikově hospodářské subjekty na straně druhé s cílem vymezit z ekonomického hlediska obsahový rozdíl mezi zemědělskou organizací a zemědělským podnikem.

Podnětem k této problematice jsou časté polemiky o tom, zda se nemá správněji používat místo pojmu „zemědělský podnik“ pojem „zemědělská organizace“, proč jsou někdy tyto pojmy používány jako synonyma, zda je jednotné zemědělské družstvo zemědělským podnikem a konečně jak obsahově odlišit pojem „zemědělský podnik“ od pojmu „zemědělská organizace“. Různorodost a zaměňování pojmů spojených s názvy různých organizací vyplývá i ze stále se měnících forem organizace zemědělské výroby a tak např. vedle pojmu „výrobní hospodářská jednotka“ se v zemědělství vyskytuje i pojem „výrobní organizační jednotka“, ovšem s různým významovým obsahem. I když tedy pojmy a kategorie odrážejí ekonomickou realitu, změny v terminologii však mají tendenci zaostávat za ekonomickou realitou. Proto je přirozené, že v tomto směru mohou vzniknout i mnohá nedorozumění.

Domnívám se, že diskuse na toto téma je účelná, neboť ani v hospodářském zákoníku, který je nejvyšším kodexem na úseku hospodářského práva, není pojem podniku vymezen, a podrobně jsou příslušnými ustanoveními normativně upraveny pouze socialistické organizace a jejich formy. Naproti tomu běžně používáme výrazová spojení „ekonomika zemědělských podniků“, „výrobní finanční plán zemědělského podniku“, „směrnice k účtové osnově pro zemědělské podniky“, existuje vyhláška FMZVŽ o spolupráci v zemědělství (159/75 Sb.), ve které jsou právní ustanovení o společných zemědělských podnicích, o agrochemických podnicích a melioračních podnicích a nikoliv o organizacích, a v nařízení vlády o finančním hospodaření státních hospodářských organizací se běžně uvádějí podniky. Ne jako zdůvodnění, ale pro informaci chci uvést, že v SSSR existuje samostatná právní norma o státním socialistickém podniku a o společném podniku (o meščozhajstvennom predprijatiji) v zemědělství. Je nesporné, že používání termínu „podnik“ je v teorii i v praxi běžné a vžitě,

a proto se pokusím rozebrat pojmový vztah podniku k organizaci a jejím druhům, především k hospodářské organizaci, a vztah zemědělského podniku k zemědělské organizaci.

SOCIALISTICKÉ ORGANIZACE S HOSPODÁŘSKOU ČINNOSTÍ

Jako v přírodním organismu každý orgán plní určitou funkci, jsou i charakteristickým rysem každé organizace ve společnosti různé útvary, které také plní určité vzájemně skloubené funkce. Nás pochopitelně zajímají organizace, které svou hospodářskou činností plní funkce v hospodářské sféře a které jsou hospodářskými organizacemi. V zemědělství máme dvě základní skupiny socialistických organizací, které se zabývají hospodářskou činností: státní hospodářské organizace a družstevní organizace (JZD a společné zemědělské podniky)¹⁾. Zaměřme se nejdříve na státní hospodářské organizace, které jsou normativně upraveny §§ 28 až 59 Hospodářského zákoníku č. 37/1971 Sb.

V našem národním hospodářství existují různé názvy tzv. státních hospodářských organizací: národní podniky, podniky státního obchodu, organizace železniční dopravy, podniky bytového hospodářství apod. Z právního hlediska však existují tyto společné znaky státních hospodářských organizací:

- státní hospodářské organizace vystupují v hospodářských vztazích svým jménem a nesou majetkovou odpovědnost vyplývající z těchto vztahů;

- jejich základním úkolem je provozovat na svěřených úsecích stanovenou hospodářskou činnost a tím zabezpečovat uspokojování potřeb společnosti výrobky, pracemi a službami;

- hospodáři podle zásad podnikového chozrasčotu;

- státní hospodářské organizace neodpovídají za závazky státu ani jiných státních organizací a stát neodpovídá za jejich závazky;

- vnitřní organizační jednotky státních hospodářských organizací nevystupují v právních vztazích samostatně (svým jménem).

Různé organizační formy státních hospodářských organizací se vyvinuly z původních dvou forem: národního a komunálního podniku. V zemědělství tvoří těžiště státních hospodářských organizací státní statky, které jsou národními podniky, a dále oborové podniky se zemědělskou výrobou (oborové podniky státních statků, oborový podnik Velkovýkrmny, oborový podnik Státní rybářství, oborový podnik Sempřa) a trasty podniků.

Mezi státními hospodářskými organizacemi mají důležitou a perspektivní úlohu výrobní hospodářské jednotky.

I zemědělská výroba může být, obdobně jako je tomu u průmyslové výroby a stavební výroby, organizována v tzv. výrobních hospodářských jednotkách, které mají tři formy: oborový podnik, trast podniků, koncern.²⁾ Výrobní hospodářské jednotky v soustavě státních

¹⁾ V hospodářském zákoníku se hovoří o socialistických organizacích, které se člení na státní (hospodářské a rozpočtové), družstevní a společenské, jakož i jiné organizace, jejichž činnost přispívá k rozvoji socialistických vztahů.

²⁾ viz nařízení vlády č. 91/1974 Sb.

organizací jsou nejvyšším stupněm organizačního uspořádání výrobně technické základny, zabezpečující komplexní realizaci úkolů a cílů národohospodářských plánů a státní hospodářské politiky. Proto výrobní hospodářská jednotka je pojmem nadřazeným pojmu podnik a může přičleňovat (sdružovat) několik podniků nebo organizací, jež jsou samostatnými právníckými osobami, a plnit tak funkci středního článku řízení.

Oborové podniky, koncerny, generální ředitelství trustů³⁾, jakož i jim podřízené národní podniky a účelové organizace jsou státními hospodářskými organizacemi. To neplatí o koncernových podnicích a koncernových účelových organizacích, které jsou vnitřními organizačními jednotkami koncernu a v hospodářských vztazích vystupují svým jménem a nesou majetkovou odpovědnost vyplývající z těchto vztahů jen v rozsahu stanoveném ve statutu koncernu.

Pokud jde o družstevní organizace v zemědělství, které se zabývají hospodářskou činností (jde o JZD a společné zemědělské podniky), je jejich činnost upravena samostatným zákonem o zemědělském družstevnictví č. 122/1975 Sb. a dalšími normami, vydanými podle tohoto zákona⁴⁾.

Jednotné zemědělské družstvo je dobrovolným sdružením pracujících rolníků i ostatních pracujících ke společné socialistické zemědělské velkovýrobě; je lidovým družstvem a dobrovolnou společenskou organizací. Družstvo může navenek nabývat práv a zavazovat se ode dne zápisu do podnikového rejstříku. Z ekonomického hlediska jde o družstevní hospodářskou organizaci (v protikladu ke státní hospodářské organizaci).

Společné zemědělské podniky mohou být zřizovány nejen na úsecích rostlinné a živočišné výroby, ale i na úseku např. správy a údržby melioračních zařízení a stavebnictví. Nejde tedy výlučně o zemědělské podniky neb zemědělské organizace, ke kterým řadíme pouze společné zemědělské podniky se zemědělskou výrobou.

Přejdeme nyní k obsahu pojmu zemědělská organizace, neboť hospodářské organizace (státní i družstevní) se dále člení podle předmětu činnosti resp. odvětví v národním hospodářství.

Přívlastek „zemědělský“⁵⁾ vyjadřuje, že jde o organizaci se zemědělskou výrobou, bez ohledu na to, zda je příslušná organizace začleněna do resortu zemědělství nebo nikoliv. Např. v rámci resortu zemědělství a výživy existují kromě zemědělských organizací organizace průmyslové, nákupní, obchodní apod., což je důležité rozlišovat rovněž z hlediska účetnictví a statistiky.

V současné praxi však je v některých případech, a to pro specifické účely, pojem zemědělské organizace podstatně širší. Např. podle zákona č. 103/74 Sb. o zemědělské dani a prováděcí vyhlášky č. 106/74 Sb. se za zemědělské organizace (pro účely zdanění nezemědělské činnosti) považují

³⁾ Trust podniků je seskupení národních podniků popř. též účelových organizací jako samostatných právníckých osob v čele s generálním ředitelstvím, které je státní hospodářskou organizací.

⁴⁾ Jde především o nařízení vlády č. 137/75 Sb., kterým se vydávají Vzorové stanovy JZD, nařízení vlády č. 138/75 Sb., kterým se provádějí některá ustanovení zákona o zem. družstevnictví (zejména o finančním hospodaření a pracovních vztazích) a o vyhlášku FMZV č. 159/75 Sb. o spolupráci v zemědělství a jejich formách, kterou jsou upraveny tzv. kooperační sdružení a společné zemědělské podniky.

⁵⁾ Výjimku tvoří tento přívlastek u výrazového spojení „společné zemědělské podniky“, které mohou provozovat také např. jen stavební výrobu.

jak zemědělské podniky, tak i podniky zemědělských služeb a také organizace hospodářského řízení (OZS, KZS). Dokumentujme si to přímo na citaci příslušných ustanovení prováděcí normy. Podle článku 11, odst. 2 vyhlášky 106/74 Sb., kterou se provádí zákon o zemědělské dani, je stanoveno:

„Za zemědělské organizace podle odst. 1 se považují organizace podléhající dani ze zisku (§ 8 zákona a článek 6)⁶⁾ a dále školní statky a školní pole, školní zemědělské a lesní podniky, výzkumné ústavy zemědělské výroby, zemědělské závody u podniků cukrovarnického průmyslu, okresní a krajské zemědělské správy, okresní výstavbová bytová družstva, státní meliorační správa, státní veterinární správa a socialistické zemědělské organizace řízené národními výbory.

Z uvedeného výkladu vyplývá, že zatímco zemědělskými organizacemi jsou obecně vždy organizace se zemědělskou výrobou, mohou mít ve zvláštních případech a pro specifické účely širší rozsah.

PODNIKY A PODNIKOVĚ HOSPODÁŘSKÉ SUBJEKTY

V současném stavu naší ekonomiky vychází institucionální uspořádání výrobně organizační základny ze dvou základních předpokladů:

— makroekonomický systém v národním hospodářství je konstruován na základě vztahů centrální sféry k podnikům nebo podnikově hospodářským subjektům jako samostatným právním subjektům;

— tradiční podnik, oborový podnik a koncern jako mikroekonomické systémy jsou jako právní subjekty základními nositeli tvorby a uzavřeného obratu fondů.

Vyjděme tudíž z těchto předpokladů a uveďme nejdříve, jaké je konceptní pojetí institucionálního uspořádání současné podnikové i nadpodnikové sféry a tím i tvorby a uzavřeného obratu hodnoty v národním hospodářství a fondů v podnicích.

N. Zlocha ve svém pojednání o pojetí VHJ a podniků⁷⁾ uvádí: „Pojetí orgánů a organizací podnikově hospodářské sféry jako nedílné součásti osy řízení socialistické ekonomiky není jenom důsledkem nebo odrazem určité koncepce soustavy plánovitého řízení, ale je i čelným předpokladem realizace této koncepce, předpokladem fungování této soustavy, jejího naplnění praktickou řídicí a organizačorskou prací.

Soustava plánovitého řízení národního hospodářství musí vycházet z výrobně technické základny, sestávající z určitého počtu komplexně vybavených, nosných podnikově hospodářských subjektů. Nejde o jakékoliv podnikově hospodářské subjekty, ale o takové, které jsou s to řídit a být řízeny ve stále celistvějším, skutečně vědeckém soudobém pojetí. Musí mít navzájem vyrovnanou výkonnost a rovnoměrnou odpovědnost a pravomoc, jež jim ve stále větší míře ukládá soustava plánovitého řízení, orientovaná na efektivnost, na podporu a využívání soudobých podmínek vědeckotechnické revoluce.

⁶⁾ Jde o státní hospodářské organizace zemědělské výroby a zemědělských služeb a o družstevní organizace.

⁷⁾ N. Zlocha: Pojetí VHJ a podniků — součást plánovitého řízení. Plánované hospodářství, 1973, č. 4.

Jestliže bychom při koncipování soustavy plánovitého řízení vycházeli z názoru, že těmito nosnými podnikově hospodářskými subjekty mají být tradiční podniky⁸⁾, vyplynula by z toho nutnost přecentralizované, prakticky neuskutečnitelné soustavy řízení. Navíc zdánlivě jasný tradiční pojem „podnik“ má, jak známo, v naší praxi různorodou, často až nesrovnatelnou náplň.

Žádoucím nejjednodušším schématem řízení národního hospodářství je řízení dvoustupňové, a to:

- odvětvové ministerstvo (centrální odvětvový článek řízení),
- komplexní podnikově hospodářský subjekt (primární článek řízení typu oborového podniku nebo prozatím experimentovaného koncernu.“

Zlocha tamtéž ještě uvádí, že je zřejmé, že budou případy, kdy nebude možné nebo vhodné aplikovat nejjednodušší dvoustupňové schéma řízení a bude vhodnější použít třístupňového, a to:

- odvětvové ministerstvo (centrální odvětvový článek řízení),
- střední článek řízení (generální ředitelství trustu tradičních podniků jako orgán středního článku řízení),
- tradiční podnik (primární článek řízení).

Tyto případy třístupňového řízení se vztahují na odvětví zemědělství, ve kterém pro existenci družstevního vlastnictví a družstevních organizací a pro specifičnost zemědělské výroby nelze použít aplikace nebo analogie z obecného institucionálního uspořádání našeho národního hospodářství.

Jestliže jsme výrobní hospodářské jednotky označili jako podnikově hospodářské subjekty, zbývá nám nyní vymezit znaky tradičního podniku a jejich charakteristiky.

Obecně je třeba za podnik považovat základní formu organizace hospodářské činnosti, která je dána trvalým spojením pracovních sil a výrobních prostředků v jedné hospodářské organizaci s právní subjektivitou a ekonomickou samostatností k pořízení, výrobě a prodeji statků (užitných hodnot).

Ze základních znaků určujících podnik je třeba zdůraznit jeho právní subjektivitu, která činí z podniku základní hospodářskou organizaci na rozdíl od jednotek provozních (výrobně technických a servisních). To znamená, že tradiční podnik je vždy samostatnou právní osobou, tj. vystupuje v právních vztazích svým jménem (má majetkovou samostatnost) a nese z těchto vztahů majetkovou odpovědnost (tak tomu není např. u koncernového podniku).

Majetková samostatnost podniku záleží v tom, že majetek, s nímž podnik disponuje, se svěřuje podniku do operativní správy (např. u národního podniku), popř. je jeho vlastnictvím (např. u JZD); přitom majetek podniku je samostatný a je oddělen od majetku pracovníků v podniku a majetku jiných právnických osob.

Samostatná majetková odpovědnost spočívá v tom, že za závazky z právních poměrů odpovídá podnik a nikoliv jeho pracovníci nebo jiná osoba (právníká či fyzická nebo stát).

Dalším základním znakem podniku je jeho relativní ekonomická samostatnost, která záleží v tom, že podnik je samostatnou planující

⁸⁾ Pojmu „tradiční podnik“ je zde použito jako organizační označení běžně známé formy právního subjektu (národního podniku).

a bilanční (současně i statistickou) jednotkou a řídí jej jediný odpovědný vedoucí nebo kolektivní orgán.

Znakem podniku také je, že se zapisuje do podnikového rejstříku. Právní význam záleží v tom, že podniky, které se podle právních předpisů zapisují do podnikového rejstříku, mohou nabývat práv a zavazovat se teprve ode dne zápisu do podnikového rejstříku. Zápis do podnikového rejstříku je pouze druhotným znakem podniku, neboť např. odštěpné závody se rovněž zapisují do podnikového rejstříku.

Pokud jde o zemědělský podnik, je určen obecnými znaky podniku s tím, že má za předmět činnosti rostlinnou a (nebo) živočišnou výrobu.

Podle současného stavu jsou z ekonomického hlediska zemědělskými podniky všechny zemědělské národní podniky (státní statky) a dále jednotná zemědělská družstva a společné zemědělské podniky se zemědělskou výrobou. Za zemědělské podniky nelze považovat rozpočtové organizace, i když svým oborem činnosti spadají do působnosti odvětví zemědělství (např. organizace veterinární správy nebo výzkumné ústavy zemědělské, které nejsou začleněny do VHJ), ani hospodářské organizace v působnosti ministerstva zemědělství a výživy, v jejichž činnosti není výroba rostlinných a živočišných výrobků (např. nákupní a zásobovací podniky apod.). Účelovými zemědělskými podniky svého druhu jsou školní statky vysokých škol, kdežto školní statky středních ZTŠ mají povahu účelových zařízení (závodů) těchto škol.

Pojem zemědělský podnik se nekryje obsahově s pojmem zemědělská organizace, kterou může být také nejen VHJ, ale i rozpočtová organizace a ve zvláštních případech a pro vymezené účely i organizace zemědělských služeb a organizace hospodářského řízení, jak jsme se již o tom zmínili.

Je samozřejmé, že dělba práce a vědeckotechnický rozvoj ovlivní podstatně nejen charakter výrobně technické základny v zemědělství, ale i charakter tradičního zemědělského podniku. Jde o dlouholetý vývoj a výhled, který se promítne jednak vytvářením nových výrobních provozů v zemědělství, jednak vytvářením (nadstavbou) nových podnikově hospodářských subjektů, které nahradí dnešní tradiční zemědělské podniky.

To bude znamenat, že výrobní organizační jednotka, kterou představuje dnešní tradiční zemědělský podnik, bude omezena na minimum odlišných technologických systémů a že zjednodušování podnikových systémů a jejich technologické, technické a organizační struktury budou vyžadovat další rozvoj mezipodnikové kooperace.

Z ryze ekonomického hlediska jde o to, jakou velikost přisoudíme jednak dnešním tradičním podnikům, jednak novým podnikově hospodářským subjektům z hlediska samostatného ekonomického rozhodování, neboť výrobně technologické systémy rozhodují v zemědělství o velikosti výrobně technických jednotek (provozů), nikoliv o velikosti podniku,

ZEMĚDĚLSKÉ ORGANIZACE A ZEMĚDĚLSKÉ PODNIKY

V plánovaném hospodářství je pro hospodářskou praxi příznačné, že věty o hospodářské činnosti jsou dvojího druhu: jednak oznamovací, jednak normativní. V hospodářském životě se totiž nemůžeme obejít bez vět s funkcí normativní (tzv. normativních vět) proto, že zejména v oblasti plánování hospodářství a hospodářské politiky musíme stanovit

pevná ekonomická pravidla formou právních norem, jimiž je usměrňováno chování hospodářských jednotek a jednání hospodářských pracovníků. Proto někdy dochází k různému výkladu těchto pojmů z ekonomického a právního hlediska. Domnívám se však, že ekonomický obsah právní normy (normativní věty) by měl být identický s obsahem výroku o hospodářské činnosti, jen forma je striktní.⁹⁾ Z ekonomického pohledu docházíme k tomuto závěru a doporučení k obsahovému rozlišování dvojice pojmů „organizace a podnik“ a „zemědělská organizace a zemědělský podnik“:

1. Pojmový vztah zemědělské organizace a zemědělského podniku musí být odvozen od vztahu organizace a podniku. Vztah mezi organizací a podnikem je z ekonomického hlediska založen na rovině abstrakce, neboť podnikem (tradičním) se obecně rozumí základní forma organizace hospodářské činnosti, jinými slovy jen nejnižší (základní) hospodářská organizace s právní subjektivitou.

Z toho vyplývá, že i u družstevních organizací je z ekonomického hlediska podnik základní formou organizace hospodářské činnosti. Naproti tomu VHJ, i když tvoří státní hospodářskou organizaci nebo několik státních hospodářských organizací (jako u trustu podniků, u něhož je samostatnou hospodářskou organizací generální ředitelství a samostatnými hospodářskými organizacemi podřízené podniky příp. organizace), jsou vyšší organizační formou a tudíž organizací vyššího typu a nikoliv tradičním podnikem (viz dále).

V souvislosti s pojmy „organizace“ a „podnik“ je třeba se zmínit i o pojmu instituce, který se používá pro organizace v nevýrobní sféře typu zařízení, ústavu, orgánu apod. (jde zpravidla o rozpočtové organizace jako státní organizace). Proto pojem „organizace“ je pojem nadřazený jak pojmu podniku, tak i pojmu instituce, navíc pojem organizace je používán pro činnost ve smyslu organizování. Pojem „institut“ je ve srovnání s pojmem instituce užší, neboť se používá zpravidla jen pro označení vědeckého, výzkumného nebo vzdělávacího ústavu. V právu se však používá pojem instituce popř. institut ve stejném významu, a sice pro určitý druh právních vztahů (např. institut družstevního užívání pozemků).

Za zemědělské organizace je třeba považovat organizace se zemědělskou výrobou, konkrétně státní statky, školní statky (školní zemědělské podniky a školní rybářství, jednotná zemědělská družstva, společné zemědělské podniky a státní hospodářské organizace typu VHJ a další organizace (např. i rozpočtové), jejichž hlavním předmětem hospodářské činnosti je zemědělská výroba, tj. rostlinná výroba vč. šlechtitelství a chov hospodářských zvířat vč. plemenářství. Pokud by za zemědělské organizace byly považovány ještě další organizace, je třeba je vždy taxativně vymezit (např. pro účely daňové, jak jsme uvedli, se do zemědělských organizací začleňují i organizace služeb, a nakonec i okresní a krajské zemědělské správy. (Přívlastek „socialistická“ se k zemědělské organizaci zpravidla v zemědělství užívá pro rozlišení od soukromého sektoru.) To znamená, že do zemědělských organizací je třeba kromě zemědělských

⁹⁾ V praxi tomu tak vždy není. Např. existuje právní norma o společných zemědělských podnicích, které z ekonomického hlediska jsou zemědělskými podniky jen tehdy, jestliže se zabývají zemědělskou výrobou. Vzhledem k tomu, že se zřizují i na úseku stavebnictví, jde z ekonomického hlediska o společné podniky v zemědělství.

podniků zahrnout i VHJ jako podnikohospodářské subjekty se zemědělskou výrobou, příp. i rozpočtové organizace, pokud by se zemědělskou činností zabývaly. Např. dnešní plemenářské statky (podniky) byly do roku 1966 součástí státní plemenářské správy jako rozpočtové organizace.

2. Je nutné rozlišovat podnik (ve smyslu tradičního podniku) od ostatních druhů organizací, jako např. od VHJ jako podnikově hospodářských subjektů, příp. od vnitřních jednotek organizace, i když jsou označeny jako podniky. Tento případ se týká koncernových podniků, které jsou vnitřními jednotkami koncernu jako VHJ).

Zatímco výrobní hospodářská jednotka (VHJ) má v našem národním hospodářství formu oborového podniku, trastu podniků nebo koncernu, musí mít výrobně organizační jednotka (pokud tento termín v ekonomice použijeme) jako jednotka nižšího řádu formu podniku, neboť tradiční podniky jsou přičleněny nebo podřízeny VHJ.

Mnohý čtenář může položit otázku nebo námitku, že uvedené vymezení termínu výrobní organizační jednotky neodpovídá obsahu daného výrazového spojení, podle kterého by mělo jít o jednotku, jejíž obsahovou náplní je organizační stránka výroby (a tím by spíše měla označovat provozní jednotku). Právě tak by bylo možno namítnout, že obsahovému vymezení výrobně hospodářské jednotky neodpovídá jednotka, jež se podle své obsahové náplně zabývá hospodářskou stránkou výroby, a tím spíše by měla označovat podnik jako základní hospodářskou jednotku. Tím se nesmíme mýlit; svádí nás k tomu dosavadní zvyklost na klasické definice, které jsou druhem analytických definicí, podle nichž bylo nutno uvést v definici vždy nejbližší nadřazený rod a dále tzv. druhový rozdíl.

V odborné terminologii a tedy i v teorii organizace a řízení a v ekonomice se však nemůžeme vyhnout tzv. syntetickým definicím, které výstižně označujeme jako definiční dohody. Cílem těchto definic je popsat, v jakém významu budeme termínu užívat, neboť definiční dohodou zavádíme nový pojem nebo přesňujeme význam výrazu. Proto definiční dohoda byla nutná u termínů VHJ a výrobní organizační jednotka, ale je nutná u celé řady nových termínů, které jsme zavedli (např. pro pojem agrochemický podnik a agrochemické centrum).

Definiční dohody termínů VHJ a VOJ vycházejí z perspektivního uspořádání výrobně organizační základny v našem národním hospodářství, při kterém jejich obsah bude odpovídat i obsahové náplni těchto jednotek. Proto jsou tyto termíny již výstižné pro státní organizace při oborovém a koncernovém typu výrobní hospodářské jednotky, kdy oborový podnik zahrnuje bývalé tradiční podniky, které pozbyly právní subjektivitu právě tak, jako koncernový podnik nemá právní subjektivitu a není ani tradičním podnikem.

V zemědělství při existenci družstevního sektoru však musíme vždy vycházet z toho, že výrobní organizační jednotka má formu podniku s právní subjektivitou (JZD, státní statek, SZP), s výjimkou odštěpného závodu oborového podniku a koncernového podniku, které plní funkci výrobní organizační jednotky, neboť oborový podnik a koncern jsou výrobní hospodářské jednotky.

3. Pojem „podnik“ není identický s pojmem „hospodářská organizace“, neboť státní hospodářská organizace zahrnuje krom podniků i oborový podnik, generální ředitelství trastu podniků a koncern. Organizace ve vztahu k podniku je pojmem nadřazeným, neboť např. spole-

čenská organizace nemusí vykonávat hospodářskou činnost vůbec, zatímco hlavním předmětem činnosti podniku je hospodářská činnost.

Tradiční podnik (v protikladu např. s oborovým podnikem a s podnikově hospodářskými subjekty vůbec) pojmově odpovídá základní (nejnižší) hospodářské organizaci s právní subjektivitou.

V ekonomice je nezbytné používat pojem „podnik“ a jeho výrazová spojení tehdy, kdy jsou výstižnější a vhodnější — např. ekonomika podniku, organizace podniku, podniková a vnitropodniková ekonomika, a dále vždy, když jde o základní (nejnižší) hospodářskou organizaci s právní subjektivitou, tj. hospodářskou organizaci, které žádná hospodářská organizace jako samostatný právní subjekt již není podřízena (např. zemědělský podnik, agrochemický podnik, meliorační podnik).

Za zemědělský podnik je třeba považovat základní (nejnižší) hospodářskou organizaci s právní subjektivitou a ekonomickou samostatností, jejímž předmětem je výroba rostlinných a (nebo) živočišných výrobků, a to jednotně ve všech odvětvích národního hospodářství. Za zemědělský podnik lze považovat z ekonomického hlediska rovněž jednotné zemědělské družstvo, neboť má všechny ekonomické znaky základní hospodářské organizace (z právního hlediska jde o polemickou otázku).

I když jsou společné podniky v zemědělství nazývány bez ohledu na předmět činnosti výlučně společnými zemědělskými podniky, jsou z ekonomického hlediska zemědělskými podniky jen tehdy, jestliže je jejich činnost převážně zaměřena na výrobu rostlinných nebo živočišných výrobků. Proto nejsou zemědělskými podniky společné zemědělské podniky zřízené např. na úseku zemědělského stavebnictví. Bylo by správnější nazývat tyto podniky společnými podniky v zemědělství, kterými také z ekonomického hlediska jsou.

V odvětví zemědělství je z ekonomického hlediska správné řadit mezi zemědělské podniky tudíž státní statky (včetně šlechtitelských a plemenářských), jednotná zemědělská družstva a společné zemědělské podniky se zemědělskou výrobou a pro praktické potřeby, např. pro účely plánování, financování, účetnictví atd. počítat k zemědělským podnikům i oborové podniky se zemědělskou výrobou, i když nejsou tradičními podniky, ale VHJ. Byly-li např. ministerstvem zemědělství a výživy ČSR vydány Zásady pro jednotné uplatňování vnitropodnikové ekonomiky v zemědělských podnicích, vztahují se tyto zásady na vyjmenované podniky.

SOUHRN

Pojednání je zaměřeno na různé názvy organizací v hospodářské sféře s cílem vymezit obsahový rozdíl mezi zemědělskou organizací a zemědělským podnikem. Proto se nejdříve autor zabývá socialistickými organizacemi s hospodářskou činností a posouzením podniků a podnikově hospodářských subjektů. Závěrečná část je věnována vztahu zemědělské organizace a zemědělského podniku. V ní autor dospívá k názoru a doporučení, aby za zemědělské organizace byly považovány organizace se zemědělskou výrobou bez ohledu na to, zda jde o tradiční zemědělské podniky, nebo výrobní hospodářské jednotky jako podnikově hospodářské subjekty. Za zemědělský podnik se doporučuje považovat základní (nejnižší) hospodářskou organizaci s právní subjektivitou, jejímž předmětem je výroba rost-

linných a (nebo) živočišných výrobků, a to jednotně ve všech odvětvích národního hospodářství. Přitom JZD považovat z ekonomického hlediska za zemědělský podnik, neboť má všechny ekonomické znaky základní hospodářské organizace a je samostatnou právníckou osobou. Pokud jde o společné zemědělské podniky, autor doporučuje je nazývat společnými podniky v zemědělství, pokud se zabývají jinou činností než zemědělskou výrobou.

Došlo dne 18. 10. 1977

Adresa autora:

Ing. Vladimír Krotíl, CSc., ministerstvo zemědělství a výživy ČR, Těšnov 65,
110 06 Praha 1

Otázky národohospodářské efektivity zemědělsko-průmyslového komplexu

Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 6, s. 353—364. — 3 tab.

zemědělsko-průmyslový komplex, zemědělsko-potravinářský komplex, ekonomická efektivnost, meziodvětvové vztahy, teoretické pojednání

Práce se zabývá některými metodologickými problémy posuzování efektivity zemědělsko-potravinářské výroby ve vztahu k zemědělsko-průmyslovému komplexu jako celku. Objasnění této otázky má primární význam pro zkoumání efektivity na úrovni jednotlivých odvětvových a oborových složek komplexu, jednotlivých podniků a výrobků. Obsahem příspěvku jsou především tyto problémové okruhy: pojetí národohospodářské efektivity ZPK, obsahové vymezení tohoto komplexu (konkretizace jeho rozsahu) a otázky určování jeho produkce. Výpočty vybraných ukazatelů efektivity ZPK vycházejí z údajů statistické bilance mezioborových vztahů.

KOLÁŘ J., Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření, ekonomické pracoviště, Smetanova 49, 602 00 Brno

Reprodukce počtu a struktury pracovních sil v zemědělství ČSSR

Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 6, s. 377—390. — 7 tab., lit. 4

zemědělství, pracovníci, věková struktura, profesní struktura, úroveň celostátní

V letech 1965—1975 klesl počet trvale činných pracovníků v ČSSR z 1 192 tis. na 989,8 tis. a nastaly příznivé změny v jejich kvalitě: snížil se průměrný věk ze 46 na 44 roků, podíl pracovníků produktivního věku z 26,7 % na 21,1 %, podíl žen z 50,1 % na 47,7 % a vzrostl počet odborníků se středoškolským a vysokoškolským vzděláním o 33 %. Významné kvalitativní změny nastaly i v profesní struktuře. Do roku 1990 se očekává pokles počtu trvale činných pracovníků na 743 tis. při současném zkvalitnění jejich struktury (pohlaví, věku, profesí a kvalifikace) a zvyšování počtu pracovníků podniků služeb pro zemědělství.

KROTIL V., ministerstvo zemědělství a výživy ČSR, Těšnov 65, 110 06 Praha 1

K obsahovému rozlišování pojmů „zemědělská organizace“ a „zemědělský podnik“

Zeměd. Ekon., 24, 1978, č. 6, s. 429—438. — lit. 1

zemědělství, právo, organizace, ekonomika, terminologie, vymezení pojmů

Práce se zabývá vymezením obsahu a rozdíly mezi pojmy „zemědělský podnik“ a „zemědělská organizace“. Opírá se o platné zákony čs. státu (hospodářský zákoník a zákon o zemědělském družstevnictví) a o jejich interpretaci v zemědělské praxi.

Divila E., Goulli R.: Otázky národohospodářské efektivity zemědělsko-průmyslového komplexu	353
Grolig A.: Vývoj a hodnocení výsledku—efektu zemědělského reprodukčního procesu.	365
Kolář J.: Reprodukce počtu a struktury pracovních sil v zemědělství ČSSR	377
Holeček J.: Vývoj kvalifikační struktury pracovní síly v zemědělství ČSSR	391
Parfus L.: Teoretické otázky aplikace analytické metody klasifikace dělnických pracovních činností a funkcí v zemědělství	417
Krottil V.: K obsahovému rozlišování pojmů „zemědělská organizace“ a „zemědělský podnik“	429

Пříloha

Statistické přehledy o čs. a zahraničním zemědělství (Vývoj hektarových výnosů a sklizní hlavních plodin podle výrobních oblastí)

СОДЕРЖАНИЕ

Дивила Е., Гоулли Р.: Вопросы народнохозяйственной эффективности агро-промышленного комплекса	353
Гролиг А.: Развитие и оценка результата-эффекта сельскохозяйственного воспроизводственного процесса	365
Коларж Я.: Воспроизводство количества и структуры рабочей силы в сельском хозяйстве ЧССР	377
Голечек Я.: Развитие квалификационной структуры рабочей силы в сельском хозяйстве ЧССР	391
Парфус Л.: Теоретические вопросы применения аналитического метода классификации рабочей трудовой деятельности и функций в сельском хозяйстве	417
Кротил В.: Относительно различия понятий содержания «сельскохозяйственная организация» и «сельскохозяйственное предприятие»	429

Приложение

Статистические обзоры о чехословацком и зарубежном сельском хозяйстве (Развитие урожаев на гектар и уборки основных культур согласно производственным областям)

CONTENTS

Divila E., Goulli R.: Questions of National-economy Efficiency of the Agro-industrial Complex	353
Grolig A.: Development and Evaluation of the Result — Effect of the Reproduction Process in Agriculture	365
Kolář J.: The Reproduction of the Number and Structure of Labor Forces in the Agriculture of the CSSR	377
Holeček J.: The Development of the Qualification Structure of Labor Forces in the Agriculture of the CSSR	391
Parfus L.: Theoretical Questions of Application of the Analytical Method of Classification of Manual Workers' Work and Functions in Agriculture	417
Krotíl V.: Differentiation of the Concepts of „Agricultural Organization“ and „Agricultural Enterprise“	429

Supplement

Statistical Surveys of Agriculture in Czechoslovakia and Abroad (Development of per Hectare Yields and Main Crops according to Production Regions)

INHALT

Divila E., Goulli R.: Fragen der volkswirtschaftlichen Effektivität des Agrarindustriekomplexes	353
Grolig A.: Entwicklung und Bewertung des Ergebnisses — Effektes des landwirtschaftlichen Reproduktionsprozesses	365
Kolář J.: Anzahl- und Strukturreproduktion bei Arbeitskräften in der Landwirtschaft der CSSR	377
Holeček J.: Entwicklung der Qualifikationsstruktur bei Arbeitskräften in der Landwirtschaft der CSSR	391
Parfus L.: Theoretische Fragen der Anwendung analytischer Klassifizierungsmethode für Produktionsarbeitstätigkeiten und Funktionen in der Landwirtschaft	417
Krotíl V.: Zur Inhaltsunterscheidung der Begriffe „landwirtschaftliche Organisation“ und „landwirtschaftlicher Betrieb“	429

Beilage

Statistische Übersichten über tschechosl. und ausländische Landwirtschaft (Entwicklung der Hektarerträge und Ernten bei wichtigsten Fruchtarten nach Produktionsgebieten)

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

o československém a zahraničním zemědělství
PŘÍLOHA ČÍSLA 6 ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

ČÍSLO

6

1978

VÝVOJ HEKTAROVÝCH VÝNOSŮ A SKLIZNÍ HLAVNÍCH PLODIN PODLE VÝROBNÍCH OBLASTÍ

Vývoj sklizňových ploch, sklizní a hektarových výnosů zrnin podle výrobních oblastí

Rok	Celkem	Kukuřičná	Řepařská	Brambo- rářská	Bramborát- sko-ovesná	Horská
Plocha v ha						
1970	2 654 281	545 305	760 622	803 126	312 046	233 182
1971	2 701 325	552 804	775 064	824 231	314 623	234 603
1972	2 772 333	568 822	792 818	860 133	318 047	232 513
1973	2 781 060	575 306	795 239	871 628	313 391	225 496
1974	2 766 134	566 151	790 570	881 529	307 270	220 614
1975	2 794 647	581 352	811 868	885 132	305 959	210 336
1976	2 690 888	544 116	800 341	866 311	283 951	196 169
1977	2 763 817	573 402	802 379	883 307	294 447	210 281
Sklizeň v tis. t						
1970	7 292	1 747	2 387	2 053	685	420
1971	8 862	2 080	2 767	2 581	889	545
1972	8 729	2 089	2 791	2 549	841	459
1973	9 707	2 303	2 983	2 929	956	536
1974	10 458	2 610	3 245	3 046	983	574
1975	9 423	2 604	2 804	2 682	875	458
1976	9 237	2 308	2 996	2 571	817	545
1977	10 459	2 557	3 235	3 105	973	589
Hektarový výnos v t						
1970	2,75	3,20	3,14	2,56	2,20	1,80
1971	3,28	3,76	3,57	3,13	2,83	2,32
1972	3,15	3,67	3,52	2,96	2,65	1,97
1973	3,49	4,00	3,75	3,36	3,05	2,38
1974	3,78	4,61	4,11	3,46	3,20	2,60
1975	3,37	4,48	3,45	3,03	2,86	2,18
1976	3,43	4,24	3,74	2,97	2,88	2,78
1977	3,78	4,46	4,03	3,52	3,30	2,80

Vývoj sklizňových ploch, sklizní a hektarových výnosů cukrovky podle výrobních oblastí

Rok	Celkem	Kukuřičná	Řepařská	Brambo- rářská	Bramborář- sko-ovesná	Horská
Plocha v ha						
1970	179 769	44 945	122 768	11 312	701	43
1971	186 524	47 246	127 301	11 267	693	17
1972	190 693	48 580	129 306	12 080	656	17
1973	198 245	51 755	133 571	12 392	525	2
1974	206 897	55 957	137 333	13 078	521	8
1975	217 090	59 810	142 241	14 211	826	2
1976	213 225	58 248	140 969	13 169	837	2
1977	214 469	57 908	141 853	13 911	734	63
Sklizeň v tis. t						
1970	6 644	1 719	4 546	357	22	.
1971	5 832	1 570	3 941	303	18	.
1972	6 884	2 042	4 454	366	22	.
1973	6 163	1 651	4 140	358	14	.
1974	8 219	2 286	5 416	496	21	.
1975	7 734	2 255	4 982	471	26	.
1976	5 248	1 528	3 350	347	23	.
1977	8 229	1 887	5 800	514	27	.
Hektarový výnos v t						
1970	36,96	38,24	37,03	31,56	30,99	.
1971	31,27	33,22	30,96	26,90	26,00	.
1972	36,11	42,03	34,45	30,26	32,55	.
1973	31,09	31,90	30,99	28,88	25,89	.
1974	39,73	40,85	39,44	37,91	40,97	.
1975	35,62	37,70	35,02	33,12	32,00	.
1976	24,61	26,24	23,76	26,33	27,30	.
1977	38,37	32,59	40,89	36,93	36,04	.

Vývoj sklizňových ploch, sklizní a hektarových výnosů brambor celkem podle výrobních oblastí

Rok	Celkem	Kukuřičná	Řepařská	Brambo- rařská	Bramborář- sko-ovesná	Horská
Plocha v ha						
1970	337 181	20 850	58 746	123 869	67 764	65 952
1971	331 422	20 596	53 883	124 297	66 823	65 823
1972	319 914	19 197	50 308	121 933	65 339	63 137
1973	303 605	17 578	44 968	118 834	62 339	59 886
1974	277 139	15 934	39 142	108 859	56 528	56 676
1975	250 307	13 376	32 881	99 229	53 563	51 258
1976	240 094	11 796	29 997	100 049	50 668	47 584
1977	234 401	11 541	27 708	98 485	48 695	47 972
Sklizeň v tis. t						
1970	4 792	228	881	1 948	1 055	680
1971	4 621	235	742	1 711	981	952
1972	5 058	225	850	2 138	1 135	710
1973	5 087	212	705	2 130	1 107	933
1974	4 522	232	703	1 865	950	772
1975	3 565	147	468	1 475	848	627
1976	4 214	108	436	1 880	978	812
1977	3 760	102	409	1 704	875	670
Hektarový výnos v t						
1970	14,21	10,93	15,00	15,73	15,56	10,33
1971	14,21	11,42	13,77	13,77	14,68	14,45
1972	15,81	11,72	16,90	17,53	17,37	11,26
1973	16,75	12,08	15,67	17,92	17,75	15,58
1974	16,32	14,59	17,97	17,13	16,80	13,61
1975	14,24	10,99	14,25	14,86	15,83	12,23
1976	17,55	9,12	14,54	18,79	19,30	17,07
1977	16,04	8,87	14,77	17,30	17,96	13,97

Hektarové výnosy a sklizeň pšenice celkem

ČSSR

Výrobní oblast	1970			1977		
	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t
Oblasti celkem	3 174	100,0	2,95	5 214	100,0	4,07
Kukuřičná	741	23,3	3,04	1 305	25,0	4,62
Řepařská	1 260	39,7	3,28	1 897	36,4	4,24
Bramborářská	874	27,6	2,77	1 493	28,6	3,78
Bramborářsko-ovesná	216	6,8	2,29	344	6,6	3,44
Horská	83	2,6	2,06	175	3,3	3,18

Hektarové výnosy a sklizeň žita

ČSSR

Výrobní oblast	1970			1977		
	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t
Oblasti celkem	454	100,0	2,07	641	100,0	3,05
Kukuřičná	22	4,9	1,95	25	3,9	2,74
Řepařská	51	11,2	2,19	66	10,3	2,97
Bramborářská	228	50,2	2,21	267	41,7	3,21
Bramborářsko-ovesná	102	22,5	1,94	166	25,9	3,15
Horská	51	11,2	1,74	117	18,2	2,72

Hektarové výnosy a sklizeň ječmene celkem

ČSSR

Výrobní oblast	1970			1977		
	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t
Oblasti celkem	2 280	100,0	2,84	3 207	100,0	3,77
Kukuřičná	495	21,7	3,06	522	16,2	4,21
Řepařská	855	37,5	3,22	1 057	33,0	4,05
Bramborářská	571	25,0	2,73	1 061	33,1	3,63
Bramborářsko-ovesná	198	8,7	2,46	341	10,6	3,59
Horská	161	7,1	1,90	226	7,1	2,86

Hektarové výnosy a sklizeň ovesa

ČSSR

Výrobní oblast	1970			1977		
	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t
Oblasti celkem	776	100,0	2,07	454	100,0	2,74
Kukuřičná	24	3,1	2,07	6	1,3	2,36
Řepařská	134	17,3	2,41	51	11,2	2,95
Bramborářská	339	43,7	2,21	217	47,8	2,87
Bramborářsko-ovesná	160	20,6	2,02	112	24,7	2,83
Horská	119	15,3	1,60	68	15,0	2,22

Výrobní oblast	1970			1977		
	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t
Oblasti celkem	513	100,0	4,09	792	100,0	4,70
Kukuřičná	444	86,6	4,22	673	85,0	4,83
Řepařská	55	10,7	3,64	99	12,5	4,23
Bramborářská	12	2,3	2,87	18	2,3	3,59
Bramborářsko-ovesná	2	0,4	2,48	2	0,2	3,49
Horská	.	.	.	.	.	.

Výrobní oblast	1970			1977		
	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t
Oblasti celkem	7 204	100,0	2,77	10 309	100,0	3,85
Kukuřičná	1 731	24,0	3,23	2 533	24,6	4,54
Řepařská	2 355	32,7	3,17	3 170	30,8	4,11
Bramborářská	2 025	28,1	2,58	3 055	29,5	3,59
Bramborářsko-ovesná	678	9,4	2,21	964	9,4	3,35
Horská	415	5,8	1,81	587	5,7	2,82

Výrobní oblast	1970			1977		
	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t
Oblasti celkem	75	100,0	1,68	120	100,0	1,78
Kukuřičná	14	18,7	1,66	11	9,2	1,55
Řepařská	26	34,7	1,84	57	47,5	2,19
Bramborářská	24	32,0	1,65	43	35,8	1,60
Bramborářsko-ovesná	7	9,3	1,55	7	5,8	1,31
Horská	4	5,3	1,30	2	1,7	1,07

Výrobní oblast	1970			1977		
	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklizni celkem v %	hektarový výnos v t
Oblasti celkem	63	100,0	1,82	117	100,0	2,35
Kukuřičná	12	19,0	1,83	1	0,9	2,43
Řepařská	16	25,5	1,95	24	20,5	2,48
Bramborářská	28	44,4	1,80	75	64,1	2,38
Bramborářsko-ovesná	6	9,5	1,68	15	12,8	2,11
Horská	1	1,6	1,49	2	1,7	1,90

Výrobní oblast	1970			1977		
	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklízni celkem v %	hektarový výnos v t	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklízni celkem v %	hektarový výnos v t
Oblasti celkem	5 878	100,0	5,79	5 562	100,0	7,88
Kukuřičná	935	15,9	5,73	835	15,0	8,26
Řepařská	1 832	31,2	6,68	1 636	29,4	8,86
Bramborářská	1 743	29,7	5,72	1 771	31,8	7,87
Bramborářsko-ovesná	695	11,8	5,18	699	12,6	7,34
Horská	674	11,4	4,86	621	11,2	6,21

Výrobní oblast	1970			1977		
	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklízni celkem v %	hektarový výnos v t	sklizeň v tis. t	podíl VO na sklízni celkem v %	hektarový výnos v t
Oblasti celkem	2 136	100,0	6,76	1 985	100,0	8,61
Kukuřičná	731	34,2	6,22	687	34,6	7,88
Řepařská	1 091	51,1	7,34	1 005	50,6	9,22
Bramborářská	251	11,8	6,42	254	12,8	8,60
Bramborářsko-ovesná	39	1,8	5,78	28	1,4	8,14
Horská	24	1,1	6,07	11	0,6	7,71